

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı**

**CAHİT UÇUK'UN ÖZYAŞAM ÖYKÜSÜ: OTOBİYOGRAFİ VE KADIN
TARİHİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hale KOLAY

TEZ DANIŞMANI: Doç.Dr.Dilek DİRENÇ

İZMİR-2009

ÖNSÖZ

Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programındaki ders dönemi, değerli akademisyenlerimiz ve öğrenci arkadaşlarımızın varlığıyla verimli ve keyifli bir süreçti. Tez konumu seçmemde, sevgili tez danışmanımın dersi için hazırladığım, edebiyat yapıtlarında kadınların tarihini konu alan ödevim kadar, sevgili arkadaşım Evrim Aksoy'un yazar seçiminde 'Cahit Uçuk' önerisi de etkili oldu. Böylece ilgi duyduğum iki konuyu, kadın tarihi ve kadın otobiyografilerini çalışmaya karar verdim.

2007 yazında Gümüşlük Akademisi'nde gerçekleştirilen 'Sözlü Tarih Atölyesi', edindiğim bilgiler ve bakış açılarıyla, benim için önemli bir kazanım oldu. Atölyenin yürütücüsü sevgili Ayşe Durakbaşa ve Serpil Çakır'a kendi yapıtlarını ve kişisel kütüphanelerindeki kaynakları kullanmama olanak tanıdıkları ve dostlukları için teşekkür ederim. Alanındaki kaynakları ve bilgisini içtenlikle paylaşan sevgili Şerife Yalçinkaya'ya çok özel dostluğu için teşekkür ederim.

Tek bir konuya odaklanma lüksüne asla sahip olamadığım, ancak aynı anda hepsinin de üstesinden gelememem nedeniyle, istediği çalışma takvimine sadık kalamadığımda beni anlayışla karşılayan, desteğini ve dostluğunu esirgemeyen sevgili danışmanım Dilek Direnç'e teşekkür borçluyum.

Yüksek lisans sürecindeki en büyük kazanımlarımdan sevgili Derya Kaylı'ya, kadın dostluğu ve dayanışmasının en güzel örneğini oluşturduğumuz ve yanımda olduğunu her zaman hissettirdiği için minnettarım.

Hastalığının kritik dönemlerinde bile tez sürecime ilgisini sürdüren ve heyecanımı paylaşan sevgili kuzenim Müjgan Dinçer'i sevgi ve özlemle anıyorum.

Annelerinin kırkıktan sonra öğrenci olma isteğine anlam veremeyen, ancak kararına saygı duyarak, birlikte geçiremedikleri zamanlar için sitem etmeden süreci destekleyen sevgili çocuklarım Çağan ve Defne özel bir teşekkürü hak ediyorlar.

Yaşamım boyunca bana güvendiğini ve gurur duyduğunu hissettiren, öfkemi, yanlış kararlarımı ve onun normlarına uymayan bütün tavırlarımı tolere edebilen, koşulsuz sevgisi ve desteğiyle yaşamımı ışıklandıran çok özel bir kadın olan annem Jale Baysallar'a teşekkürün ötesinde borçluyum. Bu çalışmayı onsuz tamamlamam zordu.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM: TARİH	4
1. BİR BİLİM DALI OLARAK TARİH.....	4
2. TARİH YAZIMCILIĞI.....	12
3. KADIN TARİHİ.....	20
3.1. Tarihsel Analiz Kategorisi Olarak ‘Toplumsal Cinsiyet’	28
3.2. Türkiye’de Kadın Tarihi.....	32
3.3. Sözlü Tarih.....	42
II.BÖLÜM: OTO/BİYOGRAFİ	48
1. OTO/BİYOGRAFİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	48
2. KADIN OTO/BİYOGRAFİLERİ.....	55
2.1. Kadın Oto/biyografi Yazımı.....	55
2.2. Türkiye’de Kadın Oto/biyografileri.....	60
III.BÖLÜM: BİR ÖZYAŞAM ÖYKÜSÜ ÖRNEĞİ OLARAK <i>BİR İMPARATORLUK ÇÖKERKEN</i>	62
1. KADINLAR ARASI İLİŞKİLER	64
2. KUŞAKLAR ARASI İLİŞKİLER.....	67
3. EV YAŞAMI.....	69
4. KADINLARIN EV VE KAMUSAL ALANLA İLİŞKİLERİ.....	75
5. KADINLARIN KAMUSAL ALANDA TEMSİLİ.....	85
6. KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ.....	87
7. ANNE-EVLAT İLİŞKİLERİ.....	93
8. BABA-EVLAT İLİŞKİLERİ.....	96
9. AİLE İÇİ İLİŞKİLER.....	97
10. KADINLARA ÖZGÜ RİTÜELLER.....	101
11. EVDEKİ YARDIMCILAR.....	106
12. MÜBADELE.....	110

13. KADINLAR VE SAĞLIK.....	111
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	117
TÜRKİYE’DE YAYINLANMIŞ KADIN OTOBİYOGRAFİLERİ SEÇKİSİ....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	122
ÖZET.....	123
ABSTRACT.....	124

GİRİŞ

Aydınlanma çağı sonrasında ortaya çıkan kadın hareketinin öncelikli hedefi, kadınların siyasi alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamaktır. Batılı, beyaz, eğitilmiş orta sınıf kadınların mücadeleleriyle gelişen feminizm, zaman içinde diğer kültürler, farklı etnik kökenler ve sınıflardan kadınlar üzerinde de etkili olmuştur. Feminizmin kuram ve uygulamaları ülkelerin gelenek ve kültürel normlarınca şekillenmiş ve çeşitlenmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramının kadın-erkek farklılığının biyolojik temelli olmadığını ortaya çıkarması, feminist araştırmalar için yol gösterici ve ufuk açıcı işlevi nedeniyle oldukça önemlidir. Feminist bakış açısıyla tüm bilim dalları yeniden irdelenmiş ve kadının her alandaki görünmezliği ve yok sayılmasına karşı savaşım vermeye başlanmıştır.

Kadının görünmez ya da marjinal kılındığı veya tümüyle yok sayıldığı alanlardan biri de tarih yazımıdır. Yazılı tarihin başlangıcından bu yana tarih erkekler tarafından yazılmıştır. Bu tarihin öznesi erkektir. Resmi tarih, kadınların yer almadığı savaşları, devletlerarası ilişkileri ve siyasi otorite etkinliklerini konu edinmektedir. Yirminci yüzyılda gerek sosyal tarihin önemine yapılan vurgu, gerekse kadın hareketinin etkinliğinin artmasıyla, kadınların ve diğer ihmal edilmiş grupların (işçiler, siyah lezbiyenler, köylüler gibi) tarihi üzerine çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Postmodernist yaklaşımlar tarih yazımının metinsel bir kurgu olarak da görülebileceğini öne sürmüş ve tarih yazımı ile edebiyat arasında geçişlilik öngörülmüştür. Ayrıca tarih yazımının nesnelliği sorgulanmaya başlamıştır.

Türler arası sınırların bulanıklaşması, oto/biyografinin de tarihsel bir metin olarak görülebilmesini sağlamıştır. Kadın tarihi söz konusu olduğunda oto/biyografi, mektup, günlük gibi belgeler büyük önem taşımaktadır. Resmi tarih yazımında özne değil nesne olarak konumlanan kadınlar, erkek anlatılarının marjinal ötekileri durumundadırlar. Kadınlara ilişkin birincil kaynaklar ise tarihsel belgeler olarak nitelendirilmezler. Kadınların bıraktığı yazılı belgelerin azlığı düşünüldüğünde, ulaşılabilen tüm belgeler dikkate alınmalıdır. Ülkemiz özelinde bu sorunlara ek olarak alfabe sorunu yaşamaktayız. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki kadınlara ilişkin

belgelere ulaşmak kadar, farklı bir alfabe ile yazılmaları nedeniyle dilimize aktarılması da zordur. Az sayıda akademisyenin sabırlı çalışmaları sayesinde bugün çok önemli bilgilere ulaşma olanağı vardır. Uzun yıllar, kadınların siyasi haklarının, Cumhuriyet devrimleri sonrası oluşan ilerici siyasal iklimde kadınlara birçok Batılı devletten önce sağlandığı düşünülmüştü. Ülkemizde Batılı kadınlarınkine benzer oy hakkı mücadelesi olmadığı düşüncesi yaygındı. Oysa Osmanlı kadınlarının bıraktığı yazılı belgeler (dergiler, gazeteler, günlükler vb.) incelendiğinde on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, kadınların yaşamlarını sorgulamaya başladıkları görülür. Bu dönemde kadın olarak toplumda erkeklerle eşit haklara sahip olmadıklarını fark edip, çıkardıkları gazete ve dergiler aracılığıyla kadınların farkındalık ve bilinç kazanması için çaba gösterirken, eşitsizlik nedenlerini sorgulamış ve eşit birey olma arzularını açıkça dile getirmişlerdir. Cumhuriyet'in ilanı öncesinde olduğu kadar, sonrasında da kadınlar bu yöndeki çabalarını kurdukları dernekler aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Cumhuriyet'in ilanının hemen sonrasında Nezihe Muhiddin başkanlığında kurulan *Kadınlar Halk Fırkası*, kadınların seçme ve seçilme hakkının olmadığı gerekçesiyle partinin yasallaşma başvurusu reddedildiği için, parti olarak varlığını sürdürememiştir.

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kadınlara siyasi haklar tanınsa da, kadınların eşit bireyler olmalarını sağlayacak toplumsal normlarda istenen düzeyde gelişme olmamıştır. Kadınlardan, çocuklarına iyi bir anne ve kocalarına iyi bir arkadaş olmaları beklenmiştir. Resmi ideolojinin kurguladığı kadın-erkek kimlikleri, ataerkil sistemin devamını sağlamaya yöneliktir. Alternatif anlatılar ise bu normların yanlışlığını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu anlatılar tarih yazımında gündelik yaşamlara yer vererek, toplumsal yaşamın üstü örtülü ayrıntılarını gözler önüne sererler. Kadınlara ilişkin birincil kaynaklar arasında çok önemli bir yeri olan otobiyografiler, bir taraftan toplumun kadınlardan beklentilerini yansıtırken, öte yandan kadınların bu normlara uyan veya karşı çıkan gerçek yaşamlarını aktarırlar.

Bu çalışmada Cumhuriyet'in ilk kuşak kadın yazarlarından Cahit Uçuk'un otobiyografisinin ilk cildi olan *Bir İmparatorluk Çökerken* adlı yapıtı, kadınların tarihine katkıları bağlamında değerlendirilmiştir. Bu yapıt, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarını ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yaşanan dönemleri kapsamaktadır. Kadınların özne konumunda olduğu bu uzun anlatı, anılan

dönem içinde, siyasal iklimin ailenin yaşamındaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Selanik'te köklü bir geçmişe sahip ailenin Antalya'ya göçü, farklı şehirlere taşınmaları, yaşamın kadınlar tarafından tekrar ve tekrar kurulmasını ilk ağızdan öğrenme olanağı bulunmaktadır. Ayrıca bu metin, kadınlara özgü ritüeller, kadınların alternatif sağaltım yöntemleri gibi resmi anlatılarda yer verilmeyen kadın etkinliklerini içerir. Bu tez çalışması, otobiyografi gibi yaşam hikayelerinin resmi anlatılarda eksik bırakılanları tamamlayan alternatif anlatılar olduğuna dikkat çekmeyi amaçlar. Bu süreçte kaçınılmaz olarak resmi tarihin taraflı yaklaşımları da açığa çıkmaktadır.

Bu amaçla birinci bölümde, geçmişten bugüne tarih bilimi ve tarih yazımcılığına yönelik yaklaşımlar ve tarih yazımında nesnellik sorunsalı incelenmiştir. Ayrıca kadınların tarihinin yazımında yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. 'Toplumsal cinsiyet' kavramının analiz kategorisi olarak görülmesinin ve sözlü tarih çalışmalarının, kadınların tarihinin yazımındaki önemini ortaya koymak amaçlanmış ve Türkiye'de kadın tarihi alanında yapılan çalışmalar aktarılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde oto/biyografi yazımının tarihsel gelişim sürecine bakılmış ve bu yazınsal türün Türkiye'de yaygınlaşmamasının nedenlerine değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca kadın oto/biyografi yazımında karşılaşılan zorluklar ve kadınların anlatılarında yazılanlar kadar saklı kalan konuların da önemi vurgulanmıştır.

Son bölümde ise Cahit Uçuk'un otobiyografisinin ilk cildi olan *Bir İmparatorluk Çökerken*, kadınların tarihine, nasıl ve hangi alanlarda katkı sağladığı çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışma, kadınlara odaklanarak farklı kuşaklardan kadınların yaşamlarından kesitler sunan *Bir İmparatorluk Çökerken*'de kadınların, erkeklerle, çocuklarla ve kadınlarla olan ilişkileri, ev içi yaşam pratikleri, kamusal alanda varoluş biçimleri üzerine odaklanmıştır. Ayrıca Uçuk'un otobiyografisinde sadece kadınların katıldığı etkinlikler araştırılmış, resmi tarihte üzeri örtülen veya marjinalleştirilen kadınların yaşamlarına ilişkin detayların açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

I. BÖLÜM: TARİH

1. BİR BİLİM DALI OLARAK TARİH

Bir bilim dalı olarak tarihi incelemeye geçmeden önce, tarihin yaygın ve yerleşik olarak kullanılan tanımını ele almak gerekir: “Geçmişte yaşamış insan topluluklarının ekonomik, siyasal ve sosyal alanlardaki yaşantılarını neden sonuç ilişkileri içerisinde belgelere dayanarak yer ve zaman göstererek tarafsız biçimde inceleyen ve anlatan sosyal bilim dalıdır.”¹ Ancak orta öğrenim dönemimizi düşündüğümüzde, müfredatın, incelediğimiz dönemlerdeki toplumsal koşullara pek yer vermediğini, daha çok devletler arası siyasal ilişkilerin ağırlıkta olduğu görülür.

Tarihin resmi bir kurum tarafından nasıl tanımlandığı araştırıldığında, Türk Dil Kurumu’nun *Tarih Terimleri Sözlüğü*’ndeki şu tanıma ulaşabiliriz: “İnsanların, üyesi buldukları toplumu etkileyen eylemlerinden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan; bu olaylar arasındaki nedensel ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri araştırıp gösteren bilim.”² Bu tanıma göre ise tarihin odak noktası ‘olaylar’dır.

Yazılı tarihin, Herodotos’un *Herodotos Tarihi* adlı eseriyle başladığı kabul edilmektedir. Bu eser, her biri bir musanın adını taşıyan dokuz kitaptan oluşur. Klio adlı ilk kitabının girişinde, “tarihin babası” olarak nitelendirilen Herodotos, eserini yazma gerekçesini şöyle açıklar: “Bu, Halikarnassos’lu Herodotos’un kamuya sunduğu araştırmadır. İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve gerek Yunanlıların, gerekse Barbar’ların meydana getirdikleri harikalar bir gün adsız kalmasın, tek amacı budur; bir de bunlar birbirleriyle neden dövüşürlerdi diye merakta kalınmasın.”³ Herodotos’un, yaşananları ve nedenlerini araştırması, onları kayıt altına alma isteğiyle gerçekleşmiştir. Amacı bu bilgileri gelecek kuşaklara aktarmaktır.

¹ <http://www.egitimevi.com/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=30> 02.10.2006

² Baykal, Bekir Sıtkı. *Tarih Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981. s. 97- 98.

³ Herodotos. *Herodot Tarihi*. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973. s. 21.

Herodotos için babalık nitelemesi eserinin ilk araştırma olması nedeniyle yapılmış olsa da, felsefeci İsmail Demirdöven bu nitelemenin asıl tarihe yaklaşımı nedeniyle yapılması gerektiğini şöyle dile getirir: “Halbuki bir ‘babalık’ yakıştırılacaksa Herodotos’a, bu ‘babalık’ onun tarihe bakışında aranmalıdır.”⁴ Demirdöven’e göre, tarihi, bir araştırma konusu olarak görmesi, Herodotos’un geçmişe eleştirel gözle bakılması gerektiğini düşündüğünün göstergesidir.

Araştırmacı Server Tanilli ise bilinen ilk tarihçiler olan Herodotos ve Thukydites’in eserlerinin bilimsellikten uzak olduğu görüşünü dile getirir. Tanilli’ye göre, “Tarih, başlarda bir öyküdür; daha sonra, geçmişten ders çıkarmak için girişilen bir uğraş olur.”⁵ Herodotos geçmişi öykülerle anlatırken, Thukydites ise tarihi geçmişten çıkarımlar yapmanın aracı olarak görür. Tanilli, her iki yaklaşımın da bilimsel olmadığını düşünmektedir. Bu düşüncesinin gerekçelerini ve tarihin bilim dalı olma sürecini şöyle ifade etmektedir: “Ne birinci anlayışın, ne de ötekinin bilimle ilgisi yok. Bilim, ‘nesnel’i arar çünkü. Toplumların, giderek insanlığın oluşumuna bir ‘gelişim süreci’ olarak bakmak, olayların akışını doğrudan doğruya kişilere bağlamadan, toplumdaki, giderek birbirinden soyutlamadan bu sürecin içinde değerlendirmek, yani bilim olarak ise pek yeni olup, XIX. Yüzyılın ürünüdür.”⁶ Bu ifade ‘bir bilim dalı olarak tarih’in tanımını da içermektedir.

Tarih üzerine de eserleri yayınlanmış olan sosyolog Emre Kongar, bir bilim dalı olarak tarihe verdiği önemi şu sözlerle ifade eder: “Tarih, toplumsal bilimlerin laboratuvarıdır. Bana kalsa, her türlü toplumsal bilimler eğitimi için önce tarih okunmasını zorunlu kılardım.”⁷ Kongar bu ifadesiyle, tarihi toplumsal bilimler eğitiminin temeli olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Tarihçi Oral Sander de tarihi bir bilim dalı olarak görür ancak doğa bilimlerinden farkını da vurgular. Sander’e göre “tarihçi çözümlemeden (analiz) çok, betimleme (tasvir) ile uğraşır.”⁸ Tarihi, “geçmişteki insan davranışlarını inceleyen ve olayların yorumunu yapan bir bilim

⁴ Demirdöven, İsmail. “Herodotos ve Tarih”. *Morköptük* (1). Ankara: Öziki Ofset, 1984. s. 75.

⁵ Tanilli, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 2.basım 1984. s: 23.

⁶ A.g.e. s:24.

⁷ Kongar, Emre. *Tarihimize Yüzleşmek*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 37.basım 2006. s: 11.

⁸ Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi, 14.basım 2005. s: 20.

dalı” olarak tanımlayan Sander, olaylar kadar yorumun da önemini vurgular.⁹ Tarihte nesnellüğün sorgulanır duruma gelmesinde yorum faktörünün payı büyüktür.

İçinde kişisel yorum barındıran tarih biliminde nesnellik özelliği olup olamayacağı için uzmanlarınca da tartışılmaya devam etmektedir. “Tarih ‘biliminin’ tarafsız bir ölçü aleti olmadığını akademik dünya içinde kabul etmeyen kalmadı herhalde”¹⁰ ifadesiyle, akademisyen Herkül Millas, tarihte nesnellik olamayacağını düşünenler arasında yer almaktadır. Millas tarihçinin tarafsız olamayacağını şu sözlerle ifade eder: “Tarihçi içinde yaşadığı dönemde egemen olan görüşlerden ve ideolojilerden etkilenir. Ayrıca kendi inançları işe karışır. Aidiyet duygularıyla yakın hissettiği toplumun görüşleri onun hükümlerini ve yaklaşımlarını etkiler. Tarafsızlığı görecelidir.”¹¹ Hatta bu konuda çok uç noktalarda görüşler olduğunu, örneğin tarihçi Hayden White’in tarihçilik ile başka bir anlatı türü arasında belirsiz bir fark bulunduğunu savunduğunu söyler.

Tarihçi Paul Dumont da tarihin tarafsız olamayacağını şöyle ifade etmektedir:

“Bir soru daha soralım: tarih neye yarar? Tarih hiçbir şeye yaramasaydı, herhalde çok iyi olurdu. ‘Sanat için sanat’ olduğu gibi, “tarih için tarih” olsaydı vicdanımız rahat olurdu. Fakat tarih maalesef her şeye yarıyor. Ünlü Fransız coğrafyacısı Yves Lacoste’un çok tanınmış bir kitabı vardır. Başlığı; *Coğrafya Harbe Yarar*. Bu tarih için de geçerlidir. Fakat tarih sulha da yarayabilir. Toplumların arasında anlaşmazlıkları ya körükler ya gidermeye çalışır. Burada demek istediğim, yan tutmayan ve hedefsiz tarih bilimine pek inanmadığımdır. Şahsen, yazılarımda da her zaman doğru bulduğum bir fikri, bir tutumu desteklemiştir. ... Modası geçmişse de ben hala edebiyatın, sanatın ve bunların ardından tarihçiliğin, bir sosyal fonksiyonu olması gerektiğine inanıyorum.”¹²

Farklı ülkelerin aynı olaylar üzerine yazılmış resmi tarih metinlerinin birbiriyle çatışması Dumont’un tespitlerini haklı çıkarmaktadır. Dumont ayrıca tarihin toplumlar arası barışa da hizmet etme misyonunu taşıması gerektiğini belirtmiştir.

⁹ A.g.e. s: 20.

¹⁰ <http://www.zaman.com.tr/?hn=174211&bl=yorumlar&trh=20050518> 01.10.2006.

¹¹ <http://www.zaman.com.tr/?hn=174211&bl=yorumlar&trh=20050518> 01.10.2006.

¹² <http://www.tarihvakfi.org.tr/icerik.asp?IcerikId=69#ust> 01.10.2006

Araştırmacı Işık Ergüden de tarihte nesnellği sorgulamaktadır:

“Yaşanan şey, tek bir kişinin ya da toplulukların yaşadıkları, söze ve yazıya döküldüğünde, yaşanmış olanla anlatı arasındaki ilişki nasıl kuruluyor? Anlatı -buna tarih diyelim- yaşananın -buna da gerçek diyelim- nesidir? Nesnel ve genel bir anlatımı mıdır, yoksa öznel ve şahsi (olsa olsa grupsal) anlatımı mıdır? Öznellik ve nesnellik, kişisellik ve kolektiflik arasındaki sınır nerede başlar, nerede biter? İnsan ve yaşadıkları söz konusu olduğunda, bir de anlatı -sözlü ya da yazılı anlatı- için içine karıştığında nesnellikten bahsedebilir miyiz? Pozitif denen bilimlerde bile “gözlemci”nin varlığının nesnellği ortadan kaldırdığının anlaşılmasının üzerinden neredeyse bir asır geçmişken, tarih gibi insanı ve hayatı doğrudan ilgilendiren bir alanda nesnellikten, nesnel bir tarih anlatısından ve yazımından hiç söz edemeyeceğimiz neredeyse ‘nesnel’ bir gerçek olarak karşımıza çıkar.”¹³

Yazar Ergüden ve tarihçi White’in yorumlarının paralellik göstermesi dikkat çekicidir. Bu görüşler tarihin bilimsellik ve nesnellğini sorgular niteliktedir.

İngiliz siyaset bilimci ve akademisyen Edward Hallett Carr, Ocak- Mart 1961’de Cambridge Üniversitesi’nde verdiği konferansları *Tarih Nedir?* adıyla kitaplaştırmış, ortaya her meslek grubundan tarihe ilgi duyanların yararlanabileceği detaylı bir eser çıkmıştır. Carr, tarihi şöyle tanımlar: “‘Tarih nedir?’ sorusunu cevaplamayı denediğimizde, cevabımız bilerek ya da bilmeyerek, zaman içindeki kendi tutumumuzu yansıtır ve daha geniş bir soruya, içinde yaşadığımız toplum hakkında ne düşündüğümüz sorusuna vereceğimiz karşılığın bir parçasını oluşturur.”¹⁴ Carr bu ifadeyle, tarihe karşı yaklaşımın, zaman içinde ve toplumsal dinamikler/ normlar bağlamında değişiklik gösterdiğine dikkat çekmektedir.

Zaman içinde tarihçilerin olgulara ilişkin görüşleri de dönüşüm geçirmiştir. Tarih içinde olgulara bakışın değişimini Carr, şu sözlerle ifade eder: “19. yüzyıl olgular için

¹³ <http://mecmu-a.org.dnstemplate.com.tarih.asp> 07.10.2006.

¹⁴ Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?*. Çev. Misket Gizem Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005. s: 10-11.

*Charles Dickens’in faydacılığı ve pozitivizmi eleştirdiği romanı. Grandgrind, buradaki aşırı faydacı öğretmendir.

en parlak çağdı. *Hard Times*'da* Mr.Grandgrind 'İstedğim,' diyordu, 'olgulardır... Hayatta yalnızca olgular aranır.' 19. yüzyıl tarihçileri genellikle onunla aynı düşüncededeydi. Ranke**, 1830'larda tarihten ahlak dersleri çıkartan anlayışa karşı haklı itirazında, tarihçinin ödevinin yalnızca 'Nasılsa öylece göstermek' olduğunu söylediğinde, bu çok derin anlamlı olmayan özdeyiş, şaşırtıcı bir başarı sağlamıştı.¹⁵ Ranke'nin bu ifadesi yorum yapılmaksızın olguların ortaya çıkarılıp aynen aktarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Carr'a göre Alman, İngiliz ve hatta Fransız tarihçilerinin üç kuşağı, tarih üzerine düşünmektense, bu ifadeye sıkı sıkıya bağlanmıştır. Olgular kültürüne bağlı pozitivistler ile ampirik geleneğin tarih görüşleri birbiriyle uyumludur. Carr'ın ifadesiyle,

“Tarihin bir bilim olduğu tezlerini doğrulamayı pek isteyen pozitivistler de, olgular kültürüne kendi etkilerinin ağırlığını kattılar. Pozitivistler, önce olguları ortaya koyun, onlardan sonuç çıkarın, derler. Bu tarih görüşü İngiltere’de Locke’dan Bertrand Russell’a değin İngiliz felsefesinin başat özelliği olan ampirik gelenek ile çok iyi uyuşmaktadır. Ampirik bilgi teorisi özne ile nesne arasında tam bir ayrılma öngörür. Olgular duyu izlenimleri gibi, dışarıdan gözlemciye kendilerini zorlarlar ve gözlemcinin bilincinden bağımsızdırlar. Alış süreci edilgendir: Gözlemci verileri aldıktan sonra, bunların üzerinde işler. Ampirik okulun yararlı, fakat taraf tutan bir çalışması, *Oxford Shorter English Dictionary*, olgu’yu ‘varılan sonuçlardan farklı olarak bir deneyim verisi’ olarak tanımlamakla iki sürecin ayrılığını keskin bir biçimde göstermektedir. Sağduyucu tarih görüşü denebilecek olan görüş işte budur.”¹⁶

Tarihçinin olgulara dayalı kendi yorumunu ortaya koyma aşamasında kişisel sağduyusu etkin rol almaktadır. Ampirik bilgi teorisine göre ‘özne- nesne’ arasındaki ayrılma, tarih içinde ‘olgu ve tarihçinin yorumu sonucunda varılan kanı’ arasında vardır.

**Leopold von Ranke (1795- 1886), tarihi olgulara dayalı bir pozitivism haline getiren ve yirminci yüzyılda oluşan tarihyazılığın öncülük eden Alman tarihçi.

¹⁵ Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?.* Çev. Misket Gizem Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005. s: 11.

¹⁶ A.g.e. s: 11-12.

Olguların tarihsel olarak nitelendirilmesi tümüyle onları inceleyen tarihçinin inisiyatifindedir. Carr, bu konuyu örneklerle açıklar.

“Olguların doğrudan doğruya kendilerinin konuştukları söylenirdi. Bu, elbette, doğru değildir. Olgular yalnızca tarihçi onlara başvurunca konuşurlar; hangi olgulara, hangi sıra ya da bağlam içinde söz hakkı verileceğini kararlaştıran tarihçidir. Sanırım, Pirandello’nun yarattığı kişilerden biri: Olgu çuvala benzer – içine bir şey koymadıkça dik durmaz, diyordu. Savaşın 1066’da Hastings’de yapıldığını bilmekle ilgilenmemizin tek nedeni, tarihçilerin bunu önemli bir tarihi olgu saymalarındır. Caesar’ın o küçük çayı, Rubicon’u geçişinin bir tarih olgusu olduğuna, kendisince birtakım nedenlere dayanarak, karar veren tarihçidir; oysa, ondan önce ya da sonra milyonlarca başka insanın Rubicon’u geçişi hiç kimseyi ilgilendirmez. Bu binaya yarım saat önce yürüyerek, yahut bisikletle ya da arabayla gelmiş olmanız da Caesar’ın Rubicon’u geçişi kadar geçmişe ilişkin bir olgudur. Fakat büyük bir ihtimalle tarihçiler bunu görmezlikten geleceklerdir.”¹⁷

Tarihçi olguların arasından seçim yapıp, onlara ilişkin yorumlarını ortaya koymak zorundadır. Bu nedenle tarih yazımında en az olgular kadar tarihçinin yorumları da önemli yer tutmaktadır. Bu durumu Carr şöyle ifade eder: “Olayların bir tarihi olgu sıfatıyla durumu, bir yorum sorusuna yol açacaktır. Bu yorum ögesi her tarihi olgunun içinde vardır.”¹⁸ Tarih yazımı ile diğer yazım türlerini birbirine yaklaştıran da bu yorum etmenidir. Onları yazıya geçiren tarihçinin olgu seçimi ve yorumlarının sonucunda geçmişten bize ulaşan yazılı belgeler bütünlüklü olamamaktadır. Carr, bu sorunun nedenlerini örnekleyerek açıklar:

“*Cambridge Modern History*’nin her iki yazımında da çalışmış olan Bury’nin dediği gibi, ‘Eski ve Ortaçağın kayıtları boşluklarla delik deşiktir’. Tarihe, pek çok parçası kayıp bir içiçe geçmeli bulmaca denmiştir. Fakat ana zorluk bu boşluklar değildir. İÖ 5. yüzyıldaki Yunanistan tablosu

---

¹⁷ Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?.* Çev. Misket Gizem Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005. s: 14.

¹⁸ A.g.e. s: 15.

basitçe bir cevapla, pek çok parçası rastlantıyla kaybedilmiş olduğundan değil, fakat genellikle, tablo Atina kentindeki küçük bir insan kümesi tarafından oluşturulduğu için eksiktir. 5. yüzyıl Yunanistanı'nın bir Atinalı yurttaşa nasıl gözüktüğü hakkında epeyce şey biliyoruz, fakat bir İranlı'ya ya da bir köleye yahut Atina'da yerleşmiş bir Korintosluya nasıl görüldüğü üstüne pek az şey biliyoruz. Tablomuz rastlantıyla olmaktan çok, bilerek ya da bilmeyerek belirli bir dünya görüşüne sahip ve bu görüşünü destekleyen olguların saklanılmaya değer olduğu düşüncesindeki kişilerce bizim için önceden seçilmiş ve belirlenmiştir.”¹⁹

Bu örnek resmi tarih yazımının eksikliklerini ve yanlılığını ortaya koymaktadır. Tarihçinin ideolojisi, olgu seçimi ve yorumlama sürecini doğrudan yönlendirir ve oluşturulan yazılı belge kaçınılmaz olarak onun bakış açısını yansıtır.

Carr, olguların tarih içindeki konumunu Ortaçağ tarihi uzmanı Barraclough'un şu ifadesiyle betimler: “Bizim okuduğumuz tarih, doğrusunu söylemek gerekirse, hiç de olgusal değildir, bir dizi kabul edilmiş yargılardan ibarettir.”²⁰ Tarihçinin olgu seçimi ve onlar üzerine yorumlarının, benimsediği ideolojik görüş çerçevesinde olması kaçınılmazdır. Bu ideolojik görüş tarihçinin olgunun içinde yer alan topluluk ile empati kurması ve onların bakış açılarını kavrayabilmesi yönünde de bir engeldir. Carr'a göre “Tarihçi, hakkında yazdığı kimselerin zihinleriyle şöyle ya da böyle bir ilişki oluşturmadıkça tarih yazılamaz.”²¹ Bu koşul sağlanmadıkça tarihte nesnel gerçeklikten söz edemeyiz. Tarihçi olgular arasındaki seçimini dil yoluyla ifade eder. Carr'ın ifadesiyle “tarihçi seçmek zorundadır: Dili kullanması onu tarafsız olmaktan alıkoyar.”²² Dil aracılığıyla aktarım da tarihçiyi nesnellikten uzaklaştıran etmenlerden biri olarak ortaya konmaktadır.

Carr'a göre ‘tarihçi’ ve ‘olgular’ tarih biliminin en temel iki etmenidir. “Tarihçi olguları olmaksızın köksüz ve boş, olgular tarihçileri olmadan ölü ve anlamsızdır. Bundan ötürü, ‘Tarih nedir?’ sorusuna ilk cevabım şu olacaktır: Tarihçi ile olguları

---

¹⁹ Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?.* Çev. Misket Gizem Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005. s: 16-17.

²⁰ A.g.e. s: 17.

²¹ A.g.e. s: 29.

²² A.g.e. s: 29.

arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog.”²³ Tarihçi ile olgularının ilişkisi, tarih biliminin amacını da ortaya koymaktadır: geçmişin olguları üzerine yapılan yorumlarla bugünü gerçekçi bir biçimde irdeleyebilmek.

Diğer toplumsal bilimlerde olduğu gibi, tarih biliminin de odağı ‘insan’dır. Carr tarih bilimi içinde insanın konumunu şöyle açıklamaktadır: “‘İnsan doğası’ denilen kaypak şey, ülkeden ülkeye, çağdan çağa o kadar çok değişmiştir ki, onu egemen toplumsal koşulların ve göreneklerin biçimlendirdiği bir tarihi olgu saymamak güçtür.”²⁴ Zaman ve coğrafyaya göre değişen toplum yapısı, bu değişken özelliği nedeniyle Carr tarafından “tarihsel olgu” olarak nitelendirilmektedir. Carr bu nitelmesine şu ifadesiyle açıklık getirir: “Tarihçinin bilgisi başkalarına kapalı bireysel mülkü değildir: Herhalde pek çok kuşak ve pek çok değişik ülke insanları onun toplanmasına katılmışlardır. Tarihçinin, eylemlerini yazdığı kişiler bir boşluk içinde hareket eden, yalıtılmış kimseler değildir: Onlar geçmiş bir toplumun içinde ve onun etkisi altında hareket etmişlerdir.”²⁵ Carr, tarih biliminde bireysel ve toplumsal etmenlerin birlikte var olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşünü şu sözleriyle vurgulamaktadır: “Tarih biricik ve genel arasındaki ilişkiyle uğraşır. Tarihçi olarak olgu ile yorumu birbirinden ayıramayacağımız gibi bunları da birbirinden hiç ayıramayız ya da birine ötekine göre öncelik veremeyiz.”²⁶ Carr’a göre tarih tek tek insanlar ya da topluma değil, bunların arasındaki ilişkiye odaklanır ve bu etmenlerin tarih içinde birbirine önceliği bulunmamaktadır. Tarih yazımına bakarak o topluma ilişkin net bilgiye ulaşabileceğimizi şu sözlerle dile getirmiştir: “Bir toplumun niteliğinin, ne tür tarih yazdığı ya da yazmadığından daha güvenilir bir göstergesi yoktur.”²⁷ Bu ifade ile tarih yazımının toplumsal bir gösterge olduğu vurgulanmaktadır.

Carr ‘Tarih’e yüklenen anlam bağlamında Marx ile aynı görüşü paylaştığını şu sözlerle dile getirmektedir: “Kendi payıma ben, Takdir-i İlahi, Dünya Ruhı, Tecelli

---

²³ Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?.* Çev. Misket Gizem Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005. s: 35.

²⁴ A.g.e. s: 39.

²⁵ A.g.e. s: 41.

²⁶ A.g.e. s: 75.

²⁷ A.g.e. s: 51.

Etmış Kader, başharfi büyük T ile Tarih ya da bazen olayların akışını yönelttiği sanılan öteki soyutlamalardan herhangi birine inanmıyorum; ve Marx'ın şu sözünü kayıtsız şartsız kabul ediyorum: 'Tarih hiçbir şey yapmaz, büyük servetleri yoktur ve savaşlarda döğüşmez. Her şeyi yapan, sahip olan ve döğüşen insandır, sahici canlı insan'.'²⁸ Carr ve Marx'ın bu görüşleri tarihe yanlış anlamlar ve önem atfedildiği noktasında örtüşmektedir. Carr, tarihte nesnellik olamayacağını net bir biçimde dile getirmektedir: "Toplumbilimci, iktisatçı ya da tarihçi iradenin etkin olduğu insan davranışı biçimlerine nüfuz etmek, incelemesinin konusu olan insanların neden öyle davranmayı istediklerini araştırmak durumundadır. Bu, gözlemleyen ve gözlemlenen arasında, tarihe ve toplumsal bilimlere özgü bir ilişki kurmaktadır. Tarihçinin görüş açısı, yaptığı bütün gözlemlere mutlaka girer: Tarih, bütünüyle göreliliğin içindedir."²⁹ Dolayısıyla tarihçi için kendi görüş açısından soyutlanmış, gözlem ve değerlendirme olamayacağı için, tarihte nesnellikten söz etmek mümkün değildir.

2. TARİH YAZIMCILIĞI

Tarihçi David Thomson, tarih yazımının nesnel olamama gerekçelerini şöyle özetler: "tarih yazıcılığında taraf tutma her zaman görülmektedir. Tarihle ilgili bütün tarafgir kitapların arkasında tamamen 'objektif' ve 'tarafsız' olma ihtimalinin bulunduğu yolundaki inanç, muhakkak ki batıl inançtır. Özellikle bir dönemin veya konunun seçiminde ve onu ele alış yönteminde kişi, belki de bilinçsizce, kendi görüşünü, kendi ilgi alanları ve kendi çevresi ile uyum sağlayan belirli bir tür davranış gösterecektir."³⁰ Thomson da olguların ele alınış sürecinde, tarihçinin öznel bakış açısı nedeniyle, nesnel çıkarımlarda bulunamayacağı konusunda Carr ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Thomson, taraf tutma olgusunun milliyetçilikle bağlantılı olduğunu ve bunun daha çok Avrupalı tarihçiler tarafından yapıldığını düşünmektedir. Thomson'a göre

---

²⁸ Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?.* Çev. Misket Gizem Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005. s: 57.

²⁹ A.g.e. s: 81.

³⁰ Thomson, David. *Tarihin Amacı.* Çev. Salih Özbaran. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983. s: 15.

“Milliyetçi eğilim, eğilimin yaygın biçiminin keskin olanıdır ve Avrupa’nın dar görüşünden kaynaklanır. Avrupalı tarihçiler dünya olaylarını Asyalılardan daha değişik tavır içinde görme eğilimindedirler.”³¹ Avrupalı ve Asyalı tarihçilerin aynı olguları içeren tarih yazımlarında farklılıklar olması kaçınılmazdır. Ancak Thomson bu ifadesiyle, Avrupalı tarihçilerin yanlı ve nesnellikten uzak tutumunu da vurgular.

Thomson’a göre, tarihyazımcılığı onsekizinci yüzyıl sonları ve ondokuzuncu yüzyıl ortalarında edebiyat metni olarak algılanmıştır. Ancak yirminci yüzyılda tarihçiler, tarihin “Voltaire’ci görüşte savunulduğu gibi, ne kesif *sübjektivite* (yani, *tarihten ders alma* biçiminde anlama), ne de matematik gibi, kişisel olmayan objektif’ bir yapıda olamayacağını ileri sürmüşlerdir.³² Yirminci yüzyıl tarihçileri, tarihin net bir biçimde ‘özel’ ya da ‘nesnel’ olarak sınıflandırılmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Thomson, heykel yapımı ile tarih yazımı arasında -heykel mermer bloğun içinde gizlidir, heykeltraş mermeri yontarak onu ortaya çıkarır görüşü bağlamında- paralellik kurar. Olay yığınları karşısında tarihçi, “belirsiz olanları çıkarmalı, sadece ilgili ve konusuna malzeme olanları tutmalıdır. Tam heykeltraşın yaratmak istediği heykeli hayal etmesi gibi, o da nasıl bir sonuca varacağını düşününerek oldukça açık bir sezgi ile başlamalıdır. Bu bir yaratma işlemi olduğundan, iyi tarih yazmak yaratıcı hayal gücü gerektirir.”³³ Thomson’a göre iyi bir tarihçinin, hem iyi bir araştırmacı olması hem de sezgi yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Thomson, bu görüşe katılmayanların büyük bir hata yaptıklarını düşünmektedir: “Pozitivist veya ‘bilimsel’ tarihçiler bu gerçeği reddetmek veya asgariye indirmekle büyük hata etmişlerdir. Materyal açısından heykelin her zaman nesnel olarak orada olduğu düşüncesinden hareketle, heykelin ortaya çıkmasını mümkün kılan şeyin ancak heykeltraşın yaratıcı sezgisi ile hayal etmiş olduğunu görememişlerdir.”³⁴ Carr’ın da vurguladığı gibi, olgular ancak tarihçi onları tarihsel olarak seçip kendi yorumunu eklediği zaman tarih içinde yer alabilir.

---

³¹ Thomson, David. *Tarihin Amacı*. Çev. Salih Özbaran. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983. s: 17.

³² A.g.e. s: 4.

³³ A.g.e. s: 68.

³⁴ A.g.e. s: 68.

Benzer şekilde tarihçi İlber Ortaylı, tarihin kesinlik bakımından diğer bilimlerden farklı olmadığını, ancak tarih yazımının bir tür sanatçılık olduğunu vurgular: Tarihçiliğin “bir spekülasyon safhası vardır ki bu sanatçılıktır. Belirgin bir şekilde, abartma ve yalana sapmadan yorumlama meselesidir. Dolayısıyla -bu tarihçide bir yerden sonra bir sanatçılık vasfı olduğunu gösterir.”³⁵ Ortaylı bu görüşünü Emil Droysen’in “tarih bilim değildir, bilimin de üstünde bir şeydir” ifadesiyle desteklemektedir.³⁶

Yirminci yüzyılda, maddeci tarih anlayışı etkisiyle, tarihsel kabul edilen olguların seçiminde, geçmiş döneme göre farklar gözlenmeye başlamıştır. Tarih yazımcılığında toplumsal olgular, siyasal olguların yerini almaya başlamıştır. Carr bu durumu şöyle ifade eder:

“Birinci Dünya Savaşı’ndan bu yana maddeci tarih anlayışının tarih yazıları üzerindeki etkisi çok büyük olmuştur. Bu etkinin, o zamandan beri yayınlanan bütün ciddi tarih çalışmalarında duyulduğu söylenebilir. Bu değişikliğin bir göstergesi şu ki, genel ilgi, tarihsel araştırmanın ana konusu olarak savaş çarpışmalarının, diplomatik oyunların, anayasa tartışmaları ve siyasal dolapların -yani geniş anlamında ‘siyasal tarih’in- yerine ekonomik etkenlere, toplumsal koşullara, nüfus istatistiklerine ve toplumsal sınıfların yükselip düşüşüne yönelmiştir.”³⁷

Siyasal tarihten toplumsal tarihe yönelim olguların niteliğinin de değişmesine yol açmıştır. Tarih yazımında toplumsal olgular dikkate alınmaya başlanmıştır.

Bilimsel tarih yazımcılarında olması gereken nitelikleri tarihçi Mete Tunçay aşağıdaki gibi özetler: “Yine de, ne tür tarih yaparlarsa yapsınlar, bütün tarihyazımcıların şunlar gibi, kimi ortak niteliklerinin bulunması gerektiğini söyleyebiliriz: Bütün verileri sorgulamak; eleştirel ve nesnel olmak; varolmayan olduğunu söylememek; varolanı görmezlikten gelmemek; biriciklikler üstünde odaklaşırken, başka zaman, mekan ve alanlardan benzerliklerle karşılaştırmalar yapmak; çağının değerlerini ürününe yansıtmak (örneğin, günümüzde barıştan ve

³⁵ http://www.enineboyuna.org/ilber_ortayli_15.03.2005_tarih_nedir....htm 01.10.2006.

³⁶ http://www.enineboyuna.org/ilber_ortayli_15.03.2005_tarih_nedir....htm 01.10.2006.

³⁷ Carr, E.H. , Fontana, J. *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*. Çev. Özer Ozankaya. Ankara: İmge Kitabevi, 1992. s: 20.

demokrasiden yana olmak).”³⁸ Bu ifadesiyle Tunçay, tarihyazımcının sağduyulu bir yaklaşım benimsemesinin gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Olgusal doğrulardan sapmamanın, tarihçi için bir erdem değil ödev olduğu konusunda Carr ve Housman ile aynı düşüncede olan Tunçay, bu noktada tarih yazımının diğer yazın türlerinden ayrıldığını ileri sürer:

“Gerçekten, tarihyazımını başka yazın türlerinden ayıran, burada yapılan yorumun niteliğidir. Tarihyazımında yorum, nelerin kurulacak anlatıda ‘olgular’ sayılacağına saptanmasıyla başlar. Bu anlam yakıştırma işlemi, tarihçinin kafasındaki çerçeve uyarınca yapılır. O çerçeve ise, (tarihçinin zekası ve yaratıcılığı gibi öznel öğeler bir yana) toplumsal olarak belirlenir. Tarih yazarı, (başka bütün insanlar gibi, ama diyelim sanatçılardan daha çok) yaşadığı çağın ürünüdür.”³⁹

Tunçay’a göre toplumsal özellikler tarihçinin bakış açısı üzerinde doğrudan rol oynamaktadır.

Tunçay, tarih yazımında bireyin önemini yadsımaz. Ancak bireysel farklar nedeniyle farklı tarih yazımlarının ortaya çıkmasının, onları bilimsellikten uzaklaştırmadığını vurgular: “Bu süreçte (tarihyazımcı) birey önemli gibi duruyor; ama daha yakından bakınca, o kendi üstüne düşen ışıkları kafasında kırarak yansıtan bir prizmadan başka bir şey değildir. Aynı ortam ve çağda başka bir prizmadan farklı görüntüler yansıtacağı gibi, aynı prizmanın bir başka ortam ve çağda yansıtacağı görüntüler de farklı olacaktır.”⁴⁰

Tunçay postmodernist yaklaşıma değinmeksizin kendi görüşünü şöyle ifade eder:

“Geçmişin olayları verilidir: varolmayanı uyduramayız. Ancak, kimilerini anlam yakıştırarak ‘tarihsel olgu’ düzeyine yükseltip, anlatımızı onların üstünden kurabiliriz. Aynı ortam ve çağda yaşayan ve aynı geçmiş dilimini araştıran iki tarihçi, dikkatlerini başka başka olgulara odaklayıp, bunların arasında farklı ilişkiler görebilirler. Birbirlerini etkilese de, ayrı tarihler yazarlar. Daha önemlisi, belirli bir tarih yazımcının aynı konuyu başka bir

---

³⁸ Tunçay, Mete. *Eleştirel Tarih Yazıları*. Ankara: Liberte Yayınları, 2.basım 2006. s: 238.

³⁹ A.g.e. s: 241.

⁴⁰ A.g.e. s: 242.

ortam ve çağda olsaydı farklı yazacağımı düşünmemizdir. (Ötekinin tersine bu, varsayımsal kalmak zorunda bir örnek!). Geçmiş öylece durup durur; ama oradaki olaylara bakan kişinin benimsediği değerler, duyarlılıkları, kurduğu ilişki çerçeveleri, farklı tarihyazımlarına yol açacaktır.”⁴¹

Tunçay aynı olaylara ilişkin, nesnelliğini yitirmeksizin, farklı tarih yazımları olabileceğini ileri sürmektedir.

Kendisi de edebiyatın bir dalı olan biyografi türünde eserler vermiş olan Carr, biyografi ile tarih yazımı arasındaki farkları vurgularken, biyografilerin tarihe katkılarını da yadsımaz. Carr, bu konudaki karşıt düşünceleri aşağıdaki örnekler eşliğinde dile getirir:

“İnsanı bir birey olarak ele alan biyografi ile insanı bir bütünün parçası olarak ele alan tarih arasında ayırım yapmak ve iyi biyografi kötü tarih olur, demek çok çekicidir. Acton bir keresinde şöyle demiştir: ‘İnsanın tarih görüşünde hiçbir şey, bireysel kişilerin esinlediği ilgiden daha büyük yanlışlık ve haksızlığa yol açamaz.’ Fakat bu ayırım da gerçeğe uygun değildir. G.M. Young’un *Victorian England* (Viktoria Çağı İngilteresi) kitabının başına koyduğu ‘Uşaklar insanlar hakkında konuşur, kibarlar şeyler hakkında tartışır’ şeklindeki Victoria çağı özdeyişinin arkasına da sığınmak istemem.”⁴²

Carr, biyografi yazımının da bir tarih yazımı türü sayılabileceğini ifade etmektedir: “Bazı biyografiler tarihe ciddi katkılardır: Benim kendi alanımda Isaac Deutscher’in Stalin ve Troçki biyografileri bunun parlak örnekleridir. Bazıları ise tarihi romanlar gibi edebiyata aittirler.”⁴³ Carr, ‘tarihsel metin’ ile ‘konusunu tarihten alan metin’ ayrımını şu şekilde ifade etmektedir: “Hiç kimse tarih yazmak ya da okumak zorunda değildir ve geçmiş hakkında tarih olmayan mükemmel kitaplar da yazılabilir. Fakat sanırım, görenek, bize ‘tarih’ kelimesini toplum içindeki insanın geçmişini araştırma sürecine ayırmak hakkını vermiştir.”⁴⁴ Geçmişe ilişkin yazılan

---

⁴¹ Tunçay, Mete. *Eleştirel Tarih Yazıları*. Ankara: Liberte Yayınları, 2.basım 2006. s: 242.

⁴² Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?*. Çev. Misket Gizem Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005. s: 55.

⁴³ A.g.e. s: 55- 56.

⁴⁴ A.g.e. s: 56.

metinlerin tarih yazımı sayılabilmesi için araştırma sürecinden geçmesi gerekmektedir.

Yazar Shelley Walia'nın vurguladığı gibi, edebiyat ile tarih yazımı arasındaki yakınlaşma postmodernist söylemde doruk noktasına ulaşır. "Tarihin edebi bir eser ve tüm tarihsel kaynakların metinler arası olduğu düşüncesi, pozitivistlerin epistemolojik nosyonlarını sorgulanır hale getirmiştir."⁴⁵ Pozitivist ve postmodernist görüşler tarih yazımı konusunda birbiriyle tümüyle karşıt durumdadır. Walia'ya göre:

"Sömürgecilik sonrası bir perspektiften bakıldığında, postmodernizmin tarih disiplinde önemli bir gelişme sağladığı şüphesizdir. Tarih yazımına yeni bir bakış açısını ilk getirenler, hakikat ile onu biçimlendirip belirleyen iktidar sistemleri arasındaki ilişkiyi sorgulayan Michel Foucault, Roland Barthes ve Jacques Derrida olmuştur. Foucault, Barthes ve Derrida gösteren ile gösterilen arasındaki belirsiz ve katmanlı ilişkiyi veya bir başka deyişle dilin puslu niteliğini sorgulamışlardı. Onlara göre gerçekliği dilin bizatihi kendisi şekillendirir ve belirler. Bu nedenle her şey dilsel/metinsel bir yapıdadır. Ondan sonra bu görüş, tarihin tamamını kısmen keşfedilmiş sözsel bir kurmaca olarak gören Hayden White tarafından benimsendi. White'a göre tarih, bir görüşün, dilin kullanımı sayesinde oluşturulmuş ikna edici bir kompozisyonuydu. Bu düşünce, tarihsel hakikatin olayların kanıtlarında içkin olmadığını, tarihin inşa edilmiş bir anlatı olduğunu söylememize imkan tanır. Bu 'hakikat' inşası o kadar 'gerçek'tir ki, ona 'temel' unvanı verilmiştir. Temel tarih, geleneksel tarihçilerin temel kaynak olarak gördükleri nesnellik, gerçekçilik ve hakikatin dışsal doğasına dayanan bir yöntemsellğe değer atfeder."⁴⁶

Walia tarihin metinselliğini vurgular:

"Geçmiş veya bugünü tarif ederken zorlanıldığı gün geçtikçe daha görünür bir hale gelmektedir. Dünya/geçmişin bize, yorumladığımız ve içinden asla çıkamadığımız çeşitli hikayeler biçiminde geldiği açıktır. Tarihin, tarih

---

⁴⁵ Walia, Shelley. *Edward Said ve Tarih Yazımı*. Çev. Gürol Koca. İstanbul: Everest Yayınları, 2004. s: 13.

⁴⁶ A.g.e. s: 14- 15.

yazımından başka bir şey olmadığı, kültürel etkilerle inşa edilmiş bilgi, inanç, şifre ve adet biçimlerinden oluşan bir kümeyi temsil eden mevcut metinlerle diyalektik bir ilişki içinde olan bir okuma pratiği matrisinden ibaret olduğu söylenebilir. Her yazı başkasının söylemiyle renklenir.”⁴⁷

Tarihin tarih yazımı, tarih yazımının ise ideolojik bir metin olduğu düşüncesi feminist tarihçiler tarafından da kabul görmüştür.

İngiliz tarihçi Keith Jenkins, tarihin ideolojik bir söylem olduğu düşüncesindedir. Jenkins’e göre dünyayı kendilerine mal eden ve anlam kazandıran, söylemlerdir. Tarih de dünyanın geçmişini konu alan bir söylemdir. Geçmiş ile tarih birbirinden farklı ve bağımsızdır. Zamanın ve mekanın ötesinde tarihe ilişkin farklı yorumsal okumalar yapılabilir ki tarih yazımcılığı da bunu gösterir. Jenkins geçmiş ile tarih arasındaki farkı göz ardı etmememiz için ‘önceden olmuş şeyler için her zaman’ ‘geçmiş’ sözcüğünü, tarih yerine de ‘tarihçilerin yazdıkları şeyler anlamında’ ‘tarihyazımı’ sözcüğünü kullanmamızı önerir. Yine aynı amaçla “büyük harfli Tarih’i, ilişkilerin bütün toplamını göstermek amacıyla kullanmayı bırakmak ve yerine, tarihçilerin ilgi nesnesi olarak ‘geçmiş’ [ile] tarihçilerin [geçmişle] ilgilenme tarzı olarak ‘tarihyazımı’ kavramlarını” kullanmamızı önemle vurgular.⁴⁸ Aynı geçmişe ilişkin farklı tarih yazımları yapılabilmektedir. Bu durumda ‘geçmiş’ tekil, ‘tarih yazımını’ ise çoğul kavramlar olarak nitelendirmemiz mümkündür. Olup bitmiş olan geçmişin, tarihçiler tarafından ele alınıp yazıya geçirilmesiyle tarih ortaya çıkar. Bu yönüyle tarihin “kütüphanede ve kitapçı raflarında olduğu” söylenebilir. Yazar, tarih yazımı konusunda postmodernist çerçevedeki görüşünü, “tarih (tarih yazımı); metinler arası, dilsel bir kuruluştur” sözleriyle özetler. Jenkins’e göre yaptığımız okumalar tarihçinin bize aktardığı kendi okumalarıdır.⁴⁹ Tarihçinin geçmişe ilişkin okumalarından kendi yorumu ve üslubuyla metne dönüştürdüğü söylemi bizim okumalarımıza kaynaklık eder.

---

⁴⁷ Walia, Shelley. *Edward Said ve Tarih Yazımı*. Çev. Gürol Koca. İstanbul: Everest Yayınları, 2004. s: 14- 15.

⁴⁸ Jenkins, Keith. *Tarihi Yeniden Düşünmek*. Çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi, 1997. s: 17- 18.

⁴⁹ A.g.e. s: 19.

Geçmiş ile tarih arasındaki zararsız gibi görülebilen ayırım, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar söz konusu olduğunda ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkar. Jenkins kadınların “tarihten saklanmış” başka bir deyişle dışlanmış olduklarını vurgular. Sadece kadınlar değil, başka gruplar ve sınıfların da tarih (tarih yazımı) içinde yer almadığı bugün bilinen bir gerçektir. Bu durum, marjinal durumda bırakılan grupların geçmişiyle ilgili bilgi edinme olanağımızı ortadan kaldırır. Feministler kadınları tarihe mal etmek için kadınların tarihini yeniden yazmak zorundadırlar.⁵⁰ Bu yeni yazımın, yöntem, odak ve üslubu var olan resmi ‘Tarih’ten farklı olacaktır.

Tarihin farklı okumalara açık bir metin olduğunu bir örnekle açıklayan Jenkins aynı manzaraya bakan bir coğrafyacı ile bir tarihçinin bu manzaraya ilişkin çok farklı söylemler kurmasının şaşırtıcı değil beklenen bir durum olduğunu belirtir: “her biri bu hammaddeden yola çıkarak onu okumanın ve hakkında konuşmanın bir yolunu bulmak (söylemde bulunmak) için analitik ve yöntembilimsel araçlar oluştururlar. Bu anlamda dünyayı bir metin gibi okuruz ve mantıksal olarak bu okumalar bitimsizdir.” Jenkins bu örnekle dünya/geçmiş hakkında öyküler kurduğumuzu kastetmediğini, asıl iddiasının çok daha büyük olduğunu vurgular: “Dünya/geçmiş, bize zaten daima öyküler olarak sunulurlar ve bu öykülerin gerçek dünyaya/geçmişe karşılık gelip gelmediklerini, bu öykülerden (anlatmalardan) sıyrılarak bilemeyiz; çünkü ‘gerçeklik’i, ‘zaten her zaman’ [varolan] bu anlatmalar oluşturur.”⁵¹ Gerçekliğin söylemlerden oluştuğu düşüncesiyle Jenkins –büyük harfli- ‘Tarih’ ile ‘tarih yazımı’ arasındaki farkı net bir biçimde ortaya koyar. Bu görüşler bağlamında “tarihin, epistemolojiden, yöntembilimden ve ideolojiden oluştuğunu” ileri sürer.⁵² Jenkins’e göre “iki okumanın, birbirine tıpatıp benzemesi olanaksızdır.” Jenkins her metnin farklı okunabilme ve yazılabilme olanağını şöyle ifade eder: “Ayrıca aynı metin önce daha geniş bir söylem, sonra bir başka söylem içine katılabilir: Mantıksal sınırlar yoktur, her okuma eylemi başka bir yazma eylemidir.”⁵³ Bu söylemiyle bir metin olduğunu öne sürdüğü tarih yazımının nesnel olamayacağını vurgular.

---

⁵⁰ Jenkins, Keith. *Tarihi Yeniden Düşünmek*. Çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi, 1997. s: 20.

⁵¹ A.g.e. s: 21.

⁵² A.g.e. s: 31.

⁵³ A.g.e. s: 36.

Bilginin iktidara ait olduğu görüşü çoğu kez olumsuz ve umutsuz yorumlara yol açar. Jenkins bilgi-iktidar ilişkisine ait görüşlerini ve olumsuz duygulara yer vermeyen gerçekçi yorumlarını analitik bakış açısıyla dile getirir. Jenkins'e göre "bütün anlatılar problematik ve görelî de olsa, asıl sorun bazılarının gerçekte egemen diğerlerininse marjinal olmasındadır."⁵⁴ Bu hiyerarşik değeri sınırlamasının bilgi-iktidar ilişkisiyle açıklanabileceğini öne sürer. İktidarı çözümlemenin kadınlar için özgürleştirici etkisini şöyle açıklar: "bilgi iktidarla ilişkilidir ve toplumsal oluşumlarda en fazla güce sahip olanlar bilgiyi dağıtırlar ve bilgiyi ellerinden geldiğince çıkarlarına göre meşrulaştırırlar. Kuramsal olarak görecilikten çıkış yolu budur; yani iktidarı pratikte çözümlmek. O yüzden göreci bir bakış açısı, çaresizliğe ve umutsuzluğa değil, işlerin ve şeylerin nasıl işlediklerini genel olarak anlamaya götürür. Bu, özgürleştiricidir. Refleksif olarak, siz de tarih yapabilirsiniz."⁵⁵ Bu görüşü kadın tarihinin başlangıç noktalarından biri olarak değerlendirmek mümkündür.

3. KADIN TARİHİ

Kadın tarihi, eleştirel ve ideolojik bir terimdir. Cinsiyetçi toplumsal örgütlenmelere sahip toplumlarda tarih biliminin taraflı olması kaçınılmazdır. Ataerkil düzenin hüküm sürdüğü toplumlarda, geleneksel tarih erkek merkezli ve güçlüden yanadır. Fransız bilim insanı Andree Michel'e göre "kadınların tarihi her şeyden önce baskı altına alınışlarının ve bunun gizlenişinin tarihidir." Michel, kadınların baskı altına alınışlarının toplayıcılık ve avcılıktan saban ve çapayla yapılan tarıma geçilen Orta Neolitik çağın başlarında gerçekleştiğini öne sürer. Bu tarihten günümüze dek iktidarın yöntemleri değişmiş olsa da kadınları egemen güce tabi kılan ataerkil sistem süregelmiştir. Michel kadınların tarihinin yalnız baskı altına alınmaları değil aynı zamanda direnişlerinin de tarihi olduğu görüşündedir. Bu direnişin Rönesans'ta öne sürülen "bireysel özgürleşme ideallerinin" toplumda yayılmasıyla başladığını ve

---

⁵⁴ Jenkins, Keith. *Tarihi Yeniden Düşünmek*. Çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi, 1997. s: 37.

⁵⁵ A.g.e. s: 37.

günümüzdeki kadın hareketiyle doruğa ulaştığını dile getirir.⁵⁶ Kadın hareketinin gelişimi ve sürekliliği sayesinde, tarihin yanında diğer bilim dallarında da feminist bakış açısıyla analitik incelemeler yapılmaktadır.

Amerikan feminist kuramlarını bir araya getirdiği kitabına yazdığı önsözde akademisyen Josephine Donovan, kadın hareketine ilişkin bilgilerin kayıt altına alınma zorunluluğuna vurgu yapar. Yüzyıllar boyunca geliştirilmiş kuramın genç kuşaklar tarafından bilinmesi kadın hareketinin sürekliliği ve kazanımların korunması için gereklidir. Donovan kitabı için çalışmalar yaparken yeni keşfettiğimizi sandığımız kuramların aslında yüzyıldan uzun bir zaman önce söylendiğini fark eder. Kazanılmış özgürlüklerin ve bilgilerin yazılı kayıt altına alınmaması nedeniyle yeniden keşfedilmek zorunda kaldığını belirtir.⁵⁷ Feminist tarih yazımı, kadın hareketinin sürekliliğini ve kuşaktan kuşağa bilgi aktarımını olanaklı kılar. Ayrıca anaakım tarih yazımının referanslarını sorgular. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde gerek feminist kuram gerekse tarih yazımında kapsamlı yapıtlar ortaya çıkmıştır. Donovan bu dönemi “tarihsel bir entelektüel rönesansın ortasındayız” sözleriyle betimler.⁵⁸

Ağırlıklı olarak Batı Avrupalı tarihçiler tarafından, her biri ayrı başlık taşıyan, beş cilt olarak hazırlanan ve ansiklopedik bir çalışma olan *Kadınların Tarihi* bu dönemin ürünlerinden biridir. Bu büyük hacimli yapıtta tarihçiler kendi toplumlarının özgüllüğünü yansıtan çalışmalarıyla yer almaktadırlar. Yapıtın genel editörleri Fransız tarihçiler Georges Duby ve Michelle Perrot, yapıtı oluşturma amaçlarının, kadının durumu, yeri, gücü ve rolünü anlamak olduğunu söylemektedirler. Bu amaçla “tanrıça, madonna, cadı” imgelerine bakarlar. Topluma bir bütün olarak baktıklarını, bu yapıtın kadın tarihi olduğu kadar erkek tarihi de olduğunu, ancak bölgesel olarak Akdeniz’den Atlas Okyanusu’na kadar sadece Batı’yı kapsadığını vurgularlar.⁵⁹ Böylesi kapsamlı çalışmaların Latin Amerika, Doğu Avrupa, Ortadoğu, Afrika ve Asya’da da yapılması farklı kültürlerdeki kadınların yaşam biçimleri ve değişim süreçlerine ışık tutacaktır.

---

⁵⁶ Michel, Andree. *Feminizm*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları. s: 98- 99.

⁵⁷ Donovan, Josephine. *Feminist Teori*. Çev. A.Bora, M.A.Gevrek, F.Sayılan. İstanbul: İletişim Yayınları, 3.basım 2005. s: 9- 10.

⁵⁸ A.g.e. s: 13.

⁵⁹ Duby, Georges, Perrot, Michelle. (yay.haz.) *Kadınların Tarihi*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: T.İş Bankası Kültür Yayınları, 2005. cilt 2. s: 7.

Duby ve Perrot, geçmişte kadın tarihinin beyhude ve akıl almaz bir iş olarak görüldüğünü belirtir. Kadınlara annelik ve ev işleri gibi suskun roller biçilmiştir. Kadınlar, aktif erkeklerin karşısında hareketsiz konumdadır ve bu nedenle erkeklerin kahramanlıklarının tanıkları biçiminde tarihte yer almışlardır. Duby ve Perrot antikçağdan beri kadınlarla ilgili somut bilgi yerine söylem ve mecaz çokluğuna dikkat çeker. Kadınlar tarihte “temsil” edilmemiş ancak bolca “tasvir” edilmiştir.⁶⁰ Kadın imgeleri erkek bakış açıları ve fantezileriyle kurgulanmıştır.

Duby ve Perrot’ya göre “kadınların tarihi, bir anlamda kendilerine bir ses bulmalarının tarihidir.”⁶¹ Kadınların kendi seslerini duyurabilmeleri için söylem ve yazılarının kamusal alanda yer alması gerekir. Geçmişe ilişkin ilk yazılı belgeler, mektuplar ve dini yazılardır. Bilim, tarih ve felsefe ise kadının yer almadığı ifade araçlarıdır.⁶² Günümüzde, geçmişle karşılaştırdığımızda kadınların her alanda etkin olmalarının önünde yasal engeller olmasa bile toplumsal dönüşümün henüz eşit temsile olanak tanımadığı açıktır.

Feminist hareketin gelişim süreci içinde kadınların kamusal ve özel alan içindeki konumları analitik olarak irdelenmeye başlamıştır. Tarih söz konusu olduğunda da kadınlara belli roller dışında yer verilmediği saptanmıştır. Var olan tarihsel metinler kadınların geçmişine ilişkin pek az bilgi içerir. Amerikalı tarihçi Joan Wallach Scott’a göre, ancak yüzyıl önce kadınlara ait bir tarihten söz edilmeye başlanır. Yirminci yüzyıl başlarında Virginia Woolf tarafından dile getirilen kadınlara ait bir tarihin olması isteği, bu yüzyılın sonlarında yanıt bulmaya başlamıştır. Kadın hareketinin politik gündeminden etkilenen tarihçiler sıradan kadınların yaşamlarını kayda geçirmekle yetinmemiş, kentlerde ve köylerde yaşayan kadınların ekonomik, eğitimsel ve politik durumlarındaki değişimleri de araştırıp ortaya koymaya başlamışlardır. Bu dönemden itibaren kadın biyografileri, feminist hareketin kayıtları ve kadın yazarların

---

⁶⁰ Duby, Georges, Perrot, Michelle. (yay.haz.) *Kadınların Tarihi*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: T.İş Bankası Kültür Yayınları, 2005. cilt 2. s: 9- 10.

⁶¹ A.g.e. s: 12.

⁶² A.g.e. s: 12- 13.

mektupları kitap raflarında yer almaktadır.⁶³ Kadınlara ilişkin her türlü bilgi- belge değerlendirilip kayda geçirilmeye başlanmıştır.

Kadın tarihi söz konusu olduğunda, önce dışlanmışlık ve yok sayılma olguları vurgulanmıştır. Scott'ın ifadesiyle 1970'lerin başlarında kadınların tarihi hareketini başlatan kitapların başlıkları yazarlarının niyetini açıkça ortaya koymaktaydı: “Tarihten Saklanmış”, “Görünür Olmak” vb. Sonraki yıllarda kitap başlıkları yeni temalar içerse de “kadınları tarihsel özneler olarak yapılandırma” misyonu süregelmiştir.⁶⁴ Zaman içinde feminist tarihçiler yeni yaklaşımları benimsemiş olsalar da bu misyon korunmuştur. Scott'a göre, kadınları tarihsel özne yapmak için ilk yaklaşım onlara ilişkin bilgileri bir araya getirmek ve –bazı feministlerin dile getirdiği- “her-story” yazmaktı. “History” sözcüğü üzerinde oynamanın ima ettiği gibi, amaç ihmal edilmiş olan deneyime değer vermek ve tarih yapımında dışı aktör üzerinde ısrar etmektir. Bu yaklaşıma göre, bir grup tarihsel aktör olarak erkeklerin deneyimleri kadınlarinkine benzer ya da farklı olsa da, kadınlar da tarihçiler tarafından açıkça hesaba katılmalıydılar. “Her-story” birçok farklı kullanıma sahipti. Bazı tarihçiler kadınlar hakkındaki bulguları, tarihsel özneler olarak onların erkeklerle özde benzeştiğini göstermek için bir araya getirdiler.⁶⁵ Bu yaklaşımın amacı kadınların tarihsel özne durumunu meşrulaştırmaktı. “Her-story” ile ilgili diğer bir strateji, kadınlar hakkındaki bulguları alıp, ilerleme ve gerileme dönemlerindeki kabul edilmiş yorumlara meydan okumak için kullanılmıştır. Bu durumu aşağıdaki ana başlıklar altında özetlememiz mümkündür: Rönesans kadınlar için Rönesans değildi, teknoloji ne işyerinde ne de evde kadınların bağımsızlığına yol açmadı, “Demokratik Devrim Çağı” kadınları politik katılımdan dışladı ve “etkileyici çekirdek aile” kadınların duygusal ve bireysel gelişimini sınırladı. “Her-story” konumundaki farklı bir inceleme, geleneksel tarihin çerçevesinden farklı olarak yeni bir anlatıcı, farklı dönemselleştirme ve farklı nedenler sunar; ünlü kadınlar kadar sıradan kadınların yaşamlarını da resmetmeye ve feministin doğasını ve davranışını motive eden dışı bilinci keşfetmeye

---

⁶³ Scott, Joan W. *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia UP, 1988. s: 15. Alıntılarını çevirileri bana aittir.

⁶⁴ Scott, Joan W. *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia UP, 1988. s: 17.

⁶⁵ A.g.e. s: 18.

uğraşır.⁶⁶ Tarih alanındaki feminist bakış “history” - “herstory” dönüşümünü yaparken, insanı temsil eden “adam”dan “insan”a geçişi de vurgulamıştır.

Feminist yaklaşım, tarihin bilimsel kriterlerinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. “Her-story” yaklaşımı tarih bilimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Geçmişteki kadınlara ilişkin bulguları bir araya getirerek, kadınların tarihinin olmadığı, geçmişin hikayelerinde önemli yere sahip olmadıkları konularında ısrar edenlerin iddialarını çürütmüştür. Ayrıca, tarihsel önem standartlarının bazılarını değiştirerek, “kişisel, öznel deneyimin” “kamu ve politik aktiviteler” kadar önem taşıdığını ve - kişisel olan politiktir söylemiyle- “kişisel” olanın “kamusal” olanı etkilediğini iddia eder. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin tarihsel terimler içinde kavramsallaştırılmak zorunda olduğunu gösterir, böylece en azından kadınların eylemlerinin nedenlerinden bazıları anlaşılır. Aynı zamanda, önemli iki risk taşır. İlk olarak, bazen iki ayrı işlemi bir araya getirir: kadınların deneyimine değer biçme (onu çalışmaya değer bulma) ve kadınların söylediği veya yaptığı her şeyi pozitif değerlendirme. İkincisi farklı sorular sorsa da, farklı analiz kategorileri önerse de veya sadece farklı dokümanlar incelese de, kadınları tarihin özel ve ayrı bir konusu olarak izole etme eğilimindedir. Şimdi geleneksel tarihlere eklenen ve zenginleştiren, gelişen ve önemli bir kadın tarihi var; ama o, uzun süredir özel olarak dışı cinsiyete yakıştırılan “ayrı alana” çok kolayca sevk edilebilir.⁶⁷ Feminist tarihçilerin tarih bilimine kazandırdığı yeni bakış açıları ve kriterler, “herstory” yaklaşımının taşıdığı riskleri göz ardı edebileceğimiz kadar büyük öneme sahiptir.

Toplumunu oluşturan bireylerin yaşamlarına ilişkin bilgilerin siyasi tarih içinde yeterince yer almaması farklı bir tarih dalının ortaya çıkmasını gerektirmiştir. “Sosyal tarih” bu anlayışın ürünüdür. Scott, “sosyal tarih” ile “kadın tarihi” arasında yakın bir ilişki olduğunu öne sürer: “Her-story” sosyal tarihin ardı sıra gelişti; doğrusu, o sık sık sosyal tarihçiler tarafından geliştirilen yöntemler ve kavramları rehber edindi. Sosyal tarih, kadınların tarihi için çeşitli yönlerde önemli destek sağladı. İlk olarak, ölçmede, günlük yaşamdan detayların kullanımında, sosyoloji, demografi ve etnografyadan disiplinlerarası metodolojiler sağladı. İkincisi, aile ilişkileri, doğurganlık ve cinsellik

---

⁶⁶ A.g.e. s: 19.

⁶⁷ Scott, Joan W. *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia UP, 1988. s: 20- 21.

gibi tarihsel fenomenleri kavramsallaştırdı. Üçüncüsü, sosyal tarih, siyasi tarihin (“beyaz adamlar tarih yapar”) anlatıcı çizgisine, insan deneyiminin farklı boyutlarında gerçekleşen büyük ölçekli sosyal süreçleri kendi öznesi olarak alarak meydan okudu. Bu dördüncü etkiye yol açtı ve gruplar üzerindeki bir odağı meşrulaştırma, normal olarak siyasi tarihten dışlandı. Sosyal tarihin hikayesi nihayetinde süreçler veya sistemler hakkındadır. Bütün insan ilişkileri çeşitleri toplumu meydana getirdiği için, biri, değişim süreçlerinin etkisini tayin etmek için farklı gruplar ve konuları çalışabilir ve listeyi işçilerden, köylülerden, kölelerden, elitlerden ve muhtelif meşguliyet veya sosyal gruplardan kadınlara uzatmak görece kolaydır. Bu nedenle, örneğin, kapitalizmin etkisini tayin etmek veya işlemlerini anlamak için, işçilerin çalışmaları kadar kadınların işine ilişkin çalışmalar da üstlenildi.⁶⁸ Bu dört unsur “sosyal tarih” ile “kadın tarihi” arasındaki ortak noktaları özetlemektedir.

Yöntem, kavram ve odaklarında ortaklaşmalarına karşın, sosyal tarih ve kadın tarihi analiz aşamasında ayrılırlar. Scott’a göre bu farklılık “toplumsal cinsiyet” kavramının tarihsel analizinde ortaya çıkar: “Her-story” ve sosyal tarih, kadınları tarihsel özneler olarak belirler ve sıkça kadın tarihçilerin yaklaşımlarını benimserler. Bununla birlikte, onlar son imalarında farklılaşırlar, çünkü her biri farklı analitik perspektiflere bağlıdır. Sosyal tarih, toplumsal cinsiyet farklılığının mevcut tanımlama çerçevesi içinde tanımlanabileceğini farz eder; toplumsal cinsiyet kendi içinde çalışma gerektiren bir husus değildir. Sonuç olarak, sosyal tarihin kadınlara tavrı entegre edici eğilimdedir. Aksine, “her-story”, toplumsal cinsiyetin, kadın ve erkeklerin tarihlerinin farkını açıkladığını farz eder.⁶⁹ “Toplumsal cinsiyet” kavramı yalnız tarih değil diğer bilim dallarında da analiz unsuru olarak oldukça büyük önem taşımaktadır. Scott’a göre kadın tarihi alanında yapılan çalışmaların sonuçları, sadece kadınların deneyimine değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal pratiklerine de yeni bir yaklaşımla ışık tutacaktır.⁷⁰ Ayrıca, kolektif kadın belleğinin boşlukları doldurulacak ve kadın hareketinde süreklilik sağlanacaktır.

---

⁶⁸ Scott, Joan W. *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia UP, 1988. s: 21.

⁶⁹ A.g.e. s: 22.

⁷⁰ A.g.e. s: 23.

Feminizmin politik doğası gereği, kadın tarihi çalışmaları siyaset çalışmalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Scott'a göre, bu çalışmalar siyasetle ve daha özel olarak iktidar ilişkilerinin resmi olarak oluşturulduğu yer olduğu için hükümetlerle ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet çalışmasının siyaset çalışmasıyla bağlantısı önemlidir. Siyasi yapılar ve siyasi fikirler, kamu söyleminin ve yaşamın tüm yönlerinin sınırlarını belirlediği ve şekillendirdiği için, siyasete katılımdan dışlananlar bile onlar tarafından tanımlanır. Siyasi bir yaratım olan özel alanda yaşamaya koşullandırılmış kadınlar siyasi tarihten dışlanmıştır. Kadınların görünür katılımcı oldukları alanların ihmal edilmesiyle, kişisel ve toplumsal yaşamın tarihsel önemini azaltarak, feminist projenin otoritesini baltalayacak gibi görünür.⁷¹ “Toplumsal cinsiyet” kavramı siyasi tarihin analiz perspektifi içinde yer almaz.

Scott'a göre, soyut bireyin evrensel temsili, erkek cinsinde somutlaşmıştır. Scott, maskülen-feminen unsurların temsil noktasındaki etkileşimini şöyle dile getirir: Feministlerin bu evrensel temsil içine kadınları dahil etme çabaları zorluklarla karşılaşmaktadır; onların çalışmalarının gösterdiği gibi, bu maskülen temsilin evrenselliğini sağlamlaştıran şey, feminen hususla oluşturduğu zıtlıktır. Açıkça görülür ki, kadınları tarihsel aktörler olarak tasarlamak ve konumlarını erkeklere eşitlemek için, bütün insanların özne konumlarının özgüllüğü tanınmalıdır. Tarihçiler, farklı gruplardan oluşan toplumlar veya kültürler için evrensel tek bir temsilci kullanamazlar. “Toplumsal cinsiyet” terimi, cinsiyetler arasındaki ilişkinin, sosyal örgütlenmenin temel ögesi olduğunu öne sürer. Erkek ve kadın kimlikleri kültürel olarak belirlenir. Cinsler arası farklılıklar hiyerarşik sosyal yapılar tarafından oluşturulur.⁷² Kadın-erkek eşitsizliği biyolojik farklılıklara değil, toplumsal örgütlenmeye ve kültürel koşullamalara dayanmaktadır.

Scott kitabına adını veren “toplumsal cinsiyet” ve “politika” kavramları üzerine görüşlerini şöyle özetler: Toplumsal cinsiyet ve politika ne birbirine tezattır, ne de kadın öznenin ortaya çıkışına engeldir. Bu iki kavram, kamusal ve özel arasındaki ayrımı eritir. Ayrıca, geçmişte ve günümüzde, erkek-kadın arasındaki sabitlenmiş ikili ayrımlara karşı çıkar ve bu ayrımlar içinde yazılmış bir tarihin politik niteliğini açığa

---

⁷¹ Scott, Joan W. *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia UP, 1988. s: 24.

⁷² A.g.e. s: 25.

çıkartır. Ancak, toplumsal cinsiyetin, politik bir mesele olduğunu basitçe ileri sürmek yeterli değildir. Kadın tarihinin temel potansiyelinin gerçekleşmesi, hem kadın deneyimleri hem de politikanın toplumsal cinsiyeti ve toplumsal cinsiyetin politikayı inşa ettiği yolların analizi üzerine odaklanan tarihlerin yazımına bağlıdır. Feminist tarih, kadınlar tarafından yapılmış büyük eylemlerin tekrar sayımı değil, ama, çoğu toplumların örgütlenmesinde her şeye karşın var olan ve güçleri sınırlayan toplumsal cinsiyetin, sıklıkla sessiz ve saklı operasyonlarını açığa vurma haline gelir. Bu yaklaşımla, kadınların tarihi var olan tarihlerin politikasına eleştirel bir şekilde karşı durur ve kaçınılmaz olarak tarihin yeniden yazımına başlar.⁷³ Olgularda var olan gizli kalmış kadın rolünü ve kadınların toplumsal ve siyasal değişim süreçlerini ortaya çıkarmak için, tarihin feminist bakışla yeniden okunması ve yazımı büyük önem taşır.

Scott gibi, akademisyen Leonore Davidoff da, kavramsal ikiliklerin sınırlarının eritilmesi gerektiği düşüncesini taşımaktadır. Yaşadığı ülkenin geçmişine ilişkin feminist tarih yazımı örneklerinin bir araya toplandığı kitabına yazdığı önsözde Durakbaşa, Davidoff'un makalelerinin önemli bir özelliğini şöyle vurgular: “toplumbilimcilerin, tarihçilerin kullanmaya yatkın oldukları ‘ev ve iş’, ‘maskülen ve feminen’, ‘özel ile kamusal’, ‘düşünsel ile bedensel’ gibi kavramsal ikiliklerin ötesine gitmeye, arada kalmış dünyaları ampirik örnekleriyle görünür kılmaya çalışıyor.”⁷⁴ Davidoff'a göre, bu kavramsal ikilikler, “örtük olarak toplumsal cinsiyet ayrımlarına dayanırlar, dolayısıyla erkek/kadın temel dikotomisini yeniden üretirler.”⁷⁵ Kavramsal dikotomilerin temel sakıncaları, sınırları pekiştirmeleri ve sıklıkla, “doğa yasaları” gibi doğal görünmeleridir.⁷⁶ Davidoff, feminist tarihçiler tarafından, önemle üzerinde çalışılması gereken bir diğer noktanın “aile tarihi” olduğunu söyler. Davidoff, bu konuya verdiği önemi şöyle dile getirir: “Hem toplumsal cinsiyet, hem de aile, yalnızca ‘evsellik’ konuları hakkındaki tarihsel incelemelere değil, fakat askeri konulardan diplomatik, politik, dinsel, mimari, toplumsal, demografik, kültürel ve diğer konulara

---

⁷³ Scott, Joan W. *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia UP, 1988. s: 26- 27.

⁷⁴ Davidoff, Leonore. *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*. (yay.haz.) Ayşe Durakbaşa. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002. s: 9.

⁷⁵ A.g.e. s: 100.

⁷⁶ A.g.e. s: 100.

dek bir tarihsel araştırmaya dahil edilmelidir.”⁷⁷ Aile, toplumsal cinsiyet sistemlerinde birincil öneme sahip ve toplumsal kurumların tümünde başat konumdadır. Aile oluşumunda toplumsal kurumların, toplumsal kurumların oluşumunda da ailenin etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Feminist tarihsel araştırmalarda bu geçişlilik ve sınırların keskin olmayan yapısı temel perspektiflerdendir.

3.1. Tarihsel Analiz Kategorisi Olarak ‘Toplumsal Cinsiyet’

Feminist araştırmalarda sıkça kullanılan kavramlardan biri olan “toplumsal cinsiyet” kavramı, yine feministler tarafından ortaya konmuştur. Avustralyalı sosyolog Connell’a göre “sağduyuya dayalı anlayışta toplumsal cinsiyet, birey olarak insanların bir özelliğidir. Biyolojik belirlenimcilik terk edildiğinde bile toplumsal cinsiyet hala genellikle toplumsal olarak üretilmiş bireysel karakter kapsamında görülür. Toplumsal cinsiyeti aynı zamanda kolektivitelerin, kurumların ve tarihsel süreçlerin özelliği olarak düşünmek çok önemli bir sıçramadır.”⁷⁸ Toplumsal cinsiyeti bireysel değil, toplumsal bir özellik olarak görmek, genel anlamda toplumsal pratiklerin ve kurumların, feminist bakış açısıyla anlaşılmasını sağlar. Bu bakış açısı, bütünlüklü bir tarih yazımına da zemin oluşturur.

Akademisyen Fatmagül Berktaş’a göre, toplumsal örgütlenmede önemli rol oynayan toplumsal cinsiyet kavramının, feministler tarafından tarihsel analiz kategorisi olarak kullanılması, kadına ilişkin öznel davranışların anlaşılmasını sağlar. Bununla bağlantılı olarak, “kadınların ortak deneyiminin ele alınmasından, *kadınlar arasındaki farklılıkların ve iktidar ilişkilerinin* araştırılmasına doğru yönelime” olanak tanır.⁷⁹ Kadınlık ve erkeklik kurguları, toplumdaki farklılıklar gösterir. Kadına dair, evrensel olarak ortaklaşılacak kavramlar ve deneyimler olsa da, her toplum kendi kültürüyle ilişkili biçimlenen kadınlık durumlarını keşfetmeli ve özgül savaşım ve ifade yollarını bulmalıdır.

---

⁷⁷ A.g.e. s: 109.

⁷⁸ Connell, R.W. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998. s:190.

⁷⁹ Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003. s: 30- 31.

Cinsiyet farklılığının toplumsal yaşam pratiklerine yansıma biçimi “toplumsal cinsiyet” kavramıyla açıklanabilir. Scott’a göre bu kavram “ilk kez cinsiyete dayalı ayrımların asli toplumsal niteliğini ısrarla vurgulayan Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmış gibi görünüyor.”⁸⁰ Bu kavramla, “cinsiyet” ya da “tinsel farklılık” gibi sözcüklerin örtük bir biçimde barındırdığı biyolojik determinizm reddedilebilmiştir. Scott, bu terimin “kadınsılığın normatif tanımlarının ilişkisel yönünü de vurguladığını” belirtir.⁸¹ Bu argüman, cinsiyet temelli toplumsal normların çözümlenmesinde feministler için önemli bir referanstır. Bu terimin kullanımının yaygınlaşmasıyla birçok alanda kadınların temsil biçimi üzerine sorular sorulmaya başlanmıştır. Scott, 1975’te Natalie Davis’in “hem kadınların hem de erkeklerin tarihiyle ilgilenmeliyiz” önerisini dile getirdiğini vurgular. Davis’e göre “cinsiyet rollerinin ve cinsel sembolizmin farklı toplumlarda ve dönemlerdeki kapsamını ortaya koymak; ne anlama geldiklerini ve toplumsal düzenin sürekliliğinin ya da değişiminin sağlanması açısından nasıl bir işleve sahip olduklarını kavramayı” amaçlıyorsak yalnız erkekler üzerine odaklanmamalıyız.⁸² Bir toplumun tarihi onu oluşturan tüm unsurları içermelidir.

Scott’a göre sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet kavramlarının akademik olarak ilgi görmesinin iki nedeni vardır. İlki, “ezilenlerin hikayeleri ile ezilme biçimlerinin anlamı ve doğasını analiz eden bir tarih anlayışını” gerektirmesi, ikincisi “iktidar eşitsizliklerinin en az söz konusu üç ekseninde örgütlendiğinin akademik olarak kavranmasıdır”.⁸³ Toplumlardaki güç dengesizlikleri ve buna bağlı gelişen ezen-ezilen ilişkileri temel olarak bu üç kavram üzerine inşa edilmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramının akademik düzeyde ilgi görmesi ve çalışma alanı olması, içeriğinde de genişlemeye neden olmuştur. Bu terimin kullanımı “cinsler arasındaki ilişkilere dair basit betimleyici referansların yanı sıra bir dizi kuramsal konumu da kapsamaktadır.”⁸⁴ Bu yönüyle özellikle feminist bilim insanları için bilimsel çalışmalarında önemli bir perspektif oluşturmuştur.

---

⁸⁰ Scott, Joan W. *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Çev. Aykut Tunç Kılıç. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007. s: 3.

⁸¹ Scott, Joan W. *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Çev. Aykut Tunç Kılıç. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007. s: 3.

⁸² A.g.e. s: 4.

⁸³ A.g.e. s: 5.

⁸⁴ A.g.e. s: 5- 6.

Kadın tarihi söz konusu olduğunda feminist olmayan tarihçiler iki ayrı yaklaşıma sahiptir: “Kadınların erkeklerden ayrı bir tarihi vardır bu nedenle bizleri ilgilendirmesi gerekmeyen kadın tarihini bırakın feministler çalışsın” ya da “Kadın tarihi cinsiyet ve aileyle ilgilidir dolayısıyla ekonomik ve siyasi tarihten ayrı olarak çalışılmalıdır.”⁸⁵ Her iki görüşte de kadını toplumun “öteki” ve “edilgen” yarısı olarak kurgulama eğilimi görülür. Ayrıca bu yaklaşım kadın tarihini toplumsal tarihten izole etme riskini de taşır.

Scott, feminist tarihçilerin toplumsal cinsiyet analizine ilişkin yaklaşımlarını üç ana başlıkta toplar: “ilki –tamamıyla feminist bir çaba olarak- patriyarkanın kökenlerini açıklamaya yönelik çabalardan oluşur. İkinci yaklaşım kendisini Marksist gelenek içinde konumlandırır ve bulunduğu yerden feminist eleştiri ile uzlaşmaya çalışır. Üçüncü yaklaşım ise asıl olarak Fransız post-yapısalcılar ile Anglo-Amerikan nesne-ilişkileri kuramcıları arasında bölünmüştür ve öznenin toplumsal cinsiyet kimliğinin üretimi ve yeniden üretimini açıklamak için farklı psikanaliz ekollerinden beslenir.”⁸⁶ Farklı yaklaşımları olsa da tümünün ortak amacı kadınları tarihsel özneler olarak meşrulaştırmaktır. Cinsiyete dayalı ayrımların toplumsal niteliğini vurgulama amaçlı güncel kullanımının ötesinde “toplumsal cinsiyet” terimi yirminci yüzyılın sonlarında analitik bir kategori olarak da ilgi uyandırmaya başlar.⁸⁷ Bilimsel düzeydeki bu kazanımda, yaygınlaşan “Kadın Çalışmaları” bölümlerinin etkisi yadsınmamalıdır.

“Toplumsal cinsiyet” kavramı feminist söylemlerin temel dayanaklarından biridir. Scott’un ifadesiyle bu kavram, kadın-erkek eşitsizliğini açıklamada mevcut kuramların yetersiz olduklarını vurgular ve feministlerin iddialarını savunmasında tanımsal zemin oluşturur. Scott, “kimi durumlarda, toplumsal cinsiyet teriminin, bilimsel paradigmalardan yazınsal paradigmalara doğru kayma biçiminde tezahür eden epistemolojik karmaşa anlarında kullanılmaya başlanması kanımca hayli önemlidir” derken bu tartışma ortamının feministlerin yeni kazanımlar elde etmesine yol açtığını öne sürer. Scott’a göre, bu sayede “feministler kuramsal olarak seslerini duyurmakla

---

⁸⁵ A.g.e. s: 8.

⁸⁶ Scott, Joan W. *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Çev. Aykut Tunç Kılıç. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007. s: 14.

⁸⁷ A.g.e. s: 34.

kalmadılar, aynı zamanda akademik ve siyasi müttefikler de kazandılar.”⁸⁸ Tam bu alanda “toplumsal cinsiyeti analitik bir kategori olarak ortaya koymamız” gerektiğini öne süren Scott, bu görüşünün arşivlerden ve geçmişle ilgili çalışmalar yapmaktan vazgeçmek anlamına gelmediğini de vurgular. Ancak analiz yöntemlerinin gözden geçirilmesi ve süreçlerin kavranması gerektiğini, ayrıca olayların nedenlerinin sorgulanmasının zorunlu olduğunu belirtir.⁸⁹ Mevcut kuram ve yöntemlerin değiştirilmesi değil, bunların yeni kavram ve bakış açılarıyla irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Scott, toplumsal cinsiyet kavramının birbiriyle bağlantılı dört ögeyi içerdiğini öne sürer: “İlki çoğul (ve çoğunlukla çelişkili) temsilleri hatırlatan kültürel simgelerle (örneğin Batı Hıristiyan geleneğinde Havva ve Meryem’in kadın simgeleri olması) birlikte aydınlık ve karanlık, arınma ve kirlilik, masumiyet ve yozlaşma mitleri.” Bu noktada tarihçiler “hangi simgesel temsillere, nasıl ve hangi bağlamlarda” başvurulacağı sorularını kendilerine sormalılar. “İkincisi, söz konusu simgelerin anlamlarını ve nasıl yorumlandıklarını ortaya koyan, metaforik olasılıklarını sınırlamayı ve içermeyi amaçlayan normatif kavramlardır.” Bu kavramlar dinsel ve bilimsel doktrinlerde çoğunlukla ikili karşıtlık biçiminde ortaya konur. Scott’a göre, bu durumda “eril ve dişil anlamlar kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde kategorik olarak belirtilmiştir.” Scott bir hususa daha dikkat çeker: “yeni tarihsel araştırmanın amacı sabitlik kavramını bozmak ve ikili toplumsal cinsiyet temsilindeki herhangi bir zaman nosyonuna sahip olmayan sürekliliğin ortaya çıkmasını sağlayan tartışmanın veya bastırmanın doğasını keşfetmektir. Böylesi bir analiz kaçınılmaz olarak siyaset kavramını içermeli ve toplumsal kurum ve örgütlenmelere -toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üçüncü veçhesi- referans vermelidir.”⁹⁰ Scott, toplumsal cinsiyetin dördüncü ögesini “öznel kimlik” olarak ortaya koyar. Toplumsal cinsiyetin yeniden üretimine ilişkin psikanalizin önerdiği “kültürle ilişkiye geçtikçe bireylerin biyolojik cinselliğinin dönüşmesi” kuramı konusunda antropolog Gayle Rubin’in görüşlerine katıldığını ifade eder. Ancak psikanalizin evrensellik iddiasını reddeder. Gerçek erkek

---

⁸⁸ A.g.e. s: 35.

⁸⁹ A.g.e. s: 35- 36.

⁹⁰ Scott, Joan W. *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Çev. Aykut Tunç Kılıç. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007. s: 38- 39.

ve kadınların analitik kategorilerin ifade ettiği terimlere her zaman uymadığını belirtir. Scott'a göre, "tarihçiler toplumsal cinsiyet kimliklerinin somut bir şekilde inşa edilmesini sağlayan davranış biçimlerini incelemeye ve bulgularını bir dizi eylem, toplumsal örgütlenme ve tarihsel olarak özgül kültürel temsillerle bağlantılandırmaya ihtiyaç duyar." Scott bu alandaki en etkili çalışmaların biyografiler olduğunu vurgular.⁹¹ Bu görüşüyle tarih yazımının bir metin ve edebiyatın bir dalı olan biyografinin ürünlerinin de tarihsel metinler olarak değerlendirilmesine destek verir.

3.2. Türkiye'de Kadın Tarihi

Aslanlar kendi tarihçilerine kavuşuncaya kadar kitaplar avcuyu övecektir. (Afrika Atasözü)*

Ülkemizdeki kadın tarihi çalışmaları Batı'ya koşut gelişme süreci ve benzer referanslara sahiptir. Türkiye'de de bu alandaki çalışmalar yirminci yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde farklı akademik disiplinlerden gelen feminist akademisyen ve araştırmacıların geleneksel tarihsel metinlere yeni açılımlar kazandıran ve şimdiye dek dile getirilmemiş olanı ortaya çıkardıklarına tanık oluyoruz.

Önce tarih yazımında kadınların yer almayışının nedenleri araştırılmıştır. Diğer bilim dallarında olduğu gibi tarih yazımında da bilgiyi üreten ve onun öznesi erkektir. Akademisyen Sandra Harding sosyal bilimlerin (beyaz, Batılı, burjuva) erkeklerin deneyimlerini konu edindiğini belirtir.⁹² Berktaş bu belirlemeyi destekler. Berktaş'a göre "bilim, bir anlamlandırma ve tanımlama aracıdır ve tanımlama, 'ad koyma' her zaman bir iktidar edimidir".⁹³ Tarih disiplinini de kapsayan sosyal bilimler, dünyayı tanımlama ve anlamlandırmaya çalışır. Berktaş'a göre sosyal bilimlerin bu işlevi onu "iktidar ilişkileri ağının önemli bir ögesi" durumuna getirir. Bu durumda, kadınların da dahil olduğu egemen sınıfın dışında kalan büyük çoğunluğun deneyimleri, bu tanımlama girişiminin ya tümüyle dışında tutulmuş, ya da en azından

---

⁹¹ A.g.e. s: 40- 41.

* Akt. Akın, Sunay. *Kız Kulesi'ndeki Kızılderili*. İstanbul: Çınar Yayınları, 18.basım 2005. s: 7.

⁹² Harding, Sandra. "Feminist yöntem diye bir şey var mı?". *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. (yay.haz.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1995. s: 39.

⁹³ Berktaş, Fatmagül. "Kadın Tarihi: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmişini Geri Almak". *Cogito* (29). İstanbul: YKY, 2001. s: 273.

marjinalleştirilmiştir. Bu nedenle, çok uzun bir tarih dönemi boyunca, kadınların deneyimleri, yorumlanmaya ve kayda geçirilmeye değer bulunmamıştır. Yalnız kadınlar değil diğer marjinalleştirilmiş toplumsal gruplar da tarih yazımından dışlanmıştır. Berktaş'a göre bu husus, "tarihin de bir iktidar ve egemenlik alanı olduğunun çarpıcı bir göstergesidir."⁹⁴ Bu nokta, postmodernist eleştiri ile feminist eleştirinin örtüşme noktalarından biridir.

Berktaş'a göre, "1930'larda etkisi yayılmaya başlayan *Annales Okulu* ile işler biraz değişmeye başladı: Tarihin kapsadığı alan genişledi."⁹⁵ Bu akımla siyasal olaylar kadar gündelik yaşam pratikleri de tarihin odakları olarak kabul edilmeye başlandı. Akademisyen Serpil Çakır, *Annales Okulu* ile tarih yazımının kapsamının genişlediğini kabul etse de, kadın tarihi için bu gelişmenin yeterli olmadığını savunur: "Tarihin coğrafya, ekonomi, demografi, antropoloji, siyaset bilimi ve psikoloji gibi bilim dallarıyla düzenli ilişkide olması gerektiğini savunup, onu tüm uzmanlık tarihlerinin toplamı olarak gören daha bütüncül tarih anlayışları bile, kadın söz konusu olduğunda yetersiz kalırlar. Çünkü sayılan bilim dalları ve uzmanlık tarihlerinde de özne yine erkektir."⁹⁶

Çeşitli disiplinleri içeren bilimlerin geçmişi yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Oldukça uzun bir zaman boyunca bilimin tarafsız olduğu düşünülmüş ve tarafsızlık bilimin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Çakır ise "erkek ideolojisinin yeniden üretim mekanizması" olarak nitelediği bilimlerin, feminist bilinç sayesinde, 1970'lerden itibaren kadınlar tarafından kadın bakış açısıyla sorgulanmaya başladığını vurgular. Böylece yeni bir disiplin olan "Kadın Çalışmaları" bölümleri ortaya çıkmıştır. Üniversitelerde kadınların kendileri adına bilgi üretmelerini sağlayacak disiplinlerarası çalışmalar yapabilecekleri "Kadın Araştırmaları Merkezleri" kurulmuştur.⁹⁷ Ülkemizde ilk "Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi" 1989'da İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Sonraki yıllarda birçok üniversitenin bünyesinde açılan merkezler, kadınlara yönelik projeler ve atölye

---

⁹⁴ Berktaş, Fatmagül. "Kadın Tarihi: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmiş Geri Almak". *Cogito* (29). İstanbul: YKY, 2001. s: 273- 274.

⁹⁵ A.g.e. s: 274.

⁹⁶ Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1996. s: 12-13.

⁹⁷ A.g.e. s: 15.

çalışmalarıyla etkinliklerini sürdürmektedir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi, ODTÜ, Ankara Üniversitesi ve Ege Üniversitesinde “Kadın Çalışmaları” ana bilim dalları yüksek lisans programları yürütmektedir.

Berktaş, kadın çalışmalarının yerleşik ataerkil sisteme karşı mücadelesini şu sözlerle dile getirir: “kadınların görünmezliğinin ve sessizliğinin kültürel norm olduğu toplumlarda, kadınların kendi adlarına ve kendileri için konuşmaları ve kendi bakış açılarıyla bilgi üretmelerinin başlı başına önemli olduğu ve egemen ataerkil tanımlara ve kısıtlamalara bir meydan okuma anlamına geldiği açık. Bu nedenle, Kadın Araştırmaları’nın ilk hedef ve uygulamalarından biri, kadınları her alanda ‘görünür kılmak’, onların üstü örtülmüş, bir anlamda tarih dışı kılınmış tarihlerini açığa çıkarmak oldu.”⁹⁸ Üniversitelerin bünyesindeki Kadın Araştırmaları merkezleri ve akademik bölümleri, farklı disiplinlerden gelen akademisyenler ve öğrenciler, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü görev yapan duyarlı kadınlarla birlikte, öncelikle ortak bir dil oluşturmak, kadınların farkındalık düzeyini arttırmak, kadınları görünür kılmak ve sorunlarını belirleme amaçlı çalışmalar yürütmektedir.

Berktaş, toplumsal ve siyasal teorilerin, toplumsal cinsiyet sisteminin ideolojik önkabulleriyle dolu olduğunu ve bu nedenle kadınların toplumsal yaşama katkılarını değerlendirmeye elverişli olmadığını söyler. Evrensel ve nötr olduğu öne sürülen kavramların sorgulanıp, cinsiyet içeriklerinin belirlenmesi, ancak farklı bakış ve anlam yorumlarını barındırmaya açık olan feminist tarihçilikle mümkündür. Feminist tarihçilik, toplumsal tarihin uygulama ve kavramlarını eleştirirken, bunların dönüştürülmesini de öngörür. Berktaş, feminist tarihçiliği “kadın tarihi” gibi ayrı bir alan değil, “bir metodoloji, bir perspektif ve konum” olarak tanımlar. Bu nedenle tarihte kadınları aramakla sınırlı olmadığını vurgular. Berktaş, feminizmin, geçmişte ve günümüzde bir nötr “insan” kavramının var olmadığını, toplumsal cinsiyete sahip kadınlar ve erkeklerin olduğunu ortaya çıkarmasının önemine işaret eder. Berktaş, bu sayede “evrensel erkek/insanın” ve “onun gizli yoldaşı dişi/kadının” ortadan kalktığını

---

⁹⁸ Berktaş, Fatmagül. *Kadınların Belleği. Uluslararası Kadın Kütüphaneleri Sempozyum Tutanakları*. İstanbul: Metis Yayınları, 1992. s: 131.

ifade eder.⁹⁹ Bu olgu farklı sınıf, kültür ve ırklara sahip tarihsel kadınların araştırılmasına olanak tanır.

Çakır, 1970'lerin yaşamın tüm alanlarının sorgulandığı feminist harekete sahne olduğunu belirtir. Tarih ise, kadınların en çok önem verdikleri bilim dalı olmuştur. Kadın deneyimlerinin tarih yazımına dahil edilmediği öne sürülmüş ve nedenleri araştırılmıştır. Çakır'a göre, tarihte kadın deneyimlerine ulaşma yolları araştırılmalı ve "kadın gücünün ve etkinliğinin nasıl engellendiğini ortaya çıkarmak başlıca amaç olmalıydı."¹⁰⁰ Çakır, bu amaçla yaptığı araştırmalarında kadınların da tarihte görünmezliğe katkıda bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı feminist mücadelesi içinde aktif rol alan Ulviye Mevlan ve Nezihe Muhiddin'in mücadele amaç ve yöntemlerinin benzer, ancak söylemlerinin farklı olduğunu dile getirir. Bu farklılığın, içinde buldukları toplumsal sınıf ve eğitim düzeylerinin, dolayısıyla bilinç düzeylerinin farklı olması nedeniyle oluştuğunu öne sürer. Bunun dışında etkin oldukları dönem de farklıdır. Ulviye Mevlan 1913-1921, Nezihe Muhiddin ise 1923-1934 yılları arasında etkindir. Nezihe Muhiddin, döneminin kadın hareketinin tarihini yansıtan *Türk Kadını* adlı otobiyografik eserinde, *Kadınlar Dünyası* dergisine küçümser bir ifadeyle yer verir, ancak Ulviye Mevlan'dan söz etmez: "Rıfat Mevlan'ın haremine izafe edilen Kadınlar Dünyası'nın ömrü birkaç ay sürdü. Karabatak gibi çıkmasıyla kapanması bir oldu" ifadesini kullanır. Oysa *Kadınlar Dünyası*, 1913-1921 yılları arasında kesintilerle de olsa dokuz yıl çıkmıştır.¹⁰¹ Çakır'ın bu bilgi ile yetinmeyip, birincil kaynağa ulaşma çabasıyla araştırmalarını derinleştirmesi sayesinde, arşivlerde kalan bu dergi gün ışığına kavuşmuştur.

Akademisyen Ayşegül Yaraman, kadın tarihinin bir "sessizlik" ve "yokluk" olmaktan çıkarılıp, "tarihin de toplum gibi kadından bağımsız, onun dışında yönlendiğini varsaymaktan vazgeçmek" gerektiğini öne sürer. Yaraman, dönün gerçeklerini ve bu gerçeklerdeki payını bilmeyen kadınların bugünü doğru çözümleme, yarına ise yön vermekte zorluk çekeceğini dile getirir. Kadınların kuşaktan kuşağa

---

⁹⁹ Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003. s: 11.

¹⁰⁰ Çakır, Serpil. "Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerine Ulaşma Yolları". *Toplumsal Tarih* (99). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2002. s: 28.

¹⁰¹ Çakır, Serpil. "Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine". *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. (yay.haz.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1995. s: 227-228.

deneyim aktarımından mahrum kalması, mücadele gücünü zayıflatmaktadır. Yaraman bu durumu şöyle dile getirir: “geleneksel sosyolojik ve tarihsel değerlendirilmelerle, kadınların savaşım birikimlerini nesilden nesile aktarmaları engellenerek, kendi güçlerine güvenmemeleri sağlanmakta, her nesil, bayrağı bir öncekinin bıraktığı yerden almak yerine, yeni bayraklar bulmak için zaman ve güç yitirmektedir.”¹⁰² Cicero, “kendi doğumundan önce olanları bilmeyen, sürekli çocuk kalmaya mahkumdur”¹⁰³ derken, adeta kadınları işaret eder.

Tarihe konu olan olaylar kadınların yer almadığı kamusal alanda gerçekleşmektedir. Çakır’ın ifadesiyle “geleneksel tarih kadınların yer almadığı savaşların, kahramanlıkların, parlamentoların tarihidir.”¹⁰⁴ Çakır, Osmanlı arşivlerinde yaptığı çalışmada birçok önemli bilgiyi açığa çıkarmıştır. Kadınlara tarih yazımında yer verilmemesinin bir diğer nedeni, onların egemen sistem tarafından yok sayılmasıdır. Örneğin, 1882’ye dek Osmanlı kadınlarına nüfus istatistiklerinde yer verilmemiştir. Kadınların sendikal örgütlenme içinde, aktif mücadele ettiği bilinmesine karşın, işçi tarihinde de yer almamaktadırlar. Örneğin, “1872-1907’de Osmanlı Devleti’nde örgütlenen 50 grevin 9’u kadınların çalıştığı işkollarında yapılmıştır. Dönemin önemli örneklerinden biri olan Feshane Grevi’nde 50 kadın işçi, grevin örgütleyicisi ve yürütücüsü olmuşlardır.” Çakır, sendikal örgütlenmede, kadın işçilerin erkek işçilere karşı da mücadele vermek zorunda kaldıklarını dile getirir.¹⁰⁵

Kadın hareketinin ünlü söylemlerinden olan “kişisel olan politiktir” söylemi, özel alanın da kamusal alan kadar dikkate değer olduğunu vurgular. Oysa özel alanla özdeşleşen kadın, kamusal alanda yeterince varlık gösteremediğinden, toplumsal belleği oluşturan kayıtlarda da yer alamamıştır. Çakır, aile tarihi içinde de kadının tam olarak temsil edilmediğini öne sürer: “uzmanlık tarihlerinden biri olan aile tarihinde de aileye bakılırken, kadının aile içindeki konumu sorgulanmaz. İşlevsel olarak kadınları bulabileceğimiz özel yaşam, erkeklerin hareket alanı dışında görüldüğü için incelemeye değer bile bulunmaz. Oysa bu alan o kadar da özel (!) değildir.”¹⁰⁶

---

¹⁰² Yaraman-Başbuğu, Ayşegül. *Elinin Hamuruyla Özgürlük*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992. s: 13-14.

¹⁰³ Akt. Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003. s: 15.

¹⁰⁴ Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1996. s: 12.

¹⁰⁵ A.g.e. s: 13.

¹⁰⁶ A.g.e. s: 14.

Kamusal ve özel alanların net sınırlarla birbirinden ayrılmadığı ve aslında bu alanların birbirini etkilediği bilinmektedir.

Kadınların, kendileri için ayrılan özel alanlarında, erkeklerin dile getirdiği kadar, özgür ve rahat bir yaşam sürmedikleri bilinmektedir. Sahibi ve yazı kadrosu tümüyle kadınlardan oluşan, *Kadınlar Dünyası* dergisinden, Osmanlı kadınlarının yaşamlarını sorgulamaya ve bunu yayın yoluyla duyurmaya başladığı görülmektedir. 1913 Temmuzunda yayınlanan bu satırlar, Osmanlı kadınlarının uyanışını kanıtlamaktadır: “son zamanlarda Osmanlı kadınlığı can sahibi olduğunu, var olduğunu gösterdi. Onun her an inilti içinde kopup gelen sadasını işitiyoruz: ‘Biz varız, uyanıyoruz, kalkacağız, yol gösteriniz...’ diyor. Bu hareketi kadınlığın bütün tabakalarında müşahade ediyoruz. Artık şimdi yaşayışımızın yanlışlıklarını bulup ortaya koyuyoruz. Artık iman ettik ki, hayatımız iyi bir hayat değildir... Artık kadınlık böyle yaşamayacaktır ve yaşayamaz. Buna katiyen emin olunuz.”¹⁰⁷ Türkiye’de feminizmin ivme kazandığı 1980’li yıllarda, kadın tarihi alanında yapılan çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemindeki kadın hareketini ortaya çıkarmıştır. Çakır, 1869-1923 yılları arasındaki dönemin “Osmanlı feminizmi” olarak adlandırıldığını belirtir.¹⁰⁸ Yapılan çalışmalar, örgütlü mücadele içinde etkin rol alan kadınların seslerini bizlere duyurmuş, ayrıca modernleşme sürecinde, kadınların rolü ve konumunu ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de modernleşmenin kökleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine (1839-1918) dayanmaktadır. Çakır, modernleşme ve laikleşme sürecini üstlenen Osmanlı aydınlarının otoriter ve laik ulusalcı olduğunu öne sürer.¹⁰⁹ Bu otoriter (erkek) aydın kimliğinin Cumhuriyet’in ilk yıllarında da değişmediği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet’in ilanı ve onu izleyen ilk yıllarda, bağımsız kadın hareketi yerini devlet feminizmine bırakmak zorunda kalmıştır. Kadın tarihine ilişkin yeni bilgiler ortaya çıktıkça, kadınların talep ettikleri ölçüde eşit vatandaş konumuna gelmelerinin erkek Kemalist yenilikçiler tarafından engellendiği anlaşılmıştır.

---

¹⁰⁷ Akt. Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1996. s: 14.

Kadınlar Dünyası. ‘Eser-i Hayat... Azmimiz’. 27 Temmuz 1329 (1913) no: 102. s: 2- 3.

¹⁰⁸ Çakır, Serpil. “Feminism and Feminist History-Writing in Turkey: The Discovery of Ottoman Feminism”. *Aspasia*. (1). Oxford: Berghahn Journals, 2007. s: 61. Alıntıların çevirileri bana aittir.

¹⁰⁹ A.g.e. s: 62.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkası kurulmadan önce, Nezihe Muhiddin başkanlığında “Kadınlar Halk Fırkası” adlı parti 1923 Haziran'ında kurulmuştur. Ancak siyasi parti kimliğini kazanabilmesi için gereken onayı alamamıştır. “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” siyasi bir parti olma aşamasındayken bu kuruma herhangi bir alternatif olması uygun görülmemiştir. Dahası, başında “kadın” sözcüğü de olsa kurulacak olan partiyle aynı adı taşıması sakıncalı bulunmuştur. Bir süre sonra yine Nezihe Muhiddin başkanlığında “Türk Kadınlar Birliği” kurulmuş ve 1935'e dek etkinliğini sürdürmüştür. Ancak bu oluşum da öncülünün akıbetine uğramış ve dönemin tek parti iktidarı olan Halk Partisi tarafından kapatılmıştır.¹¹⁰

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin aydınları, ulusun inşasında ailenin, ailenin varlığını sürdürmesinde ise kadının önemli rolü olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca modern Türk kadınları yeni devletin vitrini olma işlevine de sahipti. Akademisyen Zehra Toska, büyük toplumsal dönüşüm ideallerinin yeşerdiği ortamda, işe toplumun en çok ihmal edilen kesiminden başlanmasının yeni bir yaklaşım olmadığını vurgular: “Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde, ülkenin geri kalmışlığıyla kadının geri kalmışlığı arasında kurulan paralellik ve bunu giderme çabaları kadını yeniden biçimlendirmiş, görevlerini yeniden belirlemiştir.”¹¹¹ Hızlı toplumsal dönüşüm amaçlanan bu dönemlerde erkek iktidarın çizdiği kadın tipini anlamak önemlidir. Bu sayede kadının öznel ve toplumsal yaşamını belirleyen kadınlık idealleri ile kurguladığı kadın kimliğinin sosyal, mahrem ve ailesel niteliklerini ortaya çıkarmak zorundayız. Kadını bulunduğu koşullar içinde değerlendirmeliyiz. Bugünden bakarak dünün kadınlarının düşünce süreçlerini, savaşımlarını ve kazanımlarını anlamak mümkün değildir.

Cumhuriyet devrimlerinin toplumsal yaşama uygulanabilmesi için yeni kuşakları yetiştirecek olan annelere büyük görev düştüğü düşünülüyordu. Durakbaşa, kadınlara, “toplumun ilerlemesinde söz sahibi olacak aydın erkeklerin yetiştirilmesi ve eğitimi”

---

¹¹⁰ Toprak, Zafer. “Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası”. *Tarih ve Toplum*. (51). İstanbul: İletişim Yayınları, 1988. s: 30- 31.

¹¹¹ Toska, Zehra. “Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. (ed.) Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998. s: 71.

gibi önemli bir görev atfedildiğini öne sürer.¹¹² Ayrıca eğitimli kadının kocası için iyi bir arkadaş olması beklenmekteydi. Cumhuriyet döneminin modern babaları, kızlarının geleneksel rolleri dışında, toplumsal kalkınma için, iyi eğitim almalarını ve aile dışında çalışmalarını desteklemişlerdir. Durakbaşa, bu Cumhuriyetçi babalar ve kızları ilişkisini, “Atatürk ve manevi kızları” ilişkisine benzetir ve bu durumun, o dönem için özgün bir kültürel örüntü oluşturduğunu öne sürer.¹¹³ Kadınlar eğitim alma ve kamusal alanda çalışma haklarını elde etseler de, ev içi sorumlulukları açısından geleneksel rollerini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Büyük geleneksel aile içindeki baba otoritesi yerini çekirdek ailedeki koca otoritesine bırakmıştır.

Yazar Yaprak Zihnioğlu, kadının siyasal ve toplumsal etkinliğinin sınırlandırıldığını, yalnızca annelik görevinin yüceltildiğini dile getirir: “Kemalistler ‘Türk kadını’ nı en büyük görevi vatana evlat yetiştirmek olan anneler olarak tanımlıyor; siyasal ve sosyal katılımını reddederek, edilgen ve seyirci bir konuma yerleştiriyordu.”¹¹⁴ Zihnioğlu, edilgen konuma getirilen, adeta “rüşünü ispat etmemiş” gözüyle bakılan “yeni kadın” imajını, “çocuk kadın” olarak tanımlıyor.¹¹⁵ Yeni kadın, devrimlere bağlı ve kazanımlarına minnettar olmalıydı. Gerçekten de ilk kuşaktan, iyi eğitim almış, eğitim veya görevlendirme ile yurt dışında yaşamış kadınlar, yaşamları boyunca minnet duygusunu taşımakta ve daha genç kuşaktan kadınların eleştirilerini yakışksız bulmaktaydılar. Kadın hareketi içinde etkin mücadele yürüten ancak siyasal etkinliği tek parti iktidarı tarafından engellenen Nezihe Muhiddin bile, devrimlere karşı minnettarlığını *Türk Kadını* adlı kitabında dile getirmiştir. Muhiddin, kitabının “Büyük Gazi ve Yarınki Kadın” adını verdiği bölümünde, kadınlara tanınan hakların tümüyle devrimlerin eseri olduğunu öne sürer: “Bu küçük kitaba sonradan eklediğim kadın derneklerine ait, gözlem ve araştırmaya dayalı tarihçe bizlere ispatlayacaktır ki henüz kendi ciddi bir çalışma ve emeğimizin ürünü ile bugün geldiğimiz uygar aşamaya

---

¹¹² Durakbaşa, Ayşe. “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”. *Tarih ve Toplum*. (51). İstanbul: İletişim Yayınları, 1988. s: 40.

¹¹³ Durakbaşa, Ayşe. “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”. *Tarih ve Toplum*. (51). İstanbul: İletişim Yayınları, 1988. s: 42.

¹¹⁴ Zihnioğlu, Yaprak. *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003. s: 227.

¹¹⁵ A.g.e. s: 226-230.

erişmiş değiliz. Bütün haklarımızı devrimlere borçluyuz.”¹¹⁶ Entelektüel ve varlıklı bir aile içinde 1889 yılında dünyaya gelen Muhiddin, aktif biçimde Osmanlı feminist hareketinin içinde yer almasına karşın, feminist hareketin tarihçesini aktardığı kitabının yukarıda sözü geçen bölümünde, Avrupa’daki feminist hareketin geçmişinin bizdekinden çok daha eski tarihe dayanmasına karşın, henüz yeni cumhuriyetin getirdiği haklara ulaşamadıklarını vurgular.

Türkiye’de feminizmin ivme kazandığı 1980’ler sonrasında, devlet feminizmi sorgulanmaya ve Osmanlı dönemi kadın hareketi araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar Türk kadınlarının siyasal ve hukuksal haklarının talep edilmeksizin kazanıldığı tezini çürütmüştür. Osmanlı döneminden günümüze dek kadınların modernleşme ve uluslaşma projelerinde çalışmalarına karşın özgürleşme ve erkeklerle eşit düzeyde sosyalleşme konumuna ulaşmaları erkek iktidarlar ve toplumsal örgütler tarafından engellenmiştir. Kadın hareketi de erkekler tarafından koyulan sınırlar içinde yürütülmüştür. Çakır’a göre, kadınların deneyimleri ve yaşam pratiklerinin erkeklerinkinden farklı olduğunu göz önüne aldığımızda, tarihi de kadın yaşamları, sıkıntıları, özgürlük mücadele pratiklerini dikkate alarak, feminist perspektiften yazmak zorunludur. Çakır’a göre, “kadının tarih-yazımı, modernleşme ve ulusalcılık söylemlerinden türetilen mitlerden ve bu döneme ait toplum kanaatlerinden bağımsız olmalıdır.”¹¹⁷ Çakır, kendi tarihsel araştırmaları sonucunda, Türkiye’de kadın tarihi yazımında Batılı paradigmalardan yetersiz kaldığını görmüştür. Çakır’a göre, “Batı’dan farklı olan deneyimlerin hesaba katılması ve özgül politikaların oluşturulması için paradigmalardan Türkiye’den bakarak yeniden kurulmasına özel bir önem verilmektedir.”¹¹⁸ Kendi tarihimizde Batı’dakine benzeyen geniş katılımlı “oy hakkı mücadelesi” olmasa da, Osmanlı ve Türk kadınları, siyasal ve toplumsal hak ve eşitlik taleplerini, yayınları ve dernek etkinlikleriyle gündeme getirmişlerdir.

Osmanlı feminizmini gün ışığına çıkarmada en büyük sorun alfabe farklılığıdır. Üzerinde çalışılmayı bekleyen birçok belge arşivde yer almaktadır. Feminist tarih

¹¹⁶ Baykan, Ayşegül, Ötüş-Baskett, Belma. (yay.haz.) *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*. İstanbul: İletişim, 1999. s: 124.

¹¹⁷ Çakır, Serpil. “Feminism and Feminist History-Writing in Turkey: The Discovery of Ottoman Feminism”. *Aspasia*. (1). Oxford: Berghahn Journals, 2007. s: 74.

¹¹⁸ Çakır, Serpil. “Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine”. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. (yay.haz.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1995. s: 228.

yazımında, araştırmacılar önceden tarihsel veriler olarak kabul görmeyen, kadına ilişkin farklı kaynaklardan da yararlandılar. Durakbaşa, “mektuplar, anılar, günceler, objeler, fotoğraflar, kartpostallar ve yazılı olmayan kaynaklar, sözlü tarih gibi, folklor gibi” kaynakların feminist tarihçiler tarafından keşfinin önemini vurgular.¹¹⁹ Erkekler tarafından yaratılan tarihsel belgelerde kadının izini aramanın yanı sıra, kadınlara ilişkin orijinal kaynakların bulunması, yeni tarihsel belgeler yaratmaya olanak tanımıştır. Çakır, döneme ilişkin edebi yapıtların da değerlendirilmesi gerektiğini dile getirir: “edebiyat çalışmaları ve romanlar da önemli kaynaklardır ki; kurgunun ve gerçekliğin üst üste geldiği örneklerde birey ve toplumla ilgili bilgi ve anlayış sağlarlar.”¹²⁰ Türkiye’de Osmanlı feminizminin keşfi, kadınların kendi özgürlükleri için aktif olarak mücadele ettiğini ortaya çıkarmıştır. Çakır’a göre, feminist çabaların sürekliliğinin kavranması, günümüz feministleri için, feminist bilincin ve davaya olan inancın güçlenmesini sağlamıştır.¹²¹ Durakbaşa, kendisinin de katılımcılar arasında olduğu 2-6 Eylül 1995 tarihinde İsveç’in Uddevalla kentinde düzenlenen Mary Wollstonecraft’la ilgili uluslar arası konferansta, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarından gelen katılımcılarla, feminist tarihin önemi noktasında buluştuklarını şu sözlerle dile getirir: “feminist bir bilinç ve politika için bir feminist tarih kurgusuna ve geçmişe ihtiyacımız olduğunu konuştuk. Feminist öncüler, bugünkü feminist kimliklerin oluşumunda güven kaynağımız olacaktı.”¹²² Feminist tarih yazımının en önemli işlevlerinden biri, feminist hareketin tarihini kayıt altına alması ve hareketin sürekliliğini kanıtlamasıdır.

Araştırmacı-yazar Şirin Tekeli, kadın hareketi tarihinin de başlı başına kapsamlı bir kaynak olduğunu dile getirir: “kadın hareketi kendisi zaten bilgi, belge üreten zengin bir kaynaktır. Bunun yanı sıra kadın hareketi, kadınların tarihleri ya da tarihteki ‘görünmezlikleri’ konusunda özel bir bilinç yaratır.”¹²³ Akademisyen Marie Mies de,

---

¹¹⁹ Durakbaşa, Ayşe. “Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar”. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. (yay.haz.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1995. s: 217.

¹²⁰ Çakır, Serpil. “Feminism and Feminist History-Writing in Turkey: The Discovery of Ottoman Feminism”. *Aspasia*. (1). Oxford: Berghahn Journals, 2007. s: 74.

¹²¹ A.g.e. s: 75.

¹²² Durakbaşa, Ayşe. “Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar”. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. (yay.haz.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1995. s: 219.

¹²³ Tekeli, Şirin. *Kadınların Belleği. Uluslararası Kadın Kütüphaneleri Sempozyum Tutanakları*. İstanbul: Metis Yayınları, 1992. s: 123.

kadın kurtuluş mücadelesi için kolektif bir kadın bilincine gereksinim olduğunu ve bu bilincin de ancak kendi tarihlerinin öznel olarak kadınlar tarafından sahiplenilmesi ile gerçekleşebileceğini vurgular.¹²⁴ Mücadelenin sürekliliğinin önemini, Berktaş, Goethe'nin "özgürlük her kuşak tarafından yeniden kazanılmak ve tanımlanmak zorundadır" deyişiyle vurgular. Berktaş, bu görüşe katıldığını, ancak geçmişte verilen mücadelenin kapsamını bildiğimiz ölçüde daha kapsamlı özgürlük mücadelesi verebileceğimizi vurgular; bu noktada eksiklerimiz olduğunu, seçme ve seçilme hakkının elde edilmesi üzerinden uzun bir süre geçmesine karşın, meclisimizdeki kadın milletvekili oranını hatırlatarak örnekler. Berktaş, kadın hareketinin güç kaybetmeksizin sürdürülebilmesi için bilgi aktarımının önemine dikkat çeker: "geçmişte yaşananların, çekilen acıların ve harcanan çabaların unutulmaması, sonraki kuşaklara aktarılabilmesi için kalıcı bir belleğe ihtiyacımız var. Kadınların kendilerini "tarihe yazmaya", geçmişi araştırmaya, başka kuşakların mücadeleleriyle bağlar kurmaya ve kendilerinden esirgenmiş olan bilgi ve eğitime sahip çıkmaya ihtiyaçları var. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, işte böyle bir ihtiyaca cevap verebilmek için doğdu."¹²⁵ Kadınlar arası dayanışmanın verimli bir örneği olarak 14 Nisan 1990'da kurulan vakıf, varlığını kadınların gönüllü çabalarıyla sürdürmektedir. Vakfın amacı, Osmanlı döneminden günümüze değin, Türkiye'de kadınlar tarafından veya kadınlarla ilgili yazılmış yapıtların ve belge niteliği taşıyan görsel ve işitsel malzemenin bir merkezde toplanmasını sağlamaktır. Merkez bugün de kadın tarihi araştırmaları yapanlar için en kapsamlı kaynak olma özelliğini sürdürmektedir.¹²⁶

3.3. Sözlü Tarih

Sözlü tarih yöntemi, geçmişe ilişkin anlatıcının aktarımının, ses kayıt cihazıyla kayda alınması, birebir deşifre edilip yazıya dönüştürülmesi ve elde edilen bu ses kayıtları ve metinlerin arşivlenmesi esasına dayanır. Sözlü tarih çalışmalarının,

---

¹²⁴ Mies, Marie. "Feminist araştırmalar için bir metodolojiye doğru". *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. (yay.haz.) Serpil Çakır, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1995. s: 55.

¹²⁵ Berktaş, Fatmagül. "Kalıcı Bir Belleğin Önemi". *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*. İstanbul: Pencere Yayınları, 3.basım 1998. s: 237.

¹²⁶ A.g.e. s: 238.

benzersiz ve biricik olması çalışmanın keyifli yönüdür. Uyulması gereken kuralları ve belirlenmiş yöntemleri olsa da, “sözlü tarihin nasıl yapılacağını öğrenmenin biricik yolu, sözlü tarihi yapmaktır.”¹²⁷

Yirminci yüzyıla dek tarihçiler, siyasal olgulara odaklanmışlardı. Siyasal tarih dışında, farklı bir tarih yazmaları da pek mümkün değildi. Arşivlerde yer alan tarihsel belgeler, siyasal olayları içermekteydi. Kişisel, yerel veya gayri resmi belgeler önemsenmemiş ve saklanmamıştı. Paul Thompson’a¹²⁸ göre sözlü tarih, tarihin odak noktasını değiştirmek ve yeni araştırma alanları açmak için kullanılabilir.¹²⁹ Her insanın yaşam deneyiminin, tarihin hammaddesi olarak kullanılmaya başlanması, tarihe yeni bir boyut kazandırır. Sözlü tarih, yayınlanmış otobiyografilere benzer, ancak çok daha kapsamlıdır. Otobiyografisini yazanlar genelde, siyasal, toplumsal veya entelektüel anlamda tanınmış kişilerdir.¹³⁰ Thompson, sözlü tarihin, özellikle aile tarihi ve kadın tarihi alanlarında dönüştürücü etkiye sahip olduğunu vurgular. Sözlü tarihin getirdiği kanıtlar olmasa, örneğin sıradan bir ailenin, çevresiyle veya kendi içindeki ilişkileri öğrenme olanağı olmayabilir.¹³¹ Sözlü tarih, sıradan insanları da özne olarak kabul eder. Ayrıcalıklı olmayanların, özellikle yaşlı insanların, toplum içinde “saygınlık” ve “özgüven hissi” kazanmalarını sağlar. Topluma özgü ortak değerleri ortaya çıkararak, kişilere, bir “mekana” veya “zamana” ilişkin aidiyet duygusu kazandırır. Ayrıca insanların, tarih içindeki mitleri ve baskın yargıları fark edip sorgulamasını sağlar. Kısaca, “tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürmek için bir araçtır.”¹³² “Sözlü tarih” teriminin yaygın olarak kullanımı yeni bir olgu olsa da, aslında sözlü tarih, tarih kadar eski, hatta “ilk” tarih türüdür.¹³³ Sözlü tarih yöntemi, tarihçilerin yanı sıra, sosyologlar, antropologlar veya gazeteciler gibi, sosyal bilimlere mensup araştırmacılar tarafından da kullanılmaktadır. Yapılan çalışmaların tümü, kuşkusuz tarihe katkı sağlamaktadır.¹³⁴

¹²⁷ http://www.tustav.org/SozluTarih/sozlutarih.html#sayfa_basi 01.10.2006.

¹²⁸ Paul Thompson Essex Üniversitesi’nde *Toplumsal Tarih* dersleri vermektedir. *Oral History* dergisinin kurucusu ve editörü, Londra’daki *Ulusal Hayat Hikayesi Koleksiyonunun* direktörüdür.

¹²⁹ Thompson, Paul. *Geçmişin Sesi*. Çev.Şehnaz Layikel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999. s: 2.

¹³⁰ A.g.e. s: 4.

¹³¹ A.g.e. s: 6.

¹³² A.g.e. s:18.

¹³³ A.g.e. s: 19.

¹³⁴ A.g.e. s: 64.

Tarihçiler, tarihe yazdıkları kişilerle aralarına bir mesafe koyduklarından, o kişilerin yaşamları, görüşleri ve eylemlerini, eksiksiz ve doğru aktaramayabilirler. Ayrıca yorumları da, kendi bilgi ve deneyimlerinin süzgecinden geçmektedir. Oysa sözlü tarih, araştırılanı “nesne” konumundan çıkarıp “özne” konumuna getirir. Böylece daha zengin ve daha gerçek tarihsel belge oluşturulmasını sağlar. Thompson, bu savını desteklemek için Theodore Rosengarten’ın Newyork 1974 basımı *All God’s Danger (Tanrı’nın Bütün Tehlikeleri)* adlı eserini örnek verir: “kitap Nate Shaw adlı, 1880’lerde doğmuş, okuma yazması olmayan Alabamalı bir ortakçının otobiyografisidir; yüz yirmi saatlik konuşma kaydına dayanır, ‘önemsiz’ insanların sözlü tarih sayesinde ortaya çıkan en dokunaklı ve kesinlikle en ayrıntılı hayat hikayelerinden biridir.”¹³⁵

Thompson, sosyal araştırmacılar tarafından çok sık kullanılan görüşme yöntemindeki yanlışlık sorunu ve giderilmesi konusunun, sıkça tartışıldığını vurgular. Oysa yazılı belgelerin yanlışlığı, yeterince tartışılmamaktadır. Gazeteler bu savla örtüşen çarpıcı bir örnektir. Çoğu okur gibi tarihçiler de, gazetelerin tarafsız olmadığını kabul eder. Ancak, tarih yazımında gazeteleri kullanırken bu noktayı ihmal edebildikleri görülür.¹³⁶

Thompson’a göre, sözlü tarih, üç temel biçimde karşımıza çıkar. Birincisi, yaşam öyküsü anlatımıdır. Bu biyografik ürün, bazen bir dönem veya bir topluluk için de aydınlatıcı detaylar içerebilir. İkinci biçim, ortak bir tema için yaşam öykülerinin bir araya getirilmesidir. Buradaki öykülerin biyografi kadar kapsamlı olması gerekli değildir. Ancak bir araya getirildiğinde, çok boyutlu tek bir resim çizebilme olanağı yaratırlar. Thompson’a göre, “üçüncü biçim çapraz analizdir: sözlü kanıtlardan bir savın inşa edildiği taşlar olarak yararlanılır.” Bu üç temel biçim, birbirini dışlayan değil, tamamlayan unsurlardır.¹³⁷

Sözlü kanıtlara dayanan tarih yazımında dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, “genelleme ve ayrıntı” ile “teori ve gerçek” arasında bir bütünlük yakalamaktır. Thompson, sözlü kanıtlara dayanarak bir metin yazmanın, diğer kanıtlarla yazmaktan

---

¹³⁵ Thompson, Paul. *Geçmişin Sesi*. Çev.Şehnaz Laykel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999. s: 88-89.

¹³⁶ A.g.e. s: 91.

¹³⁷ A.g.e. s: 209.

daha kolay veya daha zor olmadığını dile getirir. Ancak bir yönüyle farklıdır. Sözlü kanıtın dayanağı yüz yüze yapılan görüşmedir. Görüşmeci, görüşülen ile kişisel iletişim içinde olduğu için, o kişiyi rahatsız edecek herhangi bir ifadeye yer vermemeye özen gösterir. Ayrıca görüşen kişi kendi yorumlarını katma hevesinde olabilir. Ancak görüşme, yorumsuz, olduğu gibi yazıya geçirilmelidir. Tarihsel belgeyi hazırlama, yalnızca görüşenin sorumluluğundadır. Thompson'a göre, "bu yüzden, sözlü tarihçi biyografi ve çapraz-analiz arasında devamlı yoğun bir gerilim yaşar." Bu gerilim sözlü tarihin gücünden kaynaklanmaktadır: "sözlü tarihinin hissettiği gerilim, tarih ve gerçek hayat arasındaki zemberektir."¹³⁸

Sözlü tarih, toplumun marjinal kesimlerinin seslerinin duyulmasını sağlayarak daha bütüncül bir tarih anlayışını destekler. Thompson bu noktayı, "daha kişisel, daha toplumsal ve daha demokratik bir tarihe doğru bir akım yaratır" sözleriyle vurgular. Tarih yazımı süreci de dönüşmektedir. Tarihçi bu süreçte, edebiyat, siyaset bilimi veya diğer alanlardan araştırmacılarla birlikte çalışabilir. Ayrıca yaşlılarla gençler daha yakın ilişki kurabilir. Sözlü tarih yalnız tarihçiler değil, tarihe dayalı projeler üreten herkes için temel oluşturur. Sıradan insanlar, hem tarihsel özne, hem de iktidar edimi sayılan tarih yazımında rol alabilirler. Thompson, geçmişe sahip olmanın, gelecek perspektifi edinmenin ön koşulu olduğunu şu sözlerle dile getirir: "sözlü tarih insanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Ve onlara geçmişini verirken, kendi kuracakları gelecek için de yol gösterir."¹³⁹ Kadınlar olarak geçmişimizi bilmek, deneyimlerden pay çıkarmak ve mücadele için moral kazanmamızı sağlarken, gelecek için feminist mücadele yöntemleri bulmada zenginleşmemizi sağlar.

Sözlü tarih araştırmaları, niteliksel araştırmalardır. Sosyal bilim araştırmalarında kullanılan niteliksel yöntemler: derinlemesine mülakat (görüşme), gözlem, odak grup görüşmesi ve doküman-materyal incelemesidir. Genellikle "yazılı ve basılı olanın fetişleştirilmesi" ve sınılanmış bilgi olarak kabul görmesine karşı yazılı olmayan bilgi kaynaklarını fark etmek önemlidir. Bilgi, dışarıdaki olgularda hazırda bekleyen bir şey değildir; bilgi oluşturma ve bilgi üretiminden söz etmek daha doğrudur. Sözlü tarih

---

¹³⁸ Thompson, Paul. *Geçmişin Sesi*. Çev.Şehnaz Laykel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999. s: 210.

¹³⁹ A.g.e. s: 232- 233.

çalışması bilgi üretiminde, görüşmeye ek olarak, fotoğraflar ve objelerden de yararlanır. Görüşme kaydı ve görüşülen kişiden alınan tüm doküman ve objelerin, tarihsel veriler olarak kullanılabilmesi için, görüşülen kişiden yazılı izin belgesi alınmalıdır. Sözlü tarihin dezavantajları (bellek yanılması, belleğin seçiciliği, öznel tarih anlayışı vb.) tarihsel-toplumsal bağlamla ilgili bilgilenme ile avantaja dönüştürülebilir. Sözlü tarihçi, hem kaynak kişinin öznel anlam dünyasına hem de bu öznel anlamlandırmaların, örneğin bir kuşakla veya toplulukla paylaşılan toplumsal zeminine ilişkin duyarlılık ve farkındalık geliştirmeli ve toplumsal gerçekliğin farklı düzlemlerini ayırt edebilmelidir.¹⁴⁰

Feminist hareket içinde, sözlü tarih araştırmalarının en önemli katkısı, kadın çalışmaları alanında yeni bilgi alanları açmasıdır. Kadın anlatıları, bir dizi toplumsal deneyimin nasıl oluştuğu hakkında bilgi verebilir. Bu yolla, örneğin bir zaman dilimindeki çalışma yaşamı içindeki değişimler, aynı zaman dilimindeki hane içi yaşamla karşılaştırılabilir. İlyasoğlu'na göre: “ev ve ev-dışı, her iki alandaki değişimi yaşantılama biçimlerinin etkileşimini görebilmek için, gündelik hayatın değişiminin bilgisi önemli olmaktadır.”¹⁴¹ Sözlü tarih yöntemini kullanarak yapılan feminist tarih yazımı, kadınların özel ve kamusal alandaki deneyimlerinin birbiri üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmektedir. Kamusal- özel yaşam etkileşiminin varlığı, yaygın olarak kabul edilse de, pratikte nasıl yaşantılandığını bilmek, kendi konularımızı tekrar gözden geçirmemize ışık tutabilir.

Türkiye’de yapılan ilk sözlü tarih çalışmaları, eğitilmiş, mesleğinde öncü, kamusal alanda görünür olan kadınlara odaklanmıştır. Bu kadınlarla bir araya gelmek daha kolay ve yaşamlarını anlatmaya istekli oldukları için ilk çalışmalarda kaynak kişiler olarak seçilmişlerdir. Ayrıca toplumsal konuları ve deneyimlerinin kadın tarihine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Akademisyen Aynur İlyasoğlu, yapılan görüşmelerde, “bu kesimin kadınlara özgü bir anlatı üslubunun” fark edildiğini söyler. Anlatılardaki “biz” ifadesi seçkin sınıfa aidiyeti ifade eder. İlyasoğlu, anlatılardaki ifade biçiminin ‘epik genre’ olarak adlandırılabileceğini öne sürer.

---

¹⁴⁰ Gümüşlük Akademisi. *Sözlü Tarih Atölyesi*. 22 Haziran- 28 Temmuz 2007.

¹⁴¹ İlyasoğlu, Aynur. “Kadınların yaşam tarihi anlatılarına kadın çalışmaları alanından bir bakış”. *Yerli Bir Feminizme Doğru*. (yay.haz.) Aynur İlyasoğlu, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2001. s: 27.

Anlatıların, karşılıklı diyalog tarzının ötesinde olduğunu belirtir. Anlatıcının ifade tarzı, kendisini adeta görüşmeciye değil, kamuya anlatır biçimdedir. Bu seçkin kesimden kadınların, deneyimlerini, Cumhuriyet'in idealleriyle birlikte anlattığı gözlenmiştir. Sözlü tarih çalışmalarının, kadın tarihine katkılarının yanı sıra, kadın dostluğunun gelişmesine de katkı sağladığı görülür. Kimi çalışmaların sonrasında, araştırmacı ile görüşülen kişinin ilişkisi sürer. Ayrıca görüşülen kişinin, deneyimlerinin önemsenip, dinlenmeye değer bulunması, bu kişide büyük bir memnuniyet oluşturur. Yaşça görüşülenden daha genç olan araştırmacı kadın açısından, alınan bilgilerle zenginleşme ve yaşlılık dönemi hakkında fikir edinme olanağı yaratır.¹⁴²

Kadın deneyimlerini, özveri ve mücadele pratiklerini kayda geçirmek, görünür kılmak, kadın tarihi adına önemlidir. Ancak her yaşantıdan kendimize pay çıkarabilmek, birlikte mücadele olanaklarını ortaya koyabilmek de feminist hareket içinde büyük önem taşır.¹⁴³ İlyasoğlu, kendi yürüttüğü sözlü tarih projeleri sonucu ulaştığı izlenimi şu sözlerle dile getirir: “her ne kadar genel sosyolojik saptamalar yapmaya izin vermese de, bu birbirinden farklı yaşam tarihi anlatıları ve genel olarak sözlü tarih çalışmalarının getirdiği ‘insan dünyaları ve yaşantılarının içerden ve özneliği de içinde barındıran bilgisi’, kavramsallaştırmaları kurarken bize, ‘hayatın içinden’ bir bakışı yakalamamızda yeni imkanlar açmaktadır.”¹⁴⁴

---

¹⁴² İlyasoğlu, Aynur. “Kadınların yaşam tarihi anlatılarına kadın çalışmaları alanından bir bakış”. *Yerli Bir Feminizme Doğru*. (yay.haz.) Aynur İlyasoğlu, Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2001. s: 31-33.

¹⁴³ A.g.e. s: 36.

¹⁴⁴ İlyasoğlu, Aynur. “Cumhuriyet’le Yaşıt Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarında Kadınlık Durumları, Deneyimler, Öznelikler”. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. (ed.) Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998. s: 200.

II. BÖLÜM: OTO/BİYOGRAFI

1. OTO/BİYOGRAFİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkçe’de “yaşamöyküsü” olarak da kullandığımız “biyografi” terimi, edebi tür olarak ilk kez on yedinci yüzyılda oyun yazarı ve şair John Dryden tarafından adlandırılmıştır. Biyografi terimi, Yunanca “bios” (yaşam) ve “grafien” (yazmak) sözcüklerinden türetilmiştir. Bu terim, toplumda sıra dışı veya öncü olarak nitelendirebildiğimiz kişilerin yaşamlarının bir başkası tarafından yazıya geçirilmesi anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁵ Biyografi toplum bilimlerinin hemen hemen tümüne kaynak malzeme sunabilmektedir. Yaraman, edebi tür olarak adlandırılrsa da biyografinin tarih, sosyoloji, sosyal antropoloji ve psikolojiyle ilişki içinde olduğunu belirtir. Ayrıca birey-toplum ilişkisini ortaya koyma ve genellemelere somut katkılar sunmasıyla, algı ve bilgi zenginliği getirdiğini önemle vurgular.¹⁴⁶

Biyografi yazarı, kişiye ait tüm belgeleri (mektup, günlük, fotoğraf, anı defteri, basın haberleri vb.) ve yazılı kaynakların yanı sıra sözlü tanıklıkları da değerlendirir. Biyografisini yazacağı kişi bir edebiyatçı olduğunda kurgusal yapıtlarında gizlenmiş kişilik özelliklerini de araştırır. İnsan yaşamını konu edinmesi ve insan tarafından yazılması göz önüne alındığında biyografinin öznel olması kaçınılmazdır. Ancak biyografi yazarı yorumunu katarken amaçlı olarak gerçekleri saptırmaktan özenle kaçınmalıdır.¹⁴⁷

Bugün kullandığımız anlamıyla biyografinin Batı’daki ilk örneği İngiliz biyografi yazarı Izaak Walton’dır. Walton, on yedinci yüzyılda beş din adamının yaşam öyküsünü kaleme almıştır. On sekizinci yüzyılda İngiltere’de yazılan biyografik yapıtlar çok satanlar listesine girecek ölçüde ilgi görmüştür. Ancak bu dönemde yazılanlar daha çok konu edindiği kişiye övgü niteliği taşıyan ve kimi kez ailelerinin siparişi üzerine para karşılığı yazılan yapıtlardan oluşmaktadır.¹⁴⁸ İleriki yıllarda biyografi yazımı niteliksel dönüşüm geçirmiştir. Tarafli tutumla yazılan

¹⁴⁵ <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

¹⁴⁶ Yaraman, Ayşegül. (yay.yön.) *Biyografya* (1). İstanbul : Bağlam Yayınları, 2001. s: 7.

¹⁴⁷ <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

¹⁴⁸ <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

biyografileri, daha çok araştırmaya dayalı, kişinin yaşamına odaklanmasının yanında, toplumsal ve tarihsel olguları da yaşamın paralelindedir aktaran biyografiler izlemiştir.

Türkiye’de ise ilk örnekler, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda yazılan dini figürleri anlatan menkıbeleşmiş biyografilerdir. Bugün kullandığımız anlamdaki biyografinin ilk örneklerinden *Sekiz Cennet*, İdris-i Bitlisi tarafından, on altıncı yüzyılda yazılmıştır ve Osmanlı padişahlarını anlatmaktadır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde modern biyografi örnekleriyle karşılaşılır: “Namık Kemal 1881 tarihli *Evrak-ı Perişan* isimli eserinde Selahaddin-i Eyyubi, Fatih Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim ve Emir Nevruz’u; Recaizade Ekrem, *Kudema’dan Birkaç Şair*’de Osmanlı şairlerini yazar. Yine on dokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başlarında kimi meslek gruplarını anlatan biyografilerle karşılaşırız; *Türk Kemankeşleri* ve *Türk Hekimleri* gibi.”¹⁴⁹

Çalışmalarında, sosyal araştırma yöntemlerini kullanan, öğrenciler ve araştırmacılar için rehber olarak hazırlanan *Understanding Social Research* serisinin dördüncü ve son kitabı *Biographical Research* adını taşır. İngiliz sosyolog ve akademisyen Brian Roberts tarafından yazılan kitap, yaşam çalışmalarının belli başlı hususları için kapsamlı bir rehber niteliğindedir.¹⁵⁰ Roberts, biyografi yazımının son yıllarda canlanma içinde olduğunu, özellikle ünlülere ilişkin oto/biyografilerin yoğun ilgi gördüğünü belirtir. Ayrıca janra hakkında tartışmalar da artmaktadır. Yalnız mektup, günlük vb. değil, şiir, roman, video ve e-postaların da biyografik belge olarak nitelenebilirliği incelenmektedir.¹⁵¹ Otobiyografi veya biyografi terimleri, kendisinin veya başkasının yaşamına ilişkin yazmanın janraları olarak edebi çalışma ve eleştiri içinde konumlanır. Oysa, daha derin anlamda, “yaşam yazımı” olarak –mektuplar, günlükler, anılar, özgeçmişler, gazete ve dergiler, diğer yazılı dokümanları da içerecek biçimde- dikkate alınırsa kapsamı genişler. Kullanılan kaynaklar ve yaşam anlatısı yazım formları bağlamında, biyografi ve sözlü tarih arasındaki benzerlikler dikkate değerdir. Sözlü tarih yüz yüze görüşmeye dayanırken, biyografi yazarı özneyle

¹⁴⁹ <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

¹⁵⁰ Roberts, Brian. *Biographical Research*. Buckingham: Open UP, 2002. Alıntıların çevirileri bana aittir.

¹⁵¹ A.g.e. s: 30-31.

görüşemese bile özne ile yakın ilişkide olan kişilerle görüşüp, biyografik doküman oluşturabilir.¹⁵²

Roberts'a göre, otobiyografi ve biyografi yazımı, basit genel sınıflandırmaya uymayacak kadar karmaşık uygulamalardır. Yaşam yazımı veya kişisel dokümanlar çok çeşitli formlar alabilir ve çok miktarda biyografik nesnelere içerebilir. Fotoğraflar veya önemsiz görünen malzemeler, birey veya grup için özel önem taşıyabilir. Yayınlanmış dokümanlar açısından, mektup veya günlük gibi kişisel olanların yanı sıra, kamu için yazılmış diğer dokümanlar da biyografik sayılabilir. Böylece, biyografik araştırma için bireyleri ve onların sosyal durumları karşısında verdikleri tepkileri anlayabilmek üzere geniş bir kaynak malzemeye yönelebilmeyi. “Yazarlığa” meydan okuma, “metinlerin” inşasıyla ilgili çağdaş edebî eleştiri çalışmalarının odak noktası olmuştur. Bu husus metinlerin yorumlanma problemini arttırmıştır - ilgi merkezi yazar mı, metin mi, yoksa okuyucular mı olmalıdır, ya da aslında odak, yazarlıktan, metnin belirsizliklerine veya çoğul seslerine, beklentilere ve okuyucuların “okumalarına” mı kaymalıdır. Biyografik araştırma için, biyografi ve otobiyografi tartışması, yazma biçimlerinin birbiriyle ilintili doğasını ve “otobiyografik” olarak isimlendirilebilecek geniş malzeme dizisini gösterir.¹⁵³

Roberts'a göre, feminist araştırma, sosyal bilimlerdeki biyografik çalışmalar üzerinde önemli etkiye sahiptir. Feminist yaklaşımın başlıca kavramları olan, ses verme, farkındalık artışı, yetkilendirme, işbirliğine yapılan vurgu, anlam ve deneyime dikkat çekme, yaygın bir etkiye sahiptir. Röportaj, sözlü tarih, etnografya gibi geleneksel yöntemsel yaklaşımlar, 1970'ler boyunca feminist katkıların etkisiyle, güçlü bir yeniden değerlendirmeye alınmıştır. Biyografik araştırmanın, kadın deneyimi ve tarihini betimleme girişimiyle potansiyel ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.¹⁵⁴ Feminizmin, bireysel deneyimle ilişki kurma üzerine yaptığı vurgu, fikirler ve uygulamalara disiplinlerarası yaklaşımı bağlamında, oto/biyografi araştırmalarında dikkate değer bir etkiye sahiptir. Roberts'a göre, “kişisel” olanı “sosyo-politik” olandan ayırmaktan kaçınmak ve üstü örtülü kadın yaşamlarını açığa çıkarmak için, tarihsel bir

---

¹⁵² Roberts, Brian. *Biographical Research*. Buckingham: Open UP, 2002. s: 52.

¹⁵³ A.g.e. s: 71-72.

¹⁵⁴ A.g.e. s: 28-29.

perspektif kullanmak, feminist araştırmanın temel ilkesidir. Feminist perspektifler, oto/biyografiye, kadınların deneyimleri ve bakış açılarını temel alan feminist araştırmanın temel vurgularından olan “kişisel olan politiktir” yaklaşımını kazandırmıştır. Biyografi ve otobiyografiye olan ilginin sosyal bilimlerde kişisel ve özel olana -kadınların yaşamlarını açığa çıkarmaya, aynı zamanda çeşitli azınlık gruplarının ihmalini düzeltme girişimine- odaklanma nedeniyle arttığı öne sürülebilir. Erkek, beyaz, ünlü olmayanlar üzerindeki yeni vurgu, özellikle kadınlar ve cinsel azınlıkların (heteroseksüel olmayanların) “özgürleşme olasılıklarına” olanak tanıyan “yeni çoğulculuk” gelişmektedir.¹⁵⁵

Biyografik araştırma birçok alan ve meseleyi anlamak için kullanılmaktadır: örneğin kariyer gelişimi, yaşlanma veya sağlık deneyimleri; sosyal tarihin ihmal edilmiş konuları, duyulmayana ses vermek; göç etkilerini ve diğer sosyal karışıklıkları izlemek için. Biyografik araştırma, çeşitli ampirik ve teorik amaçlar için kullanılır ve hem tarihsel araştırmaya hem de modern sosyal meselelere uygulanabilir.¹⁵⁶ Aile, göçmenlik, eğitim gibi farklı alanlara odaklanan çalışmalarda da biyografik araştırma, önemli yer tutar. Sosyoloji, psikoloji, tarih ve edebiyat gibi sosyal bilimlerde biyografik araştırma yaygın olarak kullanılır. Roberts, yaşam çalışmalarına ilgi ve biyografik malzeme kullanımındaki artışın, epistemolojide, metodolojide, yorum ve teorik çerçevede, ortak bir zeminin ve paylaşılan bir yaklaşımın olup olmadığı meselesini ortaya çıkardığını öne sürer. Bellek sorununa yaklaşım veya hikaye kavramının kullanımı gibi konularda, sosyal bilimler disiplinleri arasında, karşılıklı verim artışı olmaktadır. “Biyografik yaklaşım” pozitivist, postpozitivist, realist, hikaye ve “öykü”nün diğer kavramları üzerine, araştırmacının rolü üzerine, veya sunum (kitap, video, tiyatro, kamu yayını, internet, CD, veya bazı kombinasyonlar) üzerine çok farklı epistemolojik ve metodolojik varsayımları bir araya getirir. Yazılı otobiyografi, yaşam öyküsü röportajı, anılar, şiir, romanlar ve benzerleri de müzakereye açıktır. Güncel biyografik araştırmanın bir özelliği pragmatizm (faydacılık) ve eklektisizmdir

---

¹⁵⁵ Roberts, Brian. *Biographical Research*. Buckingham: Open UP, 2002. s: 77-78.

¹⁵⁶ A.g.e. s: 31.

(seçmecilik). Biyografik araştırma tümüyle bir metodoloji veya bir teorik yaklaşıma bağlanamaz. Araştırmacı diğer araştırma ve yazım yollarının farkında olmalıdır.¹⁵⁷

Kendilik anlatısı olarak otobiyografiyi konu alan çalışmasında Yonca Bilginer, öncelikle kendiliğin Batı kültüründeki kökenini araştırır. Kendilik kavramının gelişiminde, Antik Yunan, Hıristiyan itiraf geleneği, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, Romantizm ve materyalizmin etkilerini izler. “Yunan felsefesinin akli temel alan olgunluk, kendiyle-bütün, tutarlı insan tanımı, Hıristiyan itiraf geleneğinde Tanrı-merkezli anlayış ile kurumsal bir kendiliğe dönüşmüştür. Bu dönemdeki kendilik, gerçekliğin temsilinde şüphe uyandıran bir samimiyet derecesi ile ifade edilirken, Rönesans ve Reformasyonla birlikte yaratıcı gücün merkezinde kurumsal bağlardan arındırılmış bir olgu haline gelmiştir. Son olarak Aydınlanma ve on dokuzuncu yüzyıl materyalizminin etkisinde, bilimsel düşünce ve ilerlemeciliği temel alan akıl merkezci, mesafeli ve nesnel öznellik anlayışı, kendiliği dışlayan kamusal ve seçkin bir yapıya dönüştürmüştür. Bu tarihsel süreçlerin kendiliği tanımlamak için ortaya attığı her bir kavram, otobiyografiyi türleşme sürecine götürürken, Batıda yirminci yüzyıl boyunca gelişen öznenin politikasıyla birlikte kendilik, hem edebi eleştiri hem de yazın kültüründe merkezi bir sorunsal olmuştur.”¹⁵⁸

Bilginer’e göre, tür kuramının tanımlayıcı ve sınırlayıcı kuralları nedeniyle, otobiyografinin edebi tür niteliği Batı edebiyatında tartışma konusu olmuştur. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonuna dek süren edebi türleşme etkisi yerini, yirminci yüzyılda Modernizmin etkisiyle sınırların kaldırılması ve evrenselliğe ulaşma idealine bırakmıştır. 1960 sonrasında postmodernizmin etkisiyle tür kavramı ve yapıt anlayışı etkisini yitirmiştir.¹⁵⁹ *Biographical Research* adlı kitabında Brian Roberts da bu konuya yer verir. Roberts’a göre, eleştirmenler ve yazarlar ifade biçimleriyle ilgili farklı kriterler belirledikleri için “janra” fikri can sıkıcı bir alandır. Şimdiki yazarlar, janranın karmaşık doğasını, yalnız gerçek-kurgu ikiliği değil, aynı zamanda özne-nesne, kamusal-özel ve kendilik-kimlik ikilikleri açısından da sorgulamaktadır. Edebi janranın özellikleriyle ilgili tartışma, edebiyat alanından diğer sosyal bilimlere de

¹⁵⁷ Roberts, Brian. *Biographical Research*. Buckingham: Open UP, 2002. s: 169.

¹⁵⁸ Bilginer, Yonca. *Kendiliğin Anlatıları: Çağdaş Amerikan Edebiyatında Otobiyografi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ege Üniversitesi Amerikan Dili ve Edebiyatı ABD, 2009. s: 32.

yayılmıştır. Postmodern, yapısökümcü yaklaşımları benimseyen tarihçiler, gerçek geçmişi kurmak için pratik bir yöntem olarak, tarih yazımının bir edebi janra olarak görülmesi gerektiğini öne sürmektedirler.¹⁶⁰

Modernizmin edebiyat üzerindeki etkileri yalnız tür kavramı ile sınırlı kalmayıp diğer kavramların da sorgulanmasına yol açmıştır. Bilginer'e göre, Modernizmin edebiyattaki etkisiyle, gerçeklik ve nesnellik kavramları yerlerini "derin psikolojik tahlillerle açıklanabilecek içsel gerçekliğin güvenilmez, değişken ve göreceli doğasına bırakmıştır." Gerçeklik ile kurgu birbirinden net sınırlarla ayrılmayıp, "kurgu gerçeğin keşfi için bir araç olarak düşünülmüştür."¹⁶¹ Otobiyografi, kendiliğin özne tarafından kurgulanmasıdır. Yapısökümcü edebiyat eleştirmeni ve teorisyeni Paul De Man, "Autobiography as Defacement" adlı makalesinde, yaşamın –eserini üretme edimi olarak- otobiyografiyi ürettiği varsayımını tersine çevirir. Yazarın kendilik tasvirini teknik kurallar doğrultusunda yapması nedeniyle, otobiyografinin de yaşamı ürettiği ve belirlediğinin varsayılabilceğini öne sürer.¹⁶² Bilginer'in vurguladığı gibi otobiyografi, kendiliğin çözümlenebileceği politik bir metindir. Kimliğin meşruiyetinde önemli rolü olan otobiyografi, özellikle toplumda iktidar sahibi olanlar tarafından tarihsel anlatının dışında bırakılıp marjinalleştirilmiş gruplar tarafından meşruiyet aracı olarak kullanılmaktadır.¹⁶³ Kadın kimliğinin temsilinde de feminist dil ile kurgulanan oto/biyografiler, feminist tarih yazımı için oldukça önemli metinlerdir.

Türkiye'de biyografi yazımının yeterince gelişmemesi, bu türün teorisi/teknikleriyle ilgili yeterli bilgi bulunmaması kadar, kaynak azlığına da bağlıdır. Bunda Osmanlı'dan gelen kapalı toplum ve "mahremiyet" duygusu da etkilidir. Talat Halman, biyografinin en geri kaldığımız türlerden biri olduğunu söyler. Halman'a göre temel nedenler, bireysel kültürden uzak olmak, inceleme yöntemlerini iyi bilmemek, biyografik yapıtların satışının az olması, buna bağlı olarak da yazarın araştırmaya

---

¹⁵⁹ Roberts, Brian. *Biographical Research*. Buckingham: Open UP, 2002. s: 28- 29.

¹⁶⁰ A.g.e. s: 56-57.

¹⁶¹ Bilginer, Yonca. *Kendiliğin Anlatıları: Çağdaş Amerikan Edebiyatında Otobiyografi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ege Üniversitesi Amerikan Dili ve Edebiyatı ABD, 2009. s: 40.

¹⁶² http://blogs.warwick.ac.uk/zoebrigley/entry/paul_de_man/ 05.11.2008 Alıntılarının çevirileri bana aittir.

¹⁶³ Bilginer, Yonca. *Kendiliğin Anlatıları: Çağdaş Amerikan Edebiyatında Otobiyografi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ege Üniversitesi Amerikan Dili ve Edebiyatı ABD, 2008. s: 49-50.

yeterince zaman ayırmamasıdır. Halman, görkemli karakterlerin de yeterince yansıtılmadığını düşünür. Batıda büyük şahsiyetlerin hemen hemen tümünün mükemmel biyografileri olduğu halde, ülkemizde bu düzeyde yazılmış biyografilerin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu öne sürer. En iyi Atatürk biyografilerinin bile iki İngiliz (Lord Kinross ve Andrew Hango) tarafından yazıldığını söyler. Halman'a göre, "biyografi insanı keşfetmek ve yeniden yaratmak sanatıdır; o sanatta atmamız gereken nice adımlar var."¹⁶⁴

Türkiye'yi "nehir söyleşiler" ile tanıştıran MB Yayınları sahibi Mürşit Balabanlılar, nehir söyleşinin kişinin özyaşamöyküsünü, mesleki yaşamını ve özel zevklerini kapsadığını söyler. Bu yöntemle edinilen bilgiler, biyografi yazımı için de gereklidir. Balabanlılar, nehir söyleşinin oto/biyografi yazımı üzerinde olumsuz etkisi olmayacağını, aksine yaşam anlatısının soru-cevap biçiminde oluşturulmasının, kaynak kişinin kendiyile hesaplaşma veya yazın dünyasından olmayanların yaşamını yazıya geçirme sorununu çözdüğünü düşünür.¹⁶⁵

Selim İleri, ülkemizde biyografi yazımının sayıca arttığını, ancak niteliksel açıdan olumlu artış olmadığını savlar. Bazı biyografilerde sansasyon arzusunun ağır bastığını, bu yönüyle dedikoduya katkı sağladığını öne sürer. Enis Batur, toplum olarak özel yaşam tabuları ve geleneklerimiz nedeniyle, bilgi-belge saklamadığımız, hatta yok ettiğimiz için, oto/biyografi türünde nitelikli eserler veremediğimizi düşünür. Batur, ekonomik koşulların da bu türün gelişiminde etkili olduğunu söyler ve yazar arkadaşı David Bellos'u örnek verir. Bellos, kapsamlı bir Perce biyografisi yazmak için, Manchester Üniversitesi'nden bir yıllık ücretli izin ve iki yayıncıyla kontrat yaparak yüklü avanslar almıştır. İpek Çalışlar da ülkemizde bu alanda az sayıda eser olduğunu, biyografi yazımının en az bir buçuk, iki yıl aldığını, dolayısıyla kaynaklar ve kişisel geçim için bütçeye gereksinim olduğunu söyler. Oysa Çalışlar'a göre, "biyografi olmadan tarih hep eksik kalır." Adalet Ağaoğlu, kaynak azlığının yanında, Osmanlı'dan gelen içine kapalılığı ve birey kavramının olmayışını, biyografi yazımının önündeki engeller olarak görür. Biyografi yazımının otobiyografilere bağlı olduğunu, verimli otobiyografi yazılmadığı için biyografi yazımı için de nitelikli kaynak bulunamadığını

¹⁶⁴ <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

¹⁶⁵ <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

öne sürer. Otobiyografik bilgilerin, şiir, roman, deneme gibi diğer yazım türleri içine gizlendiğini dile getirir.¹⁶⁶

2. KADIN OTO/BİYOĞRAFİLERİ

2.1. Kadın Oto/biyografi Yazımı

Yirminci yüzyıl boyunca etkili olan düşünsel akımların etkisiyle, yaşamöyküsü anlatıları olan oto/biyografiler, seçkin sınıfın dışında, sıradan insanların da kendi seslerini duyurma aracı olarak ilgi görmeye başlamıştır. Feminist tarih perspektifi, kadının tarihinin, kadın diliyle yazılması gerektiğini öne sürer. Bu amaçla kadına ilişkin her tür belge ve obje değerlendirmeye alınır. Oto/biyografiler feminist tarih yazımı için çok değerli kaynaklardır. Margaretta Jolly¹⁶⁷'e göre, “otobiyografik yazım feminist projelerde kadın katkılarını ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dinamiklerini anlamak açısından ‘tarih’ ve ‘edebiyatı’ tekrar canlandırmak için belli başlı kaynaklardan biridir.”¹⁶⁸

Kadının erkek yazınında nesne konumunda olduğunun farkına varması, özne olma yolunda eyleme geçmesine neden olmuştur. Berktaş, kadının “kendini dile getirmeye, kendi adını kendisi koymaya ve simge olmaktan çıkıp simgeleyene dönüşmeye” kalkışmasının egemen ideolojiye bir tehdit ve iktidardan hak talebi olarak algılandığını belirtir. Bu durumda ödenecek bedeller (Araç örneğindeki gibi) olması kaçınılmazdır. Ancak yazmak, kadının kendi var oluşunu gerçekleştirmek için bir araçtır. Yazmanın getirdiği özgürlük duygusunu Berktaş şöyle betimler: “özgürlük duygusuna yol açan, belki de, imgelemin ‘yıkıcı’ gücünün serbest bırakılmasıdır. Ama bu duyguyu yaratan, aynı zamanda, çağlar boyu süren bir geleneği hiçe sayıp kişinin kendisini özerk bir birey olarak tanımlaması, ‘adlandırma’ eylemine girişmenin yasak zevkini tatması ve bunların yanı sıra cinsiyetçilikle, eşitsizlikle lekelenmemiş yeni

¹⁶⁶ <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

¹⁶⁷ İngiliz akademisyen ve Sussex Üniversitesi Yaşam Tarihi Araştırma Merkezi eş başkanı.

¹⁶⁸ Jolly, Margaretta. “Life Has Done Almost as Well as Art: Deconstructing the Maimie Papers”. *Women's Lives/Women's Times. New essays on auto/biography*. (ed.) Trev Lynn Broughton, Linda Anderson. New York: State University of New York Press, 1997. s: 9. Alıntıların çevirileri bana aittir.

anlatım biçimleri, yeni bir dil arayışındaki olağanüstü tadı duyumsamasıdır.”¹⁶⁹ Dil, egemen ideolojinin kodlarını taşıyan ve sürekliliğini sağlayan bir olgudur. Berktaş, kadınların ürünlerinin, egemen kültüre katılımının artmasıyla, zaman içinde o kültürü de dönüştürebileceğini öne sürer.¹⁷⁰

Feminist edebiyat eleştirmenlerine göre, kadın özyaşamöykülerinin ortak özelliği “başkalarıyla özdeşimdir.” Berktaş, bu özelliğin, “özerklik ve bağımsızlık isteği ile bağımlılık konumu arasındaki gerilimi” yansıttığını savlar. Kadınlar hem kendi benliklerini hem de başkalarıyla olan bağlarını vurgularlar. Bu yolla egemen kültür içinde yaşadıkları yabancılaşmanın ötesine geçip, kendi gerçekçi kimliklerini kurarlar. Berktaş, feminist otobiyografinin, “hiçliğin ve unutuluşun ötesine geçme özleminin ve kimlik arayışının bir ürünü” olduğunu öne sürer. Feminist otobiyografinin en can alıcı işlevi, diğer kadınları ataerkil düzene başkaldırmaya yöneltmesidir. Bu metinleri okurken yerleşik benlik anlayışının da, “bireyin kolektif kimliğinin önemini” kavrayacak biçimde değişmesi gerekir.¹⁷¹ Feminist otobiyografiler, özgün dilleri ve kurgularıyla kadın özerkliğini yansıtırlar. İçeriğindeki paylaşım, benzeşim ve ortaklaşma duygusuyla feminist mücadelenin önemli bir aracıdır.

Kadın otobiyografilerinde dile getirilenler kadar, dile getirilmeyenler de önem taşır. Berktaş, George Sand’ın otobiyografisinde¹⁷² de söylenmeyenlerin farkına varmıştır; Sand’ın takma adla yazması, yetkin yazarlığı ve erkek giysileriyle dolaşması dışında aşklarıyla da tanındığını, ama bunun otobiyografisinde yer olmadığını söyler. Sand, “skandal yaratmak istemediğini” belirtip, yaşamının bu bölümünü yazmamayı tercih etmiştir. Berktaş’a göre bu durum, “hayatı cesur yaşamının hazin bir bedelidir.”¹⁷³ Öte yandan Sand, yazarlık kariyerini arka plana itecek sansasyonel bilgilerin tarihe yazılmamasını da tercih etmiş olabilir. Bu yaklaşımı cinsiyetinden bağımsız olarak değerlendirmek olasıdır.

---

¹⁶⁹ Berktaş, Fatmagül. *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*. İstanbul: Pencere Yayınları, 3.basım 1998. s: 11.

¹⁷⁰ A.g.e. s: 13.

¹⁷¹ A.g.e. s: 14.

¹⁷² Sand, George. *Hayatım Erkek Çölünde Bir Kamelya*. çev. Salah Birsal. İstanbul: Broy Yayınları, 2. basım 1991.

¹⁷³ Berktaş, Fatmagül. *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*. İstanbul: Pencere Yayınları, 3.basım 1998. s: 63-64.

Amerikalı İngiliz Edebiyatı profesörü ve polisiye roman yazarı Carolyn Gold Heilbrun kadın oto/biyografilerini feminist perspektiften incelediği ve ufuk açıcı öneriler sunduğu *Kadının Özyaşamını Yazarken* başlıklı kitabında, kadınların özne konumunda olduğu anlatılardan yoksun bırakıldığını ve böylece kendi yaşamlarının denetimini sağlamalarının engellendiğini vurgular.¹⁷⁴ Heilbrun, Nancy Milford'ın *Zelda*'yı yayınladığı 1970 yılını “kadın yaşamöykülerinde yeni bir dönemin başlangıcı” kabul eder. Heilbrun'a göre kitap, “F.Scott Fitzgerald'ın, karısı Zelda'nın yaşamına kendi sanatının mülkü olarak el koyabildiğini ortaya çıkarmasından” dolayı önemlidir. Heilbrun'un sözleriyle, “Zelda'nın Fitzgerald'ı değil, Fitzgerald'ın Zelda'yı mahvettiğini ancak 1970'te anlayabildik: Fitzgerald, Zelda'yı kendi öyküsünden yoksun bırakmıştı.”¹⁷⁵

Kadınlar yazgılarını değiştirecek inanç ve akıldan yoksun olduklarına inandırılmışlardır. Oysa insana dair her duygu ve edim kadınlar için de geçerlidir. Kadınca olanın, normlar, gelenekler ve baskılarla sınırlandırılmadan metinlere geçirilmesine gereksinim vardır. Heilbrun, kadının kendini gerçekleştirme için gereksinim duyduğu şeyin bu tür öyküler olduğunu ifade eder: “yaşamlar model oluşturmaz, yalnızca öyküler model oluşturur. Yaşamlarımızı metinler aracılığıyla yaşarız.”¹⁷⁶ Ataerki kültür içinde, erkek diliyle kadın yaşamöyküsü yazmak, kadının kendisiyle yabancılaşmasına ve kadınca olanın susturulmasına da yol açabilir. Heilbrun'a göre sorun “kadınlara özgü bir dilin bulunmamasından çok, kadınların birbiriyle derinden konuşamamalarıdır.”¹⁷⁷ Bilinç yükseltme toplantıları bu işlevi yerine getirmede oldukça etkilidir. Kadınlar birbirlerinden yalıtılmadan, birbirleriyle öykülerini paylaştıkları ölçüde yaşam anlatıları metinlere dönüşecektir.

Orta Çağ yazını uzmanı ve yazar Dorothy Sayers'ın yaşamöyküsünü yazan James Brabazon, yaşamöyküsüne Sayers'ın doğumundan değil, kendi ifadesiyle “yirmi sekiz yaşında, bakire ve işsiz” umarsızlık döneminden başlar. Brabazon, Sayers'ın evlenip çocuk sahibi olsa mutlu olacağını öne sürerken, aynı dönemde Sayers'ın anne babasına

---

¹⁷⁴ Heilbrun, Carolyn. *Kadının Özyaşamını Yazarken*. Çev. Yurdanur Salman, Gülşat Aygen. İstanbul: YKY, 1992. s: 12- 13.

¹⁷⁵ A.g.e. s: 8.

¹⁷⁶ A.g.e. s: 27.

¹⁷⁷ A.g.e. s: 30- 32.

yazdığı mektuplardan gereksiniminin evlilik değil, beklentilerine uygun bir iş, yeterince para ve tatil yapmak olduğu anlaşılır. Heilbrun, yaşamöyküsü yazarlarının, Erik Erikson tarafından erteleme (moratorium) olarak adlandırdığı dönemi dikkate almalarını ister. Bu dönem kişinin ilerleme kaydetmiyor gibi görüldüğü, ama aslında gelecekteki başarılarına hazırlandığı dönemdir. Sayers'ın yaşamının gençlik dönemi de bir erteleme örneğidir.¹⁷⁸

1923- 1932 yılları arasında doğmuş kadın şairler, kadınların dile getirmesi yasak olan konuları şiirlerine yansıtmışlardır. Bu gözüpek şairler, kendilerinden sonraki kuşakların yaşamlarını kısıtlayan ilişkileri fark etmesini sağlamışlardır. Heilbrun dönemin en açık sözlü yazarlarından Adrienne Rich'in şu inancını önemle vurgular: “Kadınların dünyayı doğru betimlemelerini, birbirini özgür kılmalarını, yüreklendirmelerini sağlayacak tek şey, kendi ‘özel ve çoğu zaman acı dolu’ deneyimlerini paylaşmaya istekli olmalarıdır.”¹⁷⁹ Heilbrun'a göre, yine bu kuşak şairler, kadınlar arası dostluk ve aşkı da şiirlerine yansıtmışlardır.¹⁸⁰

Evlilik ilişkisi yaşamöyküsü yazarlarınca dikkatle incelenmelidir. Yaygın kabul, bu kurumun kadının yararına olduğudur; oysa evlilik erkeğin yaşamını kolaylaştırır ve ataerkil düzenin devamına katkı sağlar. Eşlerin özerkliğine izin veren evlilikler ise erkek ve kadın için besleyici ve doyurucu olabilmektedir. Ancak özerk birey olabilmiş kadınlar, gelenekselin dışında evlilik modelleri geliştirebilirler. Heilbrun'a göre, “Evliliğin yeni tanımlarının, yeni evlilik gerçeğinin işte bu kadınlar için, bu kadınları sevip onlarla birlikte yaşamayı seçen erkekler için yalnızca yaşama değil, anlatıya da geçirilmesi gerekir.”¹⁸¹ Bu yolla kadınlar ve erkekler için doyurucu ve paylaşım temelli evliliğin ipuçları verilebilir. Yaşamöyküsü yazarları ise evliliği genelde, erkek normlarının sınırları içinde incelemişlerdir.

Geleneksel yazgısını reddeden kadınların yaşamlarında kadın dostluğunun önemli yeri vardır. Toplumsal gelişim ve keşifler, ancak yerleşik normların dışına çıkma cesareti ve basiretine sahip olanlar tarafından gerçekleştirilebilir. Heilbrun bu noktayı, şu

---

¹⁷⁸ Heilbrun, Carolyn. *Kadının Özyaşamını Yazarken*. Çev. Yurdanur Salman, Gülşat Aygen. İstanbul: YKY, 1992. s: 37- 39.

¹⁷⁹ A.g.e. s: 51.

¹⁸⁰ A.g.e. s: 54.

¹⁸¹ A.g.e. s: 67- 68.

sözlerle vurgular: “Uyumsuzlar çoğu zaman bizim en yetenekli çocuklarımızdır. Kızlar söz konusu olduğunda da, yaşamlarını anlatmada kullanılacak değişik bir öyküye en çok gereksinme duyan çocuklarımızdır.”¹⁸² Kadın öykülerinin çoğalmasa bakış açılarımızı zenginleştirir. Kadın dostlukları olumlu/olumsuz duyguları çoğaltmada oldukça etkindir. Bu büyük güç olumlu duygu ve amaçlara odaklandığında, kadın hareketi için çok büyük bir enerji ve moral kaynağına dönüşebilir.

Yazın dünyasında takma ad kullanımı, kadınlarda erkeklerden daha fazladır. Kadınların takma ad kullanma nedenleri, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Kendisi de takma adla polisiye romanlar yazmış olan Heilbrun’a göre bunun nedeni “kadın yazarın, yazarken kendisine ikinci bir kişilik, ikinci bir kadın yazgısı olanağı yaratıyor olmasıdır.”¹⁸³ Bu yolla kadınlar hem yaşamlarını gizliliğin güvencesinde sürdürebilir, hem de kadınlara yakıştırılmayan üslup ve konularda rahatça yazabilirler. Kadınlar, takma adla yazdıkları metinlerde, düşledikleri alternatif yaşamları dile getirebilirler. Bu sayede kadınlar için yeni yazgılar yaratmaya çalışabilirler.

Kadınlar ellili yaşlarında öfkelerini dile getirme gözüpekliliğini gösterebilir. Heilbrun, Woolf’un *Üç Gine* adlı yapıtında, “ataerkilliğin dayatılmış kadın yazgısı karşısında öfkelerini dile getirenlere yönelteceği alay, ıstırap ve kaygı” nedeniyle korkmasına karşın bu gözüpekliliği gösterdiğini düşünmektedir.¹⁸⁴ Erkekler düzene başkaldırmak istediklerinde bunu gençlik döneminde, kadınlar ise ancak ileri yaşlarda yapabilmektedirler. Kadınlar, kadınlık ideallerinden kurtulup, yaşlılık dönemini kabullenirlerse yeni ve özgür bir yaşam dönemine geçebilirler. Bu dönem kadınların yaşamlarında en güçlü olduğu dönemdir. Kadınların kendilerini özgürleşmiş bireyler olarak gerçekleştirilmesi belki de en büyük başarıları ve mutlulukları olacaktır.

---

¹⁸² Heilbrun, Carolyn. *Kadının Özyaşamını Yazarken*. Çev. Yurdanur Salman, Gülşat Aygen. İstanbul: YKY, 1992. s: 82.

¹⁸³ A.g.e. s: 86.

¹⁸⁴ A.g.e. s: 97- 98.

2.2. Türkiye’de Kadın Oto/biyografileri

Türkiye’de oto/biyografi yazımına olan ilgi son yıllarda artsa da, Batılı yapıtlarla karşılaştırıldığında, henüz yazın alanı içinde istenen düzeye ulaşmamıştır. Oto/biyografi yazımı konusunda yapılan akademik çalışmalar da yeterli düzeyde değildir. Özellikle kadın oto/biyografi yazımı araştırılmayı bekleyen alanlardan biridir. Yayınlanmış kadın otobiyografilerinin çoğu, kamusal alanda etkin olan kadınlar tarafından yazılmıştır. Farklı sınıflardan kadınlara ait oto/biyografik metinler, ataerkil sistem içinde bu kadınların mücadele pratiklerini ve gelenekseli kıran alternatif kadınlık temsillerini aktarmaları açısından feminist mücadele için önemli bilgi kaynakları olacaktır.

Akademisyen Nazan Aksoy, kadın otobiyografilerinde dile getirilmesi sorunlu olan alanlardan olan bedenin temsilini araştırır. Batı düşüncesinde kökleri Platon’a kadar uzanan, zihin/beden karşıtlığı ve bunun bir uzantısı olarak zihnin bedenden üstün olduğu görüşü, otobiyografi yazımını biçimlendirmiştir. Aksoy’a göre otobiyografi bir zihin hikayesidir; bu da bedenin baştan yok sayılması demektir. Aynı düşünce dünyası, erkeği zihinle (kültürle), kadını bedenle (doğayla) tanımlamıştır. Bu da otobiyografi yazımını erkeğe özgü kılmıştır. Aksoy, Osmanlı’dan günümüze kadın bedeninin kamusal alanda görünürlüğünün devletçe denetlendiğini öne sürer. Bu bağlamda, “Kadın Otobiyografileri ve Beden”¹⁸⁵ başlıklı çalışmasında Osmanlı’nın son döneminde doğup, Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşamış ve erkeğe özgü varsayılan otobiyografi yazımına giren kadın yazarların, özyaşam öyküsel metinlerinde kadın olma durumuyla nasıl başa çıktıklarını inceler.

Aksoy, Stephan Spender’in vurguladığı önemli bir noktaya değinir. Spender, otobiyografi yazarının aynı anda iki hikaye birden anlattığını düşünür. Biri kendini görme biçimi, diğeri dış dünyanın onu görme biçimini yansıtır.¹⁸⁶ Aksoy’a göre dış dünyanın görüşü, kişinin kendini görme görüşünü etkiler. Kadınlarda bu durum daha belirgindir. Küçük yaşlarından itibaren kadına nasıl olması gerektiği öğretilir. Ama

---

¹⁸⁵ Aksoy, Nazan. “Kadın Otobiyografileri ve Beden”. *Virgöl* (102). İstanbul: Pusula Yayıncılık, 2006. s: 6- 12.

¹⁸⁶ Spender, Stephan. *World within World: The Autobiography of Stephan Spender*. Londra: Hamish Hamilton, 1951. s: viii. Akt. Aksoy, Nazan. “Kadın Otobiyografileri ve Beden”. *Virgöl* (102). İstanbul: Pusula Yayıncılık, 2006. s: 6.

kadının bu zorunlulukla uzlaşması sorunludur; kadın bu durumla baş etmek için çeşitli stratejiler oluşturur. Bunlardan en önemlisi yazmak ve üstelik kendini yazmaktır.

Aksoy, on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında doğan, Halide Edip Adıvar, Halide Nusret Zorlutuna, Cahit Uçuk, İsmet Kür ve Sabiha Sertel'in otobiyografilerinde beden sorunsalını araştırır. Bu yazarlar yaklaşık aynı zaman diliminde yaşasa da, otobiyografilerini yazdıkları tarihler, modernleşme sürecinin farklı zamanlarına denk geldiği için, bedeni ele almaları farklılaşmıştır. Uçuk ve Kür'ün anlatılarında, özel ve kamusal yaşam iç içe aktarılırken, yukarıda anılan diğer yazarların özel yaşama hiç yer vermediği görülür. Kadın otobiyografilerinde farklı okumalar yapılabilir; ayrıca söylenenler kadar söylenmeyenler de dikkate değerdir.

Aksoy, incelediği otobiyografilerde, geçmişten günümüze doğru bakarken, kadın yazarların bu erkek alanında ürün verebilmek için önce zihin hikayesine ağırlık verdiğini, ama zaman içinde özel ve kamusal yaşamların iç içe geçtiği anlatılara doğru geçiş olduğunu vurgular.¹⁸⁷ Öte yandan her ikisi de akademisyen olarak uzun yıllar üniversitelerde hizmet vermiş, Tatyana Moran¹⁸⁸ ve Nermin Abadan-Unat¹⁸⁹ da yaşam anlatılarında, özel alanlarının ayrıntılarına hemen hemen hiç yer vermeyip, kamusal yaşamlarını aktarmayı tercih etmişlerdir. Türkiye'de kadın otobiyografilerinin artışı, kadın tarihine olduğu kadar, kolektif bellek oluşumuna da katkı sağlayacaktır.

---

¹⁸⁷ Aksoy, Nazan. "Kadın Otobiyografileri ve Beden". *Virgül* (102). İstanbul: Pusula Yayıncılık, 2006. s: 11- 12.

¹⁸⁸ Moran, Tatyana. *Dün, Bugün*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4.basım 2000.

¹⁸⁹ Abadan-Unat, Nermin. *Kum Saatini İzlerken*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

III. BÖLÜM:
BİR ÖZYAŞAM ÖYKÜSÜ ÖRNEĞİ OLARAK
BİR İMPARATORLUK ÇÖKERKEN

Cumhuriyet döneminin ilk kuşak kadın yazarlarından Cahit Uçuk,¹⁹⁰ 1909 Selanik doğumludur. 2004 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Annesi Hadiye Hanım, Selanik, babası İbrahim Vehbi Bey ise Diyarbakır kökenlidir. Vehbi Bey, son Osmanlı Meclisi'nde Siverek Milletvekilliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrası kaymakamlık yapmıştır. Gerek imparatorluğun parçalanması, gerekse Vehbi Bey'in görevi gereği Cahit Uçuk'un çocukluk ve gençlik dönemi Anadolu'da geçer. Anne ve babasının okumaya olan düşkünlüğü ve zengin kütüphaneleri sayesinde Türk ve yabancı yazarlarla çok küçük yaşlarında tanışır. Abdülhak Hamid ve Tevfik Fikret'in yapıtlarını daha anlamlarını bilmeden ezberler. Maksim Gorki ve Viktor Hugo'yu odasındaki dolap kapaklarına fotoğraflarını asacak kadar sever. Etkilendiğini ifade ettiği diğer yazarlar, Yunus Emre, Halit Ziya, Reşat Nuri, Ömer Seyfettin, Faruk Nafiz, Nazım Hikmet, Peyami Safa ve Halide Edib'tir. Cahit Uçuk, küçük yaşlarından itibaren şiirler yazar, günlük tutar. On altı yaşlarında, bir akrabası aracılığıyla Abdülhak Hamid ile tanışır ve incelemesi için ona şiir defterini bırakır. Hamid, üç ay sonra defteri geri verdiğinde arka sayfasına yazdığı yarım sayfa notta, yazmaya karşı yetenekli olduğunu, biraz daha çalışırsa daha iyi eserler yaratabileceğini, ancak nesir yazarsa daha başarılı olacağını düşündüğünü iletir. Usta şairin bu yorumu Uçuk'u hem yüreklendirir, hem de nesir yazmaya yöneltir. İlk yapıtı 1935'te Yarım Ay dergisinde

---

¹⁹⁰ Cahit Uçuk'un yaşam öyküsü, anıları, kendisiyle yapılmış sözlü tarih görüşmesi, söyleşiler, kadın edebiyatçıları üzerine yapılmış çalışmalar, roman, masal ve hikayeleri üzerine yapılmış doçentlik tezi, bazı biyografik ve ansiklopedik kaynaklardan oluşturulmuştur.

Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004.

Uçuk, Cahit. *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar*. İstanbul: YKY, 2.basım 2003.

Uçuk, Cahit. *Yıllar Sadece Sayı*. İstanbul: YKY, 2003.

Cahit Uçuk- Serpil Çakır sözlü tarih görüşmesi 19.03.1996.

Güngör, Necati. *Son Kadınlar*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2002.

Çelikel, Pınar (ed.). *Yaşamöykümleri Salı Toplantıları 2001- 2002*. İstanbul: YKY, 2004.

Karaca, Nesrin Tağzade. *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.

Doğan, Abide. *Cahit Uçuk Hayatı- Sanatı- Eserleri*. İstanbul: MEB Yayınları, 1999.

Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. Cilt: 2. İstanbul: MEB Yayınları, 1987.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi. Cilt 2. İstanbul: YKY, 2001.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Cilt 8. İstanbul: Dergah Yayınları, 1998.

yayınlanan *Bir Masal ki Herkes Okunmalı* adlı hikayesidir. Uçuk, edebiyatın birçok türünde yapıtlar vermiştir. On beş roman, dokuz hikaye kitabı, beş piyes, on iki çocuk romanı, on bir çocuk hikaye kitabı, on masal kitabı, bir destan, bir şiir kitabı ve anı kitapları yazmıştır. 1937’de Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bastırılan *Türk İkizleri* adlı çocuk kitabı ile 1958’de Uluslararası Çocuk Kitapları Birliği’nin “Hans Christian Andersen Şeref Armağanı” ödülünü kazanmıştır. Döneminin çok okunan yazarlarından olan Uçuk, yapıtlarında yurt ve doğa sevgisi, aile ilişkileri, Anadolu insanların yaşamı temalarını işler. Edebiyat anlayışını “hem realistim, hem romantik bir tarafım var. İyimserim. Dünyayı, insanı, çiçeği severim. Karanlıkları sevmiyorum; karanlık yazmadım hiçbir zaman. Acılı, hafif tertip biberli şeyler yazdığım oldu ama zehir zemberek asla yazmadım” sözleriyle belirtir. Yazar Şükran Kurdakul, Uçuk’un “ucuz duygusal oyunlara düşmeyen kadın sanatçılardan biri olarak kabul edildiğini” dile getirmiştir.

Cahit Uçuk’un özyaşam öyküsü, *Bir İmparatorluk Çökerken, Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar ve Yıllar Sadece Sayı* adlarını taşıyan üç kitaptan oluşur. Toplam 1046 sayfadan oluşan anlatı, yazarın duru ve akıcı dili kadar, kuşkusuz tarihimizde yer alan siyasal ve toplumsal dönüm noktalarının büyük bir ailenin yaşamına yansımalarını olanca içtenliğiyle aktaran özgün bir tarihsel belge niteliğini de taşıdığı için, görece uzun oluşu dezavantaj oluşturmaz. İlk cildin sonunda çoğu özyaşam öyküsel anlatılarda da olduğu gibi küçük bir fotoğraf albümü vardır. Yazar ilk cildin önsözünde, özyaşam öyküsünü, yeğenleri Ayşe Üçok ve Zeynep Ağva’nın sürekli ısrarları nedeniyle yazdığını söyler. Yeğenlerinin aile geçmişini öğrenme isteklerini, kendilerini tanımaya çalışmalarını haklı bulan yazar, geçmişin kendisine yol gösterdiğine inandığı için, yeğenlerinin bu isteğini geri çevirmez. Bu ilk cildin kendisi için önemini şu sözlerle dile getirir: “1,5 ay kadar kısa bir sürede, fırtına benzeri, rüzgar rüzgar eserek yazdığım “Bir İmparatorluk Çökerken” adlı anılarımı okuyup severlerse, bu, benim 60 yıldır süren çalışmalarımın en büyük armağanı ve koskoca 60 yılın sonunda bana bir kutlama olacaktır.”¹⁹¹

---

¹⁹¹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 8- 9.

Cahit Uçuk'un *Bir İmparatorluk Çökerken* adlı kitabı yaklaşık yüz yıllık bir dönemi kapsar ve kendisiyle birlikte dört kuşaktan kadınların yaşamlarından kesitler sunar. Yapıtta yer alan ailelerin yaşam anlatılarında kadınlar birincil rol üstlenmektedir. Bu yönüyle *Bir İmparatorluk Çökerken* kadınların tarihine de ışık tutar. Yazar, ailesinden kalan objeler ve kendi anılarını “yaşadıkları devrin gerçek, fakat konuşmayan şahitleridir” diye tanımlar.¹⁹² Kadınların tarihine ilişkin metinlerde önemli yer tutan objeler, kitapta ince detaylarla betimlenir. Ailenin kadınları kritik anlarda, ailenin yaşamını tümüyle değiştirecek kararları alabilen güçlü kadınlardır. Aile yaşamının sağlıklı olarak sürmesinde kadınlar arası dayanışmanın payı büyüktür. Uçuk, hem annesine hem babasına sevgi ve anlayışla yaklaşır. Her ikisini de kendi buldukları koşullarda değerlendirmeye çalışır. Kişiliğinin gelişiminde her iki ebeveyninin de etkisi olduğu görülür.

1. KADINLAR ARASI İLİŞKİLER

Bu özyaşamöyküsü, anılan tarihsel dönemde, kadınlar arası destek ve paylaşım sistemlerinin varlığına işaret eder. Yazarın çocukluk ve gençlik döneminde ailesi üç-dört yıllık periyotlarla farklı şehirlere (Selanik, İstanbul ve Anadolu'da küçük şehir ve kasabalar) taşınmak zorunda kalır. Yaşadıkları yerleşim yerlerinin tümü, birbirinden çok farklı iklim, gelenek ve olanaklara sahiptir. Evde yaşayan kadınlar, her yeni evde kısa sürede yaşanabilir düzeni kurarlar. Bölgede yaşayan kadınlarla arkadaşlıklar kurulur. Ailenin tüm bireylerinin yeni yaşama uyumunu sağlamada, bu kadınların büyük desteği vardır.

Kitapta, kadınlar arası dostluğun, kadınların yaşamlarındaki kritik anlardaki rolü dile getirilir. Hadiye Hanım, Birinci Dünya Savaşı'nın karışık ortamında hamile olduğunu öğrenir ve bebeği düşürmek için ilaç yaptırır. Ziyaretine gelen arkadaşı Ulviye Hanım, onu bu fikrinden vazgeçirir. İlacı alıp tuvalete döker.¹⁹³ Bu anı, kadın duygudaşlığı ve kadınlar arası etkileşim için çok önemli bir örnektir. Hadiye Hanım'ın üçüncü çocuğu Aydın, yaşamını bir bakıma Ulviye Hanıma borçludur. Ne kocası ne de

¹⁹² Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 8.

¹⁹³ A.g.e. s: 307.

doktoru bebeği düşürmekten vazgeçiremezken, kendisi de aynı zamanlarda hamile olan Ulviye Hanım, arkadaşının bu yaşamsal kararını değiştirebilmiştir. Bebeğin babası olmasına karşın Vehbi Bey'in ricalarının sonuçsuz kalması, Hadiye Hanım'ın doğum konusunda karar verme inisiyatifinin kendisine ait olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Kendisi gibi iki kız çocuğu sahibi olup, üçüncü çocuğuna hamile olan arkadaşının doğrudan müdahalesine izin vermesi dikkat çeker. Benzer süreçleri birlikte yaşayacak olmalarının kararını değiştirdiği düşünülebilir.

Geleneksel tarih yazımı, kadınların gündelik yaşamına dair bilgi vermez. Kadın özyaşamöykülerinde ise bireysel yaşam anlatısının yanı sıra kadınların birlikte yaşantıladığı zamanlar, o dönemin görenekleri olanca canlılığıyla gözlerimizin önünde canlanır. Yazar, öğle sonraları annesi ve kız kardeşiyle gittikleri ev ziyaretlerinden mutluluk duyduğunu dile getirir. Bu misafirliklerde kuru ve yağ yemişler, şıra, şurup ve salep gibi içecekler sini içerisinde ikram edilir. Sini başında otururken “masallar, menkıbeler, geçmiş zaman hikayeleri anlatılır, fincan oyunları, mani söyleme yarışları yapılır.”¹⁹⁴ Konuk ağırlamada ikram edilenlerin, konuşulan konuların ve paylaşılan etkinliklerin günümüzde çok farklılaştığını görürüz.

Kadınlara yakıştırılan toplumsal rollerden biri olan dünürcülük de anılarda yer alır. Erkek etkinliklerinin dışında kalan bu alan, aynı zamanda geleneksel tarih yazımının da dışında kalmıştır. Yazar on beş yaşlarındaiken, yakın komşularından Macide Hanım tarafından, eşraftan bir ailenin tek oğlu için istenir. Hadiye Hanım kızının henüz çocuk denecek yaşıta olduğunu, karı koca evlilik konusunu henüz düşünmediklerini söyler. Macide Hanım ağlamaya başlar. Kendi anne babasının da bu düşüncede olmasını çok istemiştir. Hadiye Hanım her yörenin törelerinin farklı olduğunu, kendilerinin Rumeli kökenli olduklarını, orada kız-erkek evlat yetiştirmede fark olmadığını anlatır.¹⁹⁵ Dünürcülük geleneğinin uzun yıllardır sürmesi, kadınların bu toplumsal rolü severek sahiplenmesine bağlamak mümkündür. Yirmili yaşlarının başında olan Macide Hanım, bu rol için görece genç olsa da, eşraftan önemli bir erkeğin karısı olması nedeniyle yadırganmaz. Ancak Hadiye Hanımın yanıtı onu etkiler. Bu beklemediği tepki, kendi ebeveynini sorgulamasına neden olur. Kadınların

¹⁹⁴ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 401- 402.

¹⁹⁵ A.g.e. s: 407- 408.

rollerini sorgulamadan kabullenmesini sağlayan kadercilik yaklaşımı burada da devreye girer. Gelenekleri sahiplenmesi ve kaderine razı olması öğütlenir. Uçuk'un anlatısında, geleneksel rollere ve beklentilere direnen kadınların varlığını görmek, kadın kimliklerinin çeşitliliğine işaret ederek, geleneksel tarih anlatısını bozmuş olur.

Cahit Uçuk'un özyaşam öyküsü, kadınlar arası ilişkilerde dayanışma ve olumlu etkileşimlerin varlığına dikkat çekerken, diğer yandan ataerkil sistemin bu dayanışmayı baltalayıcı yönlerini de gözler önüne sermektedir. Kadınlar arası ilişkilerde sıkça görülen olumsuz duygulardan biri kıskançlıktır. Yazar gençlik döneminde, yakın arkadaşı ve sırdaşı olan Azize Hanım'ın sevdiği gençten arkadaşlık teklifi alır. Oldukça sert tepki verir, arkadaşına bu durumu anlatmak için koşarak uzaklaşır. Azize Hanım'ın evine ulaştığında, ortak arkadaşları Burhan Bey'i piyanonun başında bulur. Burhan Bey, Cahit'i başıyla selamlar, çalmayı bırakır, başka bir melodiye geçer. Azize Hanım bu tavırdan rahatsız olur ve Cahit'e çok soğuk davranır. Cahit, o uzun an içinde yaşamın kendisinin sandığı kadar dürüstlükle yoğrulmadığını anlar. "İnsanların bin yüzleri vardı." Geldiği yoldan geri döner. "O zamandan sonra kimseyle yakın arkadaş olamayacaktı. Kendi yüreğinin bir aşınası, eşini de bulamayacağını biliyordu. Acıydı ama bu bir gerçektir. İnsan tek başınaydı."¹⁹⁶ Dış görünümüyle dikkat çeken güzel bir kadın olması, yazarın yaşamını, kadınlarla dostluk kurmasını sınırlamıştır. Yazar, bu durumun ataerkil sistemden kaynaklanan bir sorun olduğunu görmez. Kadınlar arası kıskançlık, bireysel olarak kadınları yaralarken, öte yandan ataerkil sisteme karşı birlikte tavır almalarını da engeller. Bu yönüyle sistemin devamına katkı sağlar. Erkekler tarafından kendi ölçütlerine göre tanımlanan güzellik kavramı, bu sistemin devamına çok yönlü katkı sağlar. İlk gençlik çağlarından itibaren erkeklerin yoğun ilgisine maruz kalan Cahit'in, kadın arkadaşlarında kıskançlık duygusu yarattığı görülür. Arkadaşı Azize ile ilgili bu anıdan çıkardığı genelleme ileriki yıllarda da kendisi için bu durumun değişmediğini gösterir.

---

¹⁹⁶ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 450- 452.

2. KUŞAKLAR ARASI İLİŞKİLER

Kandiyoti, “kadınlık ve erkeklik kimliklerini belirleyen özgün kültürel kuralları ve bunların doğurduğu etkileri” ele almak için sosyal bilimcilerin uygun bir dil geliştiremediğini, oysa “kendilerini farklı sosyal bilim disiplinlerinin modelleriyle bağlı saymayan ve bu çetrefil alana cesaret, duyarlılık ve çoğu zaman da belirli bir mizah anlayışıyla yaklaşmayı beceren kadın romancılarımızın” bunu başardıklarını öne sürer.¹⁹⁷ Örneğin, tarihçi Taner Timur, benzer bir görüş dile getirmiş ve Osmanlı tarihi ve kültürüyle ilgili araştırmalar yaparken, dönemin romanlarından yararlandığını ifade etmiştir: “Çöken bir imparatorlukta, Osmanlılıktan Türklüğe geçerken karşılaştığımız kimlik buhranında, romancılarımızın tarihçilerimizden daha özgür ve yaratıcı bir çaba içinde olduklarını hissettim. Okumalarım bana gösterdi ki, toplumsal bilimlerin henüz ortaya çıkmadığı ve tarihçiliğin resmi tarih yazımının tabularını kıramadığı bir dönemde, romancılarımız Osmanlı değişim sürecine çok daha önyargısız bir şekilde yaklaşmışlardır.”¹⁹⁸ Aynı şekilde özyaşam anlatıları da romanlar gibi, sosyal bilimciler için, resmi tarih yazımlarının dışında kalan önemli başvuru kaynakları arasındadır.

Cahit Uçuk’un özyaşam anlatısı da nesilden nesile aktarılan, paylaşılan, kimi kez çatışmalara yol açan kadınlık durumlarını dile getirerek, kadınların yazılı kültürüne katkı sağlar. Geleneksel Osmanlı aile yaşamı normlarına sadık yaşayan Münire Hanımefendi ile annesi arasındaki görüş ayrılıklarını dile getirir. Hadiye ile çok sevdiği ve genç kızlık dönemini birlikte geçirdiği teyzesi Münire Hanımefendi çocuk eğitimi konusunda oldukça farklı fikirlere sahiptir. Münire Hanımefendi, “çocuklarını fazla serbest bırakmıyor musun?” diyerek Hadiye’yi eleştirir. Oysa Hadiye katı kurallara karşıdır. Çocuklarını “geçmişe değil geleceğe göre” yetiştirmek ister. Çocukları ebeveynlerine ve büyüklerine “siz” diye hitap edeceklerdir. Ama onlara her konuda konuşma ve soru sorma hakkı verecektir.¹⁹⁹ Hadiye, kendisini ve çocuklarını çok sevdiğinden emin olduğu teyzesinin, Cahit’in konağın içinde neşeyle koşuşturmasından rahatsız olmasını anlayamaz. Üstelik teyzesi bunu dile getirdiğinde kırılır ve teyzesini

¹⁹⁷ Kandiyoti, Deniz. *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. Çev. Aksu Bora. İstanbul: Metis Yayınları, 1997. s: 179- 180.

¹⁹⁸ Timur, Taner. *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. İstanbul: Afa Yayınları, 1991. s: 7.

¹⁹⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 187.

daha fazla rahatsız etmemek için konaktan ayrılmaya karar verir. Çocuk eğitimi kuşaklar arasında çatışma yaratan konulardan biridir. Ebeveynlere sorgusuz itaatin beklendiği eğitim sistemi dönemin yaygın normu olmasına karşın, Hadiye'nin ebeveyni ile ilişkisi, katı disiplin yerine hoşgörölü, ev içinde çocuklara söz hakkı tanınan, sevgi ve saygı üzerine kurulmuştur. Hadiye'nin annesi ile teyzesi arasındaki yaklaşım farkı, yaşadıkları coğrafi koşullarla da ilişkilendirilebilir. Teyzesi, İstanbul'da üst sınıf bir Osmanlı aile yaşamını sürdürürken, annesi Selanik'in görece daha eşitlikçi koşullarında yaşamaktadır.

Kuşaklar arasında kimi konulara yaklaşımlarda görüş ayrılıkları olsa da, kadınlar arasındaki destek sistemi varlığını sürdürür. İstanbul'da yaşamın zorlaşması üzerine, Hadiye'de Balıkesir'e gitme fikri oluşur. Annesine bir mektup yazıp fikrini sorar. Annesi toprakla uğraşan biri olarak Hadiye'nin fikrini destekler: “Dünyada en büyük dost topraktır yavrum. Eğer sen ona hizmet edersen, o, seni her zaman besler.”²⁰⁰ Bu desteği aldıktan sonra Hadiye kocasına kesin kararını bildirir. Yaşamın yönünü değiştiren kritik anlarda, kuşaklar arası deneyim paylaşımı, kadınların yaşamlarında büyük öneme sahiptir. Kadınlar karar anlarında bir önceki kuşaktan kadınların onayına ve yüreklendirmesine gereksinim duyduklarında bunu rahatlıkla talep ederler. Böylece kadınlık bilgisinin aktarımı da sağlanmış olur.

Bunun yanı sıra, yaşamın felaket anlarında da kuşaklar arası dayanışma bu zor anların atlmasına yardımcı olur. Enis Paşa Konağı'nın içindeki eşyalarla birlikte yandığı haberi Hadiye'ye bildirildiğinde, hemen eşyalarını hazırlar, Şayan ve çocuklarla İstanbul'a gider. Münire Hanımefendi çok üzgün ve hastadır. Teyzesi ölmeden sadece birkaç dakika önce odasındaki herkesi dışarı çıkarır, Hadiye'yle baş başa kalır. Hadiye'den dolaptaki mücevher sandığını getirmesini ister. Anahtarını kendi yastığının altındadır. Teyzesi Hadiye'ye mücevherlerin bir kısmını satmak zorunda kaldığını, kalanların hepsini Hadiye için sakladığını söyler. Halılarını rehin verip borç aldığını, onları da halıları satıp ödemesini ister. Hadiye'yle helalleşir: “Sen dünyada tek evladımsın. Paşam da, ben de seni hep öz evlat gibi gördük. Sen de ananın babanın sevgilerinden çalarak bize verdin sevgini. Berhudar ol kızım. Teyzene hakkını helal

---

²⁰⁰ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 272.

et.”²⁰¹ Hadiye on altı yaşından itibaren teyzesi ve eniştesi (aynı zamanda amcası) ile yaşamaya başlar. Evlendiğinde konakta yaşamayı sürdürür. Teyzesine annelik duygusunu yaşatacak kadar birbirlerine yakındırlar. Teyzesi en zor zamanlarını Hadiye ile paylaşmak ister. Büyük acılar kadınlar arası dayanışma ile aşılır.

Direnç, Atasü'nün yapıtlarını incelediği makalesinde, kadın karakterlerin yaşamlarındaki “süreklilik” bağının önemine işaret eder. Kadınlar kendilerinden önceki kuşakları anlamaya ve kendi yaşamlarıyla bağ kurmaya çalışarak, kuşaklar arasındaki süreklilik köprüsünü kurarlar.²⁰² Cahit Uçuk, annesinin yaşamını doğrudan kendi gözlemleriyle, önceki kuşakların kadınlarını annesinin ve o kuşağın diğer kadınlarının aktardıklarıyla kavrar ve anlar. Uçuk, iyi bir gözlemci ve duyarlı bir dinleyici olarak, kendi anlatısında “süreklilik köprüsünü” kurmaya çalışır. Uçuk'un anlatısında aktardığı anneannesinin önceki kuşaklarla bütünleşme isteğini aktaran vasiyeti, bir mecaz olarak görülebilir. Sağlığı bozulan Seher Hanım, Hadiye'nin ısrarlarına karşılık hastaneye gitmek istemez. Bahçesinde ölmek istediğini söyler. Kendisine mezar yaptırmamalarını vasiyet eder: “Benim yedi ceddimin mezarlarını yıktılar, dağıttılar. Öldüğümde öyle mermer lahit falan istemiyorum. Ben de soyumun insanları benzeri, kendi vatanımın toprağına kavuşmalıyım.” Seher Hanım bahçesinde vefat eder. Yanında Hadiye ve Vehbi vardır. Vasiyete uymayıp, mütevazı bir mezar yaptırırlar. Hadiye ve Vehbi, Ankara'da Hukuk Fakültesi'nde okuyan oğullarının yanındayken, mezarlıkta değişiklik yapılır ve Seher Hanım'ın mezarı kaybolur. Seher Hanım'ın vasiyeti istemedenden de olsa yerine gelmiştir.²⁰³ Uçuk'un anlatısında, annesi, anneanesi, büyük annesi ve teyzeleri süreklilik köprüsünü oluşturan taşlardır.

3. EV YAŞAMI

Ataerkil sistemde erkeklerin yaşamları kamusal alanla, kadınlarınki ise özel alan olarak tanımlanan evlerle ilişkilendirilmektedir. Kadınların ev içindeki, yemek, temizlik, çamaşır yıkama, ütüleme, bulaşık yıkama gibi etkinlikleri her gün yinelenen

²⁰¹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 324.

²⁰² Direnç, Dilek. “Bir Yazar Geçmişe Bakarken. Kuşaktan Kuşağa Kadınlar”. *Tarih ve Toplum* (207). İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. s: 13- 18.

²⁰³ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 476- 478.

döngüsel nitelikte işlerdir. Geniş ailelerde, bu işler evde yaşayan kadınlar arasında paylaşılır. Çekirdek ailelerde ise annenin sorumluluğundadır. Yazarın ailesi çekirdek aile tanımına daha yakın olsa da, evlerinde ev işlerinde çalışan yardımcı kadınlar sürekli mevcuttur.

Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sürecinde iç karışıklıklar arttığında, aile daha güvenli ve yiyecek temini daha rahat olduğu için Balıkesir'e yerleşir. İki katlı altı odalı bir eve taşınırlar. Vehbi Bey bir süre ailesiyle kalıp, görev yeri olan İstanbul'a döner. Yemek işini Şayan üstlenir, çamaşır yıkama için bir yardımcı tutarlar.²⁰⁴ Balıkesir'deki akrabaları Cemil Bey aracılığıyla üç dönüm tarla kiralarlar.²⁰⁵ Hadiye, zaman içinde boş evini doldurmaya, yaşanır duruma getirmeye başlar. Şayan ve çocuklar için beyaz karyolar satın alır. "Bunlar Balıkesir'in Rum ailelerinin kaçışa benzer gidişleri sırasında sattıkları İngiliz malı sağlam ve güzel karyolalardı." Şayan'ın çeyizi için alınan Singer el dikiş makinesi çıkarılır. Yatak çarşafı yeni yataklara göre küçültülür. Hadiye, Donanma Cemiyeti çalışmaları sırasında dikiş makinesi kullanmayı öğrenmiştir. Perdeleri pencere ölçüsüne göre küçültürler. Minderler, yastıklar ve divan örtüleri dikerler. Hadiye elektrik idaresine başvurur, kaçak hattı kaldırır, yasal hat çekilir.²⁰⁶ *Bir İmparatorluk Çökerken*, parçalanan devletin karışık ortamında bir kentten diğerine savrulan, yeni mekanlarda yaşama sıkıca tutunmaya çalışan ailenin tekrar ve tekrar düzenli yaşam alanları yaratmasını, toplumsal yaşamın ayrıntılarıyla birlikte aktarır. Ev düzeninin kurulması, Hadiye'nin rehberliğinde ve evde yaşayan diğer kadınların katkılarıyla gerçekleşmektedir. Balıkesir'deki yaşam İstanbul'dakinden tümüyle farklı olmasına karşın, ortama kısa sürede uyum sağlarlar.

Son Osmanlı Meclisi'nde görev yapan Vehbi Bey, Balıkesir'e yerleşme, tarlaları işleme süreçlerinde ve oğlunun doğumunda ailesinin yanında değildir. Bütün etkinlikler kadınlar arası dayanışmayla kotarılır. Doğum sonrası Vehbi eve gelir, oğluyla tanışır. Hadiye, o gece Aydın'ı emzirdikten sonra, Şayan kahvelerini getirir. Karı koca sohbet ederler. Vehbi, Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığını, bazı arkadaşlarının sürgüne gönderildiğini anlatır. Son aylığı ve biriktirdiği bir miktar parayı eve bırakacağını

---

²⁰⁴ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 285- 289.

²⁰⁵ A.g.e. s: 293- 294.

²⁰⁶ A.g.e. s: 295- 296.

söyler. Hadiye de, artık beceriksiz bir kadın olmadığını, Balıkesir’de güzel bir düzen kurduğunu anlatır. Evlerinin kileri türlü yiyeceklerle doludur. Ayrıca peynir ve tereyağını da evde besledikleri inekten sağladıkları sütle kendileri yaparlar. Vehbi karısına, kendisine çok destek olduğu için teşekkür eder. Vehbi, o gecenin sabahında ayrıldığı evine uzun süre tekrar gelemmez. Şifreli mektuplarla haberleşirler.²⁰⁷ Ayrı kaldıkları zamanlarda kocasından gelen mektuplar, Hadiye Hanım için manevi olarak destektir.

Münire Hanımefendi’nin hastalığının ilerlediğini öğrendiklerinde hemen hazırlık yapıp, İstanbul’a giderler. Münire Hanımefendi’nin vefatı sonrası, mücevherler satılır, borçlar ödenir. Yaşlı kalfaların ellerine biraz para verilip, memleketlerine gönderilir. Bu sırada Balıkesir’in de düşman işgaline uğradığı haberi gelir. Artık oraya dönme şansı da kalmamıştır. “Çöken bir imparatorluğun kalıntıları altında kalmışlar, oradan oraya savruluyorlardı.”²⁰⁸ Küçükayasofya’da bir ev tutarlar. Cahit ve Kaya okula kaydolur. Bir gece evlerine giren hırsız giysilerine kadar birçok eşyayı çalar. Ev halkı gün boyu şikayet ederken, Vehbi ve Hadiye onlara katılmaz. Hadiye Aydın’ı emzirirken gürültüler duymuş, ancak ev kalabalık olduğu için evdekilerden biri olacağını düşünmüştür. Vehbi “ya sen merak edip de aşağıya inseydin Hadişim. Ya onlarla karşılaşsaydın. Aman Allahım. Allah seni yavrularına ve bana bağışladı” der.²⁰⁹ Bu yeni evde düzen kurmak zordur. Vehbi işsizdir, ayrıca saklanmaktadır. Kardeşi Kadri, İngilizler tarafından asılmaktan, Alacadağ Kürtleri tarafından kurtarılmış ve dağa götürülmüştür. Vehbi de aranmaktadır. Alaattin’in maaşıyla geçinmeye çalışırlar. Tek sobaları Balıkesir’de kalmıştır. Yenisini alacak paraları yoktur. Mangalla ısınmaya çalışırlar. Vehbi Bey çevreye kendisini tüccar Nizamettin Efendi diye tanıtır.²¹⁰

İstanbul işgal edilmiştir, temel besin maddelerini sağlamak bile zordur. Dönmemek üzere ayrılmaya, dükkanları da satmaya karar verirler. Diyarbakır’a yerleşme kararı, Vehbi Bey’in ailesini çok sevindirir. Giysiler, yorganlar, yataklar ve kitaplar dışında her şeyi (Hadiye’nin çeyiz sandığı ve piyanosu da dahil olmak üzere) satarlar. Hadiye o güne dek birçok değerli eşyasını satmıştır. Ama çocuklarını yaşatmak

²⁰⁷ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 315- 317.

²⁰⁸ A.g.e. s: 328.

²⁰⁹ A.g.e. s: 330.

²¹⁰ A.g.e. s: 331- 334.

için, satabileceği eşyası olduğuna sevinir, satılana üzülmez.²¹¹ On yıl gibi kısa bir sürede, ailenin yaşam koşulları tahmin bile edemeyecekleri ölçüde değişmiştir. Aile içi dayanışmayla yeni koşullara uyum sağlamayı başarırlar.

Uzun ve tehlikeli yolculuklar sonrasında, önce Samsun'a, ardından Amasya'ya ulaşırlar. Kış mevsimi gelmiş, yollar karla kaplanmış. Yola devam edemeyecekleri anlaşılınca, bir ay kadar Vehbi Bey'in bir akrabasının evinde konaklamaya karar verirler. Amasya'da buldukları sırada, Vehbi Bey'in, Malatya'nın Hekimhan kasabasına kaymakam olarak atandığı haberi gelir. Hekimhan'da eşraftan Nezir Ağa'nın evine konuk olurlar. Ev sahipleri konuklarını özenerek ağırlar. Ancak evde tuvalet olmadığını öğrenince, Şayan ve Hadiye ağlamaklı olurlar. Onlar çare ararken Cahit çıkar, çevreyi dolaşır, çoğu boş olan evlerden bahçede tuvaleti olan birini bulur ve annesine durumu anlatır. Orayı kiralamalarını ister.²¹² Nezir Ağa'nın kendileriyle kalmaları yönündeki tüm ricalarına karşın, Cahit'in bulduğu evi tutarlar. Cahit ve Şayan aynı odayı paylaşırlar. Odalarının parmaklıklı pencereleri komşuları Fatma Bibi'nin evinin bahçesine bakar. Fatma Bibi, Durak adlı oğlu ve Parlak adlı kızıyla yaşar. Kocasını ölmüştür, çocuklarına üvey baba gelmemesi için bir daha evlenmemiştir. Evinin tüm işlerini kendisi üstlenmiş, çok çalışkan bir kadındır. Cahit bu aileyi gözlemlemeyi, onlarla sohbet etmeyi çok sever.²¹³ İleriki yıllarda bu aile yazarın yapıtlarına da konu olur.

Eve güzel bir kümes yapılır ve tavuklar yerleştirilir. Evin altındaki ahıra da iki buzağısı olan genç bir inek yerleştirilir. Cahit ve Kaya'ya iki oğlak alınır. Hadiye bol bol eliş yapar, çocuklara hırkalar, çoraplar işler. Oradaki kadınlar gibi, kırılan yünleri taramayı, eğirmeyi öğrenir. Cahit'e de öğretir. Tümünüyle farklı birine dönüştüğünün farkındadır. Piyano çaldığı, ellerini sıcak sudan soğuk suya sokmadığı günler geçmişte kalmıştır.²¹⁴ Ahırın önüne yapılan küçük ekmek fırını hepsini sevindirir. Cahit hamur yoğurmayı bildiği için ekmek hamurunu da yapabileceğini düşünerek sevinir. Şayan da hamur yapmayı sever. Fırın ilk yakıldığında Şayan'ın yaptığı küçük esmer somunları tüm ev halkı sever. Şayan burada ekmek dışında pide ve Rumeli böreği de yapar.

---

²¹¹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 348- 350.

²¹² A.g.e. s: 385- 386.

²¹³ A.g.e. s: 386.

²¹⁴ A.g.e. s: 387- 388.

Yazara göre “bu küçük fırın evin hayatında özel bir yer almıştır.”²¹⁵ Hekimhan’daki yaşamları da doğayla iç içedir. Ancak Balıkesir’den farklı olarak burada kış mevsimi uzun ve çetin geçer.

Aile Hekimhan’a uyum sağlamıştır. Tıpkı Hekimhan yerlileri gibi, yazları yüksek dağ eteğindeki Cüzüngüt’te tuttıkları evde, kışları da kasabada yaşamlarını sürdürürler. Özellikle Cahit yaşlılarıyla benzer giyinir, onlar gibi yaşar, hatta onların şivesiyle konuşur. Cahit, evlerinin arka odasında Karagöz-Hacivat gölge oyunu sahnelemeye başlayınca köy kızlarının sevgilisi olur. Cüzüngüt’te kızlar on üç –on dört yaşında gelin edilir. Cahit bu küçük gelinlerin de dert ortağı olur. İzleyici sayısı gittikçe artan gölge oyununda, dayağın kötülüğü gibi küçük gelinlerin sorunlarını anlatır, öğütler verir. Yaz boyunca sahnelenen oyunlar sayesinde köyde dayak azalmış, hatta ayıplanır olmuştur. Cahit köylülerin askerdeki oğullarına ve kocalarına mektuplar da yazar. Yaz sonu kasabadaki evin sahibi evi boşaltmalarını ister. Nezir Ağa evinin selamlık misafirhanesini verir. Yine taşınırlar, sobalar kurulur, perdeler pencerelere göre ayarlanır.²¹⁶

Geçmişte Jön Türkler Teşkilatı üyesi olan Vehbi Bey, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında görev alan arkadaşları tarafından, sonrasında valilik görevine getirileceği vaadiyle bulunduğu Hekimhan’da, üç yılı aşkın süredir kaymakam olarak görev yapmaktadır. Vehbi Bey arkadaşları tarafından unutulmuştur. Büyüdükçe Cahit de kendini, ailenin diğer büyükleri gibi “dünyadan kopmuş ve unutulmuş” hissetmeye başlar. Bu duygular, Alaattin amcasının İstanbul’da çıkan (ki az sayıdadır) tüm gazete ve dergileri gönderdiği paket kasabaya ulaştığında dağılır. Paketin Kaymakam Bey’in evinde heyecanla beklendiğini bilen yaşlı posta görevlisi, posta arabası gelir gelmez İstanbul’dan gelen büyük paketi sırtlayıp yerine ulaştırır. Diğer paket gelene dek yani bir ay boyunca bütün gazeteler Vehbi Bey, Hadiye Hanım ve Cahit tarafından tüm ilanlarına kadar tekrar tekrar okunur.²¹⁷

Kış gelmeden evlerde kış hazırlığı, bakım ve onarım işleri yapılır. Kış evlerinde odalar ahırların üzerindedir. Evlerin planları çetin kış koşullarına uygundur. Bütün bu

---

²¹⁵ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 388.

²¹⁶ A.g.e. s: 394- 397.

²¹⁷ A.g.e. s: 397- 400.

önlemler, iki bin beş yüz metre rakımlı, kışın sekiz ay sürdüğü, damlarında bir metre kar biriken evlerde yaşayabilmek içindir.²¹⁸

Vehbi Bey'in Malatya'ya vali vekili olarak tayin edilmesiyle eş zamanlı olarak, Hadiye'nin hamilelik haberi bütün ev halkını sevindirir. Bir yaylı arabaya binerler, iki günlük yolda iki jandarma kendilerini korur. Yollarda eşkıya baskınları olmaktadır. Malatya'ya ulaştıklarına, üç katlı büyük evlerine kısa sürede yerleşirler. Artık yalnız yatmak isteyen Cahit en üst kattaki odaya yerleşir. Odasında kitap okumak, günlük olayları hatıra defterine yazmak, odasından görünen Malatya manzarasını uzun uzun seyretmek ister. Kaya, Aydın ve Şayan aynı odayı paylaşır. Odalarda karyola ve komodin dışında eşya yoktur.²¹⁹

Ailenin yurdun birbirinden çok farklı iklim ve kültürlere sahip değişik bölgelerinde süren yaşamı, Hadiye Hanım'ın herkesten gizlediği bir girişimiyle değişir. Ankara'da Jandarma Komutanı olan bir akrabasına gönderdiği, durumlarını bildiren ve Antalya'daki annesinin yakınına tayin ricasını içeren mektubu amacına ulaşmış ve Vehbi Bey'in Alanya'ya kaymakam olarak tayini çıkmıştır. Tüm aile büyük bir sevinç içinde yolculuk hazırlıklarına başlar. Alanya'da denize karşı güzel bir ev tutulmuş, onlar gelmeden temizlenmiş ve badanası yapılmıştır. Burada da o bölgenin eşrafı kendi misafirhanelerini hazırlarlar, yemekler sunarlar. Misafirhanede bir gece kalıp kendi evlerine taşınırlar. Ancak ilk gece tahtakurularının saldırısına uğrarlar. Ev ilaçlanır ama çözüm olmaz. Şayan'ın dikiş makinesi çıkarılır, Hadiye herkese cibinlik diker. Artık rahat uyuyabilirler. On gün içinde yeni karyolalar, masalar, iskemleler ve divanlarla ev döşenir. Şayan mutfakta bol malzemeye yemek yapabildiği için mutludur. Vehbi Bey balkonu renk renk kokulu karanfillerle donatır. O balkonda sabah kahvelerini içip, sigaralarını tellendirmek çok keyiflidir.²²⁰ Yazarın ailesi, yeni taşındıkları her evi, birlikte keyifli zamanları paylaşabilecekleri sıcak mekanlara dönüştürmeyi başarmıştır.

---

²¹⁸ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 400- 401.

²¹⁹ A.g.e. s: 402- 405.

²²⁰ A.g.e. s: 426- 433.

4. KADINLARIN EV VE KAMUSAL ALANLA İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşamış kadınların yaşamları tarihsel belgelere aktarılmamıştır. Saray çevresine mensup kadınların, adları çeşitli entrikalara karışanlarının dışında fazlaca bilgiye rastlanmaz. Özellikle birinci elden tanıklıklara ulaşmak çok zordur. Tarihçi Cemal Kafadar, Osmanlı toplum ve kültür yaşamı içinde kadınların yeri konusunu araştırırken, muazzam Osmanlı arşivi içinde yeni kaynaklara ulaşmak için yeni soruların sorulması gerektiğini öne sürer. Kafadar, bu düşünceyle Topkapı Sarayı kütüphanesinde yaptığı bir araştırmada, onyedinci yüzyılda Üsküp'te yaşamış Asiye Hatun'un rüya defterine ulaşır. Bu yapıtı, yazarının kadın olmasının ötesinde, eski edebiyatımızda çok nadir olduğu düşünülen anı türüne ait olması nedeniyle de ilgi çekici bulur. Kafadar, bu metinle ilgili önemli bir tespit yaparak, Batılılaşma dönemi öncesinde yazılmış biyografik metinler arasında sadece bu metnin tümüyle bir tereddüt ve suçluluk duygusuyla yazıldığını dile getirir. Asiye Hatun'un çağdaşı olan erkek mutasavvıfların anılarında kendinden şüphe etme gibi kendi içine dönük sorgulamalara rastlanmaz. Kafadar, tek metin üzerinden genelleme yapmanın yanlış olabileceğini göz önüne alsa da, bu durumu cinsler arası toplumsal rol farklılıklarıyla açıklamanın yanıltıcı olmayacağını savlar.²²¹ Resmi tarih yazımının dışındaki, geçmişteki insan yaşamlarına ilişkin tüm anlatılar, bütüncül bir tarih perspektifi kurgulanmasında önemli yer tutar. Biyografik yazımlara dahil olan mektuplar, günlükler, rüya defterleri, anılar ve yaşam anlatıları aracılığıyla önceki kuşakların sesleri bugüne ulaşır.

Cahit Uçuk'un özyaşam öyküsü, geleneksel tarih yazımlarının konu edinmediği, 'bakılan' değil 'bakan' konumunda olan kadınların yaşantılarını aktarır. Yazarın anlatısı, kadınların ev ve kamusal alanla ilişkilerinin yerleşik kültürel normlara aykırı olan örneklerini de içerir. Yazar, Bektaşî tarikatı mensubu, hayatında hiç çarşaf giymemiş, yüzünü örtmemiş olan anneannesini şu sözlerle betimler: "Son derece ciddi, onurlu ve otoriter olmasına rağmen kibirden, gururdan uzak, övünmesiz ve

---

²²¹ Kafadar, Cemal. *Rüya Mektupları- Asiye Hatun*. Oğlak Yayıncılık, 1994. s: 9- 13.

alçakgönüllüydü. Son derece cesurdu.”²²² Seher Hanım trenle daha rahat ulaşabileceği çiftliğine, yolu bir saat uzatma pahasına atı Berrak’la gider. Bir gün babası kendisini, yolda karşılaşılabileceği Rum veya Bulgar eşkıyalara karşı uyardığında, babasından kendisine bir tabanca vermesini ister. Bir süre sonra keskin nişancılığı çevrede duyulmuştur. Artık silahsız dolaşmaz. Bir süre sonra Bulgar ve Yunan çeteleri çiftliğe baskınlar düzenlemeye başlar. Seher Hanım bu zor zamanlarında dergaha gidip öğütler alır, teselli bulmaya ve gücünü tazelemeye çalışır.²²³ Yazarın anneannesiyle ilgili verdiği bilgilerin, dönemin tarihi içinde kadınlara ait kaynakların sınırlılığı göz önüne alındığında, kadınların tarihine önemli katkısı olduğu açıktır. Seher Hanımın giyim tarzı ve kamusal yaşamı, aynı dönemde İstanbul’da veya Anadolu’da yaşayan kadınlardan çok farklıdır. Kadınların kamusal alana peçe ve çarşafıla çıkabilmelerine karşın, Seher Hanım ikisini de kullanmaz. Erkeklere özgü olarak bilinen etkinliklerde bulunur. Silah taşır, ulaşım için ata biner, içinde farklı etnik kökenden insanların yaşadığı köyler bulunan, yüzlerce dönümlük çiftliği yönetir. Seher Hanım ile çağdaşlarının yaşam biçimleri arasındaki derin uçurumlarda, ebeveyninin etkisi kadar, kendi kişilik özelliklerinin de etkisi vardır. Annesi de Seher Hanım gibi toplumsal rollerine karşı çıkabilmiştir. Dönemleri içinde düşünüldüğünde, ailenin kadınlarının özgüvenli ve cesur olduğu görülür. Seher Hanım, çok zorda kaldığında manevi desteği, gönül bağı olan Bektaşî dergahından alır. Ailenin diğer üyeleri Nakşibendi tarikatına bağlıyken, Seher Hanım daha özgürlükçü olan Bektaşî öğretisini benimsemiştir. *Bir İmparatorluk Çökerken*, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde yaşamış, farklı ve aykırı kadın kimliklerinin varlığını göstermektedir.

Yirminci yüzyılın başlarında, İstanbul’da kadınlar ve erkeklerin sosyal etkinliklere birlikte katılımı mümkün değildir. Kadınların yaşamlarına ilişkin etkinlikler tarih yazımının konusu olmaz. Özellikle kadınların duygu ve gözlemlerini de içerecek biçimde, yazarın birincil kaynaktan aktardıkları, dönemin toplumsal cinsiyet rol normlarını açığa çıkarır. Enis Paşa konağında her Perşembe akşamı tamburi Cemil bey ve saz heyeti konağa davet edilir, yemek sonrası gece fasılla başlar ve türkülerle bitirilir. Konağın hanımları bu müzik ziyafetini salona kurulan paravanların ardından

²²² Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 13.

²²³ A.g.e. s: 14- 18.

izler. Hadiye paravanlara öfkeli. Ev içinde kadınlar ve erkeklerin, ayrı alanlarda yaşamalarına, dışarıda çarşaf ve peçeyle dolaşmaya isyan eder. Saz heyetine piyano veya uduyla eşlik etmeyi ister. Doğduğu yer olan Selanik'teki Hıristiyanların özgür yaşamlarına imrenir. Kadınlar erkeklerle birlikte yemek yer, hatta soğuk biralarını içerler. Hadiye yüzünü hiç örtmeyen, çarşaf yerine yeldirme giyen annesine imrenir. Ama kadınlara da bir gün hürriyet geleceğini düşler.²²⁴ Hadiye Hanım, özlediği ve düşlediği yaşamla, içinde bulunduğu daha kapalı toplumsal çevre arasındaki büyük farkın yarattığı iç gerilimi sıkça yaşar. Dönemin İstanbul'unda kadınlar özel ve kamusal alanlarda erkeklerden uzak ve ayrı tutulur, ayrıca bu alanlarda uymaları gereken kurallar ayrıntılı biçimde belirlenir.

Kadınlık ve erkeklik kimliklerinin inşasında, aile yapısı, toplumsal çevre ve sınıf kadar dinsel kuralların da etkisi büyüktür. Aynı imparatorluğun sınırları içinde olmasına karşın Selanik ve İstanbul'daki yaşamların birbirinden oldukça farklı olduğu kitap içinde oldukça net biçimde vurgulanır. Yazarın ayrıntılı anlatımıyla annesinin kendisine hamileyken geçirdiği bir gün tüm canlılığıyla aktarılır. Hadiye Cahit'e hamile iken, Selanik'te annesinin evinde yaşamakta, düzenli olarak yürüyüşler yapmaktadır. Günlük yürüyüşlerinin birinde, Beyaz Kule'deki açık hava gazinosunun önünden geçerken genç bir yabancı kadının yalnız başına oturduğunu görür. Şık giyimli bu kadın kitabını okurken, francasını ve kaşkavalını yer, soğuk birasını yudumlar. Hadiye tatmak için izin istemekten kendini zor alıkoyar. İçinde büyük bir öfke ve isyanla adımlarını hızlandırır. Yabancı kadınların kendilerinde olmayan birçok hakka sahip olmasına içerler. Neden Müslüman kadınlara yasaklar konduğunu sorgular. Bir hışımla eve girip bira içmek istediğini söyler. Bebeğe zararı olup olmayacağı konusunda kısa süreli bir tartışmanın ardından, babası hiçbir zararı olmayacağını, aksine iştahsız olan kızlarının iştahını açacağını söyler. Hadiye'ye francala, kaşkaval ve biradan oluşan sofraya kurulur. Babası da kızına eşlik eder. Hadiye bir yandan yerken, diğer yandan Müslüman kadın yaşamlarıyla ilgili isyanını dile getirmeyi sürdürür. Babası da gelecekte daha aydınlık nesiller yetişeceğine olan inancını dile getirir. O günden sonra

---

²²⁴ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 41- 43.

birkaç kez daha bira içer. Aş ermesi bittikten sonra istek duymaz.²²⁵ İstanbul veya Anadolu kadınları için babalarıyla karşılıklı bira içmek neredeyse olanaksızdır. Ancak Hadiye'nin ailesi sadece bebeğin sağlığını düşünerek tereddüt yaşasa da, babası aileyi bu konuda da rahatlatır ve kızına eşlik eder. Müslüman kadınlarına dayatılan sınırlamalara Hadiye kadar babası da karşıdır. Çoğu aile için, bu tür hoşgörülü ve demokratik aile içi ilişkilerin mevcut olmadığı düşünüldüğünde, Uçuk'un çizdiği aile portresi, modernleşme sürecine Anadolu'ya kıyasla çok daha erken girmiş bir aile modelidir.

Yaşamla mücadele pratikleri konusunda kadınların deneyimleri en güvenilir başvuru ve referans kaynaklarımızdır. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanma sürecinde Selanik'te yaşananlar, tarihsel belgelerin olgusal bağlamda aktardıklarının dışında, kadınların birinci elden tanıklığında aktarılır. Seher Hanım'ın konağında, bir gün sabahın erken saatlerinde yüzlerce atın nal sesleriyle uyanırlar. Bulgar komitacılar etrafa ateş açarak, naralar atarak geçmektedir. Gürültüye uyanıp, Bulgarca kendilerine bağırarak Ahsen'in sesini duyup konağın önünde dururlar. Komitacıların liderinin, annesinin gözleri görmeyen beyaz kısırağı Berrak'a bindiğini görünce, öfkesi artan Ahsen daha çok bağırmaya başlar. Komita lideri düzgün bir Türkçe'yle kendisine küfreden kızı görmek istediğini söyler, kapıyı açmalarını ister. Seher Hanım hemen başına bir örtü alıp aşağı iner, komita liderine şöyle der: "Kızım adına özür dilerim sizden gospodin. Kusura bakmayınız, hastadır. Hem de ağır. Bağlarını nasılsa çözmüş, odasından kaçmış. Sizlere hoş geldiniz demesi gerekirken bağırıp çağırmasından anlamışsınızdır değil mi?" Bu sözleri ve düzgün Bulgarcasıyla komitacıyı şaşırtır. Komitacı da "ben İstanbul'da yetiştim ve Galatasaray Sultanisi'nde okudum. Biz aslında kötü insanlar değiliz ama şartlar bizleri bu hale getirdi" der. Seher Hanım komitacıların ahırını kullanmasına izin verir. Kızının hastalığını neden gösterip ahırın iç avluya açılan kapısını kilitlemesi gerektiğine komitacıyı ikna eder. Kapıları kilitler ve olduğu yere çöküp kusar.²²⁶ Bu olaydan iki gün sonra Hadiye, Şayan ve çocuklarla birlikte İstanbul'a doğru yola çıkar. Kılık değiştirip evden ayrılırlar.²²⁷ Seher Hanım'ın

²²⁵ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 130- 133.

²²⁶ A.g.e. s: 159- 161.

²²⁷ A.g.e. s: 162.

zeki ve cesurca girişimi, hem ailesini, hem de konak çalışanlarını büyük bir tehlikeden korumuştur. Seher Hanım, olanak verildiğinde ve engellenmediklerinde kadınların, zorlukların üstesinden gelebilecek kadar güçlü ve akıllı olduklarının somut göstergesidir. Çiftliği ve konağı istila edildiğinde, ardından mübadele döneminde, herhangi bir erkekten destek almamış, bulunduğu toplumlarda kendini saygı duyulan bir birey olarak kabul ettirmiştir. Özyaşamöykülerinin en önemli katkılarından biri böyle yetkin kadınları görünür kılmasıdır. Bu tür rol modellerinin artması, kadınlar için umut, cesaret ve güç kaynağı olmaktadır.

Kitabın kamusal yaşamda en etkin kişisi Seher Hanım'dır. Çevresinde iletişimde olduğu kişilerce sevgi ve saygı duyulan biridir. Seher Hanım, Vehbi'nin kendisine refakat etme isteğini geri çevirir ve tek başına çiftliğine doğru yola koyulur. İstasyona ulaştığında, eskiden beri tanıdığı gişe memuru Yorgi Efendi'den, Avrethisar'ın yakılıp yıkıldığını, bir tek istasyon binasının sağlam bırakıldığını öğrenir. Yorgi Efendi Seher Hanım'ı bu yolculuktan vazgeçirmeye çalışır: "Bizler dostuz, birbirimizi severiz, sayarız. Gel bu eski gavur dostunu dinle, gitme." Seher Hanım, Yorgi Efendi'den hakkını helal etmesini ister, biletini alır. Yorgi Efendi, "benim ne hakkım var ki, sen helal et. Yıllar yılı dolu gelen ellerin burada boşaldı. Çoluğumun çocuğumun kursaklarında hala senin ikramların var" der ve ona kompartımanına kadar eşlik eder.²²⁸ Yazarın aktardıklarından toplumsal yaşamda farklı etnik kökene sahip kişilerin, siyasi manevralar olmadığında sorunsuz ve düzeyli bir toplumsal yaşamı sürdürebildikleri görülür.

Seher Hanım'ın çiftliği önce Yunan çeteleri, sonra Bulgar komitacıları tarafından talan edilmiştir. Emektar subaşı da zulümden nasibini almıştır. Ancak hanımının gizli hazinesinin yerini öğrenebilmek için onu öldürmemişlerdir. Seher Hanım'ın çiftliğe geldiği gece subaşı gizlice kilerden hazineyi alır, zembile koyar, üzerini sebzelerle örter. Çiftliğin eski çalışanları Bulgar Tripko ve karısı Maria, trene kadar Seher Hanım'a eşlik eder. Maria, Seher Hanım'ın başörtüsünü kendininki gibi bağlar ve yola koyulurlar. İstasyon kalabalıktır. Bir komitacı Seher Hanım'ı trene bindirmeye çalışan Tripko'nun başına dipçikle vurur ve küfreder. Gözü Seher Hanım'ın elindeki zembile

---

²²⁸ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 165.

takılır. Almak için elini uzatınca Seher Hanım geri çeker. Öfkelenen komitacı, dipçik darbesiyle Seher Hanım'ın burnunu kırar. Zembili Maria'ya veren Seher Hanım zorlukla trene biner. Perişan bir şekilde evine döner. Artık Selanik'te evler de yağmalanmaya başlar. Mezarlıklar yıkılır. Kendisi olaylara tanık olduğu halde, Seher Hanım yaşadıklarına inanamaz. Türk dostu olduğu bilinen aile doktoru Bulgar Çenkof da saklandığı için Seher Hanım'ın tedavisi evdeki olanaklarla yapılır.²²⁹ Seher Hanım, bu olayı unutmamasına engel olan izi, yaşamı boyunca burnunda taşır. Erkeklerin savaşlarında kadınlar, hem ev içinde, hem de kamusal alanda çocukları ve kendileri için, yalnız başlarına yaşam mücadelesi verirler.

Batıdaki aydınlanma hareketine koşut olarak Osmanlı İmparatorluğunda da dönüşüm süreci başlamış ve 1839 Kasımında yayınlanan Tanzimat Fermanı ile yeni bir döneme girilmiştir. Eğitim alanındaki gelişmelerin sonucunda ilk kız rüştiyesi (ortaokulu) 1862'de ve ilk kız sultanisi (lisesi) 1913-14 yıllarında açılmıştır. Bu gelişmeleri izleyerek, eğitime verilen önemin yaygınlaşması ve Osmanlı kadın hareketinin de katkılarıyla 1915'te İnas Darülfünunu (üniversite) kurulmuştur.²³⁰ Yazarın annesi de, Selim Sırrı Tarcan'ın Darülfünun'da verdiği derslere katılır. Beden sağlığı ve jimnastik konusunda bilgiler alır. Öğrendiği jimnastik hareketlerini evde yapar ve tiryakisi olduğu sigaranın tahribatını azaltmayı umar.²³¹ Hadiye, Darülfünun'daki serbest derslere devam ederken, Donanma Cemiyeti'ne de üye olmuştur. Müsamerele ve piyangolar düzenleyerek, şehit ailelerine yardım toplanır.²³² Donanma Cemiyeti'nin yıllık toplantısından dönen Hadiye, kocasını cihannümada resim yaparken bulur. Hadiye çok heyecanlıdır. İlk kez kocasına danışmadan bir söz vermiştir. Toplantıda genç katip çok duygusal ve etkileyici bir konuşma yapar. Bütün hanımlar üzerlerindeki mücevherleri verip karşılığında "İstikraz-ı Dahili" senedi alır. Ancak bu tür toplantılara takılarıyla gitmediği için, Hadiye de tüm mücevherlerini satarak bu senetlerden alacağına dair söz verir. Vehbi ilk kez karısının bir kararına karşı çıkar. Aile yadigarı ve içlerinde kızlarına ait olanlar da olduğu için onları satmasına razı

²²⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 164- 173.

²³⁰ Yaraman-Başbuğu, Ayşegül. *Elinin Hamuruyla Özgürlük*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992. s: 13-36.

²³¹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 232.

²³² A.g.e. s: 247.

olmaz. Vehbi sarayda yaşayanların servetlerinden küçük bir bölümü bile vermeye yanaşmayacaklarını düşünür. Bu konu mecliste tartışılmak istenmiş ama mebuslar yanaşmamıştır. Vehbi karısının sözünden dönmesini istemediğini, kızlarının mücevherleri dışındakileri satabileceğini söyler.²³³ Hadiye Hanım'ın gerek ev içindeki, gerekse kamusal alandaki etkinliklerde karar alma süreçlerinde özgür tutum takındığı anlaşılır. Kimi kez kadınların deneyimlerine ve düşüncelerine başvursa da kararlarını kendi başına alır ve kocasını da ikna ederek aldığı kararı onaylamasını sağlar.

Hadiye Hanım, ev işleri ve çocuk bakımı konusunda evde sürekli yanlarında yaşayan yardımcılarının, sorumluluklarını paylaşması sayesinde kamusal alanda çeşitli etkinliklere katılmak için zaman ayırabilmektedir. Hadiye Hanım kendi kişisel gelişimi için haftada üç gün Darülfünun'a, kalan zamanlarında Donanma Cemiyeti'ne gider. Orada askerler için giysiler ve sargı bezleri dikilir. Hadiye "nakış işleyip, ut ve piyano çalmanın, Farsça ve Arapça bilmenin" böyle topluluklarda işe yaramadığını görür ve üzülür. Kendisi gibi üzüntü duymamaları için bu işleri kızlarına öğretmeyi planlar. Kızlarının kendisinin bilmediği her şeyi öğrenmelerini ister. Kendisini de eğitmeye çalışır.²³⁴ Çocukluk ve ilk gençlik dönemi Selanik'te büyük bir konakta bolluk ve hoşluk içinde geçen Hadiye, yeni koşullarında sahip olduğu bilgi ve beceri birikiminin yeterli olmadığını düşünse de, bu birikimin çocukları için iyi bir model oluşturmasını sağlamıştır. Ayrıca aydın bir kadın olarak, kamusal ortamın gerektirdiği koşullara zaman içinde uyum sağlamıştır. Hadiye'nin bu yaklaşımı, kadınların yaşamı her ortamda ve kendilerine yabancı koşullarda bile sürdürebilme becerisinin bir örneğidir.

Yaşamının büyük bölümü konaklarda, yardımcılarının sağladığı konfor içinde geçen Hadiye Hanım, İstanbul'da yiyecek sağlıklı ekmeğin bile bulunmasının güçleştiği günlerde ailesinin daha sağlıklı ve güvenli koşullarda yaşaması umuduyla Balıkesir'e taşınır. Balıkesir'de yaşamını sürdüren kocasının akrabası olan Cemil Bey'in yardımıyla tarla kiralayıp yiyeceklerini kendileri üretmeye başlarlar. Hadiye, Cahit'in eğitimini evde sürdürmek istediğini, Cemil Bey'e söyler, öğretmen bulunmasında yardımını rica eder. Cemil Bey bir gün lisede edebiyat öğretmeni olan Ekrem Bey'i getirir. Hadiye konuklarını kapalı yakalı, uzun kollu ev elbisesiyle

---

²³³ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 252- 254.

²³⁴ A.g.e. s: 269- 270.

karşılar, başını örter. “Selanik’te olsaydı hocanın yanına açık başla çıkardı ama burası Balıkesir’di.” Cemil Bey, Hadiye ve Ekrem Bey’i tanıştırır. “Hadiye, Muallim Bey’i başını eğerek selamladı.”²³⁵ Şayan kahve tepsiyle odaya girer, önce Cemil Bey’e yönelir. Cemil Bey tepsiyi Hadiye’ye doğru çevirir: “İlk önce hanımlara Şayan Hanım kızım. Biz Diyarbakırlıların çoğunun aile yapısı maderşahidir. Şayan fincanların boşalmasını ayakta bekler, sonra tepsiyle odadan çıkar.”²³⁶ Hadiye, alışkanlıkları ve görüşleri ne olursa olsun, giyimi ve kamusal ilişkilerinde bulunduğu ortamın kültürüne uyumlu davranır. Ailenin tüm kadınları, kamusal alanda saygın bir konum edinebilmek için özen gösterir. Kadınların kamusal alanda yer alabilmesi için günümüzde de toplumsal normlara uymaları beklenir. Aksi durumda marjinalleştirme veya dışlanma tehlikesi vardır.

Bir İmparatorluk Çökerken, yalnızca yazarın yakın çevresindeki kadınların kamusal alana çıkışlarını yansıtmakla kalmaz, resmi tarih yazımlarına da dahil olmuş önemli kadın karakterlere de yer verir. Milli mücadele kahramanlarımızdan Kara Fatma örneğiyle, farklı kesimlerden kadınların, farklı deneyimlerine de eğilir. Vehbi, Kara Fatma’yı evlerinde konuk etme isteğini, karısına gönderdiği bir notla bildirir: “Hadiyecğim, sana sormadan davet etmek zorunda kaldığım bir misafirimizi akşam yemeğe getireceğim. Kendisi çok ilgi çekici bir şahsiyet. Mücadelede yardımlarıyla ün salan Kara Fatma’dır. Soframıza bir tabak ilave etmenizi sevgilerimle rica etmekteyim. Vehbi.” Tanıdığı ve hayranlık duyduğu Kara Fatma’nın geleceği haberi Cahit’i çok sevindirir. Kara Fatma Hadiye’nin elini sıkar ve kendisinininki gibi münevver ailelerin Anadolu’da misyonerce görev almasının çok önemli olduğunu, Anadolu insanının ilerlemesi için güzel örneklerle ihtiyacı olduğunu söyler. Hadiye de Kara Fatma’yı yakından tanımaya çalışır, neden evini bırakıp savaşa katıldığını sorar. Kara Fatma bu soruyu acı bir tebessümle yanıtlar. Son yüz yıldır devleti yönetenlerin bencilliğinden, Anadolu erkeklerini paslı silahlar ve kuru ekmekle çatışmalara soktuklarından söz eder. Anadolu’da savaşacak erkek kalmadığı için kendisinin katılmaya karar verdiğini söyler. Hadiye Kara Fatma’ya hak verir. Bu kasabaya gelene kadar, Anadolu kadınlarının

---

²³⁵ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 296.

²³⁶ A.g.e. s: 297.

çoğunun dul, erkeklerin ise sakat veya kayıp olduğunu bilmediğini söyler.²³⁷ Hadiye ve Kara Fatma'nın karşılaşması, farklı statülere sahip kadınların toplumsal cinsiyet rol kalıplarını da açıkça ortaya koyar. Konaklarda doğup büyüyen Hadiye, İstanbul'da Donanma Cemiyeti'nin çalışmalarına katılır. Kadınlar şık giysiler içinde ve gönüllü olarak, cephedeki askerlere giysi ve sargı bezleri dikerler. Bu onları hem kamusal alana taşıyan bir etkinliktir, hem de toplumsal mücadele içinde yer almalarını sağlar. Bir Anadolu kadını olan Kara Fatma ise toplumdaki ve cephelerdeki durumun tanığı olarak, mücadeleye bizzat katılma yolunu seçmiş sıra dışı bir kadın modelidir.

Resmi tarih yazımında yer alan önemli toplumsal olaylardan Sultanahmet Mitingi kitapta, yazarın bir çocukluk anısı olarak yer alır. Bir sabah Cahit, dadısı Şayan'ı çok heyecanlı ve telaşlı görür. Şayan, o gün Halide Edip Hanım'ın Sultanahmet Meydanı'nda konuşma yapacağını söyler. Cahit de Şayan'la birlikte gitmek ister. Artık annesinden gizli hiçbir şey yapmak istemediği için annesinin yanına gidip izin ister. Annesi izin verir, ama çok kalabalık içine girmemelerini öğütler. Döndüğünde de dinlediklerini anlatmasını ister. Meydan gerçekten çok kalabalıktır. Şayan bir elinde bir bardak ve bir şişe su taşıyarak, kalabalığa bir şeyler söyler, kalabalık açılıp yol verir. Böylelikle kürsünün önüne kadar ulaşırlar. Siyah giysili, kocaman siyah gözlü Halide Edip Hanım konuşmaya başladığında gürültü "bıçakla kesilmiş gibi" diner. "Alkışlar, 'yaşalar' 'var ol' sesleri birbirini kovalıyordu. Halide Hanım sanki bir fırtınaydı. Sesiyle her ulaştığı kişinin yüreğine sokulacak güçte bir fırtına." Cahit eve döndüğünde heyecandan kıpkırmızı olmuş yüzü ve bağırmaktan kısılmış sesiyle izlenimlerini şöyle anlatır: "Halide Edip Hanım oradakilere enjektörsüz aşı yaptı. Türkleri birleştirme, coşturma aşısı. O meydanı dolduran gençlerin çoğu bu gece Kuvayi Milliye'ye katılmak üzere Hayri Bey dayım gibi Anadolu'ya giderler." O gün Cahit ve Şayan için yaşamlarında unutulmayacak bir gün olur.²³⁸ Cahit mitinge katıldığında on yaşındadır. Milli mücadele kahramanlarımızdan, değerli edebiyatçı Halide Edip ile bu karşılaşma Cahit için yaşamının nadide anılarından biridir. İleriki yıllarda Halide Hanıma bir mektup yazıp yazar olmak istediğini dile getirir, ancak bu mektubuna yanıt almadığı

---

²³⁷ A.g.e. s. 392- 394.

²³⁸ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 335- 336.

için kırılır.²³⁹ Ancak anılarında Halide Hanım'dan, yukarıda belirtildiği gibi sevgi ve hayranlıkla söz eder, kırgınlığından bahsetmez.

Yazarın annesi kamusal alanda ilişkileri olan bir kadındır. Çocuklarını küçük bir Anadolu kasabasında büyütmek istemez ve Ankara'da bulunan, yakın akrabaları olan bir jandarma komutanına kısaca durumlarını anlatan bir mektup yazar. Valilik vaadiyle geldikleri Hekimhan'da üç buçuk yıldır kaldıklarını, çocuklarının daha uygun ortamda yetişmeleri ve okula gidebilmeleri için Antalya kazalarından birine tayinlerini ister. Seher Hanım mübadele yoluyla Antalya'ya gelmiştir. Orada bahçe ve evler almıştır. Ona yakın olurlarsa çocukların okula devamı kolay olacaktır. Hadiye bu mektuptan hiç kimseye bahsetmez.²⁴⁰ Aileyi etkileyecek konularda karı koca birlikte karar alırlar. Ancak Hadiye'nin, ailesi için olumlu olacağını düşündüğü bir konuda inisiyatif kullanmaktan çekinmediği görülür.

Hadiye'nin, arzusu gerçekleşmiş ve aile Antalya'ya gelmiştir. Bu yolculuk aynı zamanda ailenin üç kuşaktan kadınlarını bir araya getirmiştir. Seher Hanım Antalya'da sevilir ve sayılır. Onları eve getiren arabacı "hala" diye hitap ettikleri Seher Hanım'ı şu sözlerle anlatır: "Halaya bütün Antalya hayrandır. Antalya Antalya olalı, böyle Osmanlı bir kadın görmedi bacım. Akşamüstleri Halim'in kahvesinde oturur, bütün Antalya eşrafi çevresinde toplaşır. Var gelsin siyaset sözü. Bre ne Osmanlı kadındır bizim hala."²⁴¹ Seher Hanım'ın Selanik'te olduğu gibi Antalya'da da kendisini konumlandırmada norm dışı davrandığı ve bunu bulunduğu topluma kabul ettirdiği görülür. Üstelik kendisine saygın bir konum edinmiştir.

---

²³⁹ Güngör, Necati. *Son Kadınlar*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2002. s: 25.

²⁴⁰ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 416- 417.

²⁴¹ A.g.e. s: 436.

5. KADINLARIN KAMUSAL ALANDA TEMSİLİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda onaltıncı yüzyıldan beri uygulamada olan, kadınların toplum içindeki davranışlarının ve giyimlerinin, padişah fermanlarıyla düzenlenmesi geleneği, Tanzimat döneminde de sürmüştür. Ondokuzuncu yüzyılın sonuna dek kadınların kamusal yaşamı devlet tarafından belirlenmiştir.²⁴² Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Hadiye, teyzesi ve eniştesi ile Halep'e doğru yola çıkar. Beş gün süren yolculuğun sonunda, geminin İtalyan kaptanı Hadiye'yi şu sözlerle uğurlar: "Sizi hiç unutmayacağım. Hele piyanoda verdiğiniz konserler, Türk musikisi ve onların yanında valsler, mazurkalar ve polkalar her zaman kulaklarımda çınlayacak. Sizin soylu kişiliğinizde Türk ırkının genç kız tipini, yakından tanıdığımı her zaman sevineceğim ve gururla düşüneceğim."²⁴³ İmparatorluğun geneli değerlendirildiğinde Hadiye, az sayıda genç kızın sahip olduğu görgü ve birikime sahiptir. Yetiştirdiği toplumsal çevre ve ailesinin maddi olanaklarının iyi olması kişisel gelişimi için uygun koşulları sağlamıştır.

Yazarın anne ve babası, İstanbul'daki yaşamlarının hayli konforlu olmasına karşın, orada kendilerini yeterince özgür hissetmezler. Selanik'e geldikten sonra, kendilerini bir esaretten kurtulmuşçasına hür hissettiklerini fark ederler. Vehbi bunun nedenini bulamaz. Hadiye'ye göre bunun nedeni, katı törelerin etkisiyle İstanbul'da kasvetli bir yaşam sürmeleridir. Hadiye duygularını şöyle dile getirir: "Evlerin kafeslerinden sıkılıyorum. Kalın peçeli, pelerinli çarşaf giyenlere acırım."²⁴⁴ Hadiye Rumeli'nin uygar havasını sever. Ailesinin çoğu büyükleri, katı kuralları olan Nakşibendi tarikatına bağlıdır. Ancak Hadiye, ne bu tarikata, ne de kendisine daha yakın bulunduğu, annesinin bağlı olduğu Bektaşî tarikatına bağlanmak istemez. Hadiye Selanik'i, birçok farklı din ve kökene sahip insanların, birbirlerine saygılı ve hoşgörülü yaklaşarak, bir arada huzurla yaşadığı bir şehir olduğu için, İstanbul'dan daha çok sever.²⁴⁵ Yazar kültürel normların toplumsal yaşamı ne denli etkilediğini ayrıntılarıyla okura aktarır. Özellikle toplumun kontrol altında tutulan kesimi olan kadınlar için

²⁴² Yaraman-Başbuğu, Ayşegül. *Elinin Hamuruyla Özgürlük*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992. s: 27.

²⁴³ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 26.

²⁴⁴ A.g.e. s: 90.

²⁴⁵ A.g.e. s: 89- 92.

yaşam koşulları İstanbul ile Selanik'te birbirinden çok farklıdır. Sarayın da orada bulunması nedeniyle İstanbul sıkı kontrol altındadır. Bazı semtlere, kadınların yaya olarak veya arabayla gidişi bile fermanlarla yasaklanmıştır.

Yazarın annesine ait bir mektup zarfı, kadınlar kamusal alanda temsilinin, erkeklerle olan ilişkileriyle tanımlandığının bir göstergesidir. Hadiye'ye kocasından mektup gelir, zarfın üzerinde şöyle yazar: "İstanbul, Fatih, Küçük Otlukçu Yokuşu, Halep Valisi Enis Paşa Hazretlerinin konaklarında muhkim, İbrahim Vehbi Bey'in refikaları, iffetli Hadiye Hanımefendi."²⁴⁶ O tarihte Enis Paşa hayatta değildir. Enis Paşa, yaklaşık üç yıl kadar Halep valiliği görevini sürdürmüştür. Bu unvanın ölümünden sonra da kullanılması dikkat çekicidir. Zarf konağa ulaştıktan sonra Hadiye Hanım'ın eline ulaşmaması mümkün değildir. Bu durumda zarfın üzerine kocasının da adının yazılması düşündürücüdür. Kadınların kamusal alanda erkekler üzerinden konumlandırılmasının, kadınların kamusal alandaki varlığını meşrulaştırma amacı taşıdığı düşünülebilir.

Yazar döneme ilişkin kadın giysilerini de zengin ayrıntılarla aktarır. Kendisi, Malatya'da annesiyle ziyaretlere giderken ilk kez çarşaf giyer. On üç yaşındadır. İstanbul'da diktirilmiş olan çarşafı "ince yünlü kumaştan etek, üstü kasnak işlemeli bluzu ve tayyörüyle bir pelerinden oluşan bir takımdır." Amcasının gönderdiği dört punto bordo ayakkabısı ve bordo çantasıyla genç bir hanım olmuştur. Giysiyi siyah ince bir peçe tamamlar.²⁴⁷ Erken serpilmiş, boyu annesine ulaşmıştır. Yaşından büyük görüldüğü için annesi dışarı çıkarken çarşaf giydirir. Bu anlatı, Cumhuriyet'in ilanının hemen öncesinde yaşanan bir anıdır. O tarihlerde kadınların kamusal alanda yer alabilecekleri giyim tarzlarının fermanlarla belirlendiği dönem kapanmış, ancak toplumda yerleşik temsil normları yürürlüktedir. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında 1925 yılında yapılan şapka devrimi kadınların giyimiyle ilgili yaptırım içermez. Ancak gerek Atatürk'ün çağdaşlaşma yönünde kamuoyuna verdiği demeçleri, gerekse Tanzimat döneminden beri süren kadınların modernleşme çabalarının sonucunda, kadınların kamusal alanda çarşaf ve peçe kullanımı giderek azalır.

---

²⁴⁶ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 191.

²⁴⁷ A.g.e. s: 407.

6. KADIN – ERKEK İLİŞKİLERİ

Yazarın ekonomik, kültürel ve toplumsal olarak üst sınıfa mensup önceki kuşak aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkileri, toplumun büyük kesimini oluşturan ailelerden oldukça farklıdır. Hadiye teyzesinin isteğiyle İstanbul'a geldiğinde onaltı yaşındadır. Amcasının Halep'e tayini çıkar. Yolculuğa hazırlık döneminde gelecekteki eşi ile aynı konakta ama ayrı bölümlerinde (haremlik-selamlık) yaşadıkları için birbirlerini hiç görmezler. Vehbi'nin, Hadiye'nin yeğeni Hayri'den, bu süre boyunca Hadiye'nin güzelliği ve becerisiyle ilgili aldığı bilgiler, genç kıza karşı önce ilgi ve merak, ardından aşk duyguları beslemesine neden olur. Hayri bir gün getirdiği haberle Vehbi'ye heyecanlı dakikalar yaşatır. Bir önceki akşam Hadiye ablasının, Enis Paşa'nın dostu olan bir mülkiye paşasının tek oğluna (Rıza Paşa) istendiğini anlatır. Hadiye'nin teklifi reddetmesiyle konu kapanır. Hadiye, Padişah'ın dul kızı Sultan ile evlenmemek için acilen eş aradığını öğrendiği için Rıza Paşa'yı reddetmiştir. Sonradan düşündüğünde "eğer öyle bir nedenle istemeselerdi bu teklife hayır diyebilir miydim?" der.²⁴⁸ Teyzesi ve amcasının, Hadiye'nin görüşüne başvurması dikkat çekicidir. Ayrıca Hadiye de evleneceği kişiyle arasında duygusal bir bağ olmasını düşler.

Hadiye'nin amcası Enis Paşa'nın, geçirdiği bir hastalık nedeniyle çocuğu olmaz. Hadiye'yi kendi kızları gibi severler. Yakın dostunun oğlu İbrahim Vehbi Bey'le evlendirmek isterler. Bu konuyu konuşmak üzere Hadiye'nin anne ve babası Selanik'ten çağrılır. Büyükler kendi aralarında karara vardıldıktan sonra, Hadiye'yi çağırıp düşüncesini sorarlar. Kendisini çok sevdiklerini bildiğinden Hadiye, onların kararını onaylar. Enis Paşa tüm çeyizi kendilerinin yapacaklarını söyler. Osman Nuri Bey'in, çeyizi kendilerinin hazırlama isteği, ağabey olarak değil, Vali Paşa tonuyla konuşan Enis Bey tarafından geri çevrilir.²⁴⁹ Düğün hazırlıkları konağın ihtişamına uygun biçimde yapılır. Bu süreçte Hadiye, aynı evde yaşadıkları halde yüzünü görmediği, sesini duymadığı Vehbi Bey'le nasıl bir yaşamı olacağını düşünmektedir. Bu gelenekler ona yakın değildir. O dönemde şehirlerde yaşayanlar arasında gizlice mektuplaşma veya görüşme bile başlamıştır. Köy ortamı ise daha rahattır. Tarlalarda

²⁴⁸ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 23.

²⁴⁹ A.g.e. s: 43- 48.

kadınlar ve erkekler birlikte çalışır. “Fakat şehirli kızlar, hele dine saygıları, törelere bağlılıkları bulunan yüksek tahsilli bölümü, -tabii ki bu, eve gelen hocalardan alınan derslerle sağlanıyordu- büyüklerin isteklerine boyun eğmek zorundaydılar...”²⁵⁰ İstanbul’daki sınıfsal çevresi başka seçeneklere olanak tanımadığı için Hadiye, büyüklerinin kararına rıza gösterir. Onlara olan sevgi ve saygısı nedeniyle, kendisi için doğru kararı verdiklerine inanır.

Hadiye, düşlediği duygusal yakınlığı Vehbi ile evliliğinde bulur. Gerdek gecesi, evliliklerde travma dahi yaratabilen, hem kadın hem erkek üzerinde gerilim oluşturan, adeta bir görev misyonu yüklenmiş, evli çiftin ilk gecesidir. Yazarın anne ve babası da o güne kadar birbirlerini görmemiş ve konuşmamıştır. Ancak duygulu ve kibar biri olan Vehbi, özellikle ilk geceki zarafetiyle kısa sürede Hadiye’nin gönlünü alır. Gerdek gecesi oda kapısında sabaha kadar bekleyeceğini söyleyen yengeyi oradan uzaklaştırırlar. Cinselliği yaşamayı, birbirlerini biraz yakından tanıdıktan sonraya ertelerler.²⁵¹ Bu tavrı alışılmış, yerleşik adet ve geleneklerin dışına çıkmış olurlar. Anne ve babasının birbirlerine evliliklerinin ilk günlerinden başlayarak, özen gösterdikleri anlaşılır. Bu yönüyle model alınabilecek bir kadın- erkek ilişkisidir.

Yazarın anne babası arasında güçlü bir iletişim olduğu anlaşılır. Aralarındaki görüş ayrılıklarını konuşarak çözerler. Birbirlerinin duyarlılıklarına saygı gösterirler. Örneğin, söz kesildikten sonra Vehbi’nin kalfayla iletlediği ince peçe giymeme ricası üzerine Hadiye’nin yanıtı gecikmez: “Ben yüzümü hasır peçe ile örtemem. Bugün de yarın da kesin kararlıyım bu konuda.”²⁵² Kocası Hadiye’nin bu tavrını kabullenir ve aralarında bu nedenle sorun yaşanmaz. Hadiye Selanik’e yolculukta çarşafı çıkarıp, İstanbul’da sayfiye yerlerinde giyebildiği yeldirmesini giymiştir.

Selanik’te Seher Hanım’ın konağına ulaştıklarında, aileyle özellikle zenci dadiyla buluşma oldukça duygulu geçer. Bu karşılaşma Vehbi’ye kendi çocukluğunu hatırlatır. Onun dadısı da zencidir. Tüm ailesini özlemiştir ama mutludur; içinden “ben karım köylü olmuşum meğer” diye geçirir. Vehbi ve Hadiye iki yıldır birbirlerine doğdukları şehirleri anlatmışlardır. Vehbi eşine Diyarbakır’ı sevdirmişti, ancak o günlerde tedavisi

---

²⁵⁰ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 55- 56.

²⁵¹ A.g.e. s: 75.

²⁵² A.g.e. s: 76- 77.

olmayan ve kadınların yüzlerinde çıkan çıban nedeniyle onu Diyarbakır'a götürmez. İleriki yıllarda da aile hiçbir zaman Diyarbakır'a gitmez. Hadiye, çıban korkusuyla Diyarbakır'a gitmekten çekinir ve kocasını kırmadan ikna etme yoluna gider.

Evde genç çift için Hadiye'nin "kızlık odası" hazırlanmıştır. Yatak dışında odası olduğu gibi korunmuştur. Vehbi karısının duvarda asılı fotoğrafını hayranlıkla izlerken, Hadiye, Selanik'te fotoğrafhaneler olduğunu, ancak fotoğrafın bir yabancıya eline geçmesi kuşkusuyla, hiç kimsenin çekmediğini söyler. Bu dekolte giysili fotoğrafını bir kadın akraba çekmiştir. Yemek için salona indiklerinde Hadiye, piyanosunun başına geçer, eşinin tıraş olurken mırıldandığı bir Diyarbakır türküsünü yöre şivesiyle çalıp söylemesi Vehbi'yi çok mutlu eder.²⁵³ Yemekte "pide" denilen Selanik'e özgü bir börek vardır. Vehbi pideyi çok beğenince Hadiye'den kendi evlerinde de yapmasını rica eder. Ancak ne Hadiye ne de annesi nasıl yapıldığını bilmez: "Annem harika dikiş diker, nakışlar yapar, kocaman bir çiftliği çevirmeyi başaran bir hanımdır ama maalesef börek yapmayı o da bilmez. Ne yapalım, törelerimizin suçu."²⁵⁴ Seher Hanım'ın aile yapısı batılı üst sınıf aile yapılarına yakındır. Ailenin kadınları nakış yapar, müzik ve edebiyatla ilgilidir, yabancı dil bilir, ancak evle ilgili temizlik ve yemek yapma gibi işleri evdeki çalışanlar yaparlar. Bu yönüyle ailenin kadınları üst sınıf kadın modelini oluşturur.

Yazarın anne ve babası birbirlerinin gereksinimlerini fark edip, karşılıklı olarak yaptıkları jestlerle, evliliklerinin temelini sağlamlaştırırlar. Vehbi, hamileliğinin dördüncü ayından sonra karısının, görev yeri olan bu küçük taşra kasabasında (Piriştine) kalmasını istemez. Onu annesinin yanına, Selanik'e gönderir. Ayrılmadan önce bebeğin adını kararlaştırırlar. Çok sevdikleri yazar Hüseyin Cahit'in adını vereceklerdir. Erkek olursa Cahit, kız olursa Cahide.²⁵⁵ İlk bebeklerinin adını birlikte koyarlar. Ortak tutkuları olan edebiyat, bebeğe bir yazarın adının verilmesine neden olur. Seher Cahide dünyaya gelir. Geleneksel tutumdan farklı olarak bebeğin ilk adı anneanneden gelir. Ancak kısa süre sonra ona Cahit diye seslenmeye başlarlar. Her sabah altı temizlendikten sonra yarım banyo yaptırılır. Vehbi on beş günlük iznini karısı

---

²⁵³ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 80- 81.

²⁵⁴ A.g.e. s: 86- 87.

²⁵⁵ A.g.e. s: 129.

ve kızının yanında geçirir. Vehbi kızının bakımını yapmayı öğrenir. Karısı geceleri uykusuz kaldığı için sabahları onu uyandırmaz. Bebeğin bakımını Şayan'la birlikte kendisi yapar.²⁵⁶ Evin geçimi babanın, ev içindeki işler ve çocuk bakımı (evdeki yardımcılarının da katkısıyla) annenin sorumluluğundadır. Çiftin toplumsal cinsiyet rolleri yaygın anlayışı destekler görünse de, Vehbi, karısına karşı beslediği derin sevgiyle, gereksinimi olduğunda ona yardımcı olmaktan kaçınmaz.

Osmanlı İmparatorluğunun parçalanma döneminde Selanik ve Balkanlarda karışıklıklar başlar. Hadiye ve Vehbi taşınmayı düşünürler. Hadiye'nin şark çıbanı konusundaki endişeleri sürer. Vehbi de ona hak verir. Böylece Diyarbakır'da yaşama fikri oluşmaz. Vehbi'nin ailesinden hiç kimsede çıban çıkmamış olması da fikirlerini değiştirmez. İstanbul'a yerleşmeye karar verirler.²⁵⁷ Yazar ve ailesi Vehbi Bey'in baba evine hiç gitmezler. Birkaç kez konu gündeme gelse de annesinin bu konudaki tavrı değişmez. Ancak konunun anne baba arasında gerginlik yaratmadığı anlaşılır. Vehbi Bey'in anne ve babasının olası sitemleri veya yorumları kitapta yer almaz.

Selanik'te olaylar artmaktadır. Bir gün Osman Nuri Bey bir tehdit mektubu alır, kendisinden çok yüklü miktarda para istenir. Seher Hanım büyük emek harcayarak biriktirdiği parasını hiç kimseye vermeye yanaşmaz. Bütün gece düşünüp bir plan yapar. Planı bütün aile onaylar. Kocasını, kendisinin büyütüp evlendirdiği bir evlatlığının yanına göndermeye karar verir. Lütfiye, şehrin uzak bir semtinde on altı yaşındaki kızıyla yaşamaktadır, kocası ölmüştür. Kılık değiştirip yola koyulurlar. Seher Hanım kocasını Lütfiye'nin evine yerleştirir, bakımı için bir miktar para bırakır, kendisi evine döner. Çevreye de, Osman Nuri Bey'in çiftliğe gittiğini söylerler.²⁵⁸ Çiftlik Seher Hanım'a annesinden kalmıştır. Çiftliğin yönetimi de tümüyle Seher Hanım'ın sorumluluğundadır, ama yaşadıkları çevrede çiftliğin sahibi olarak kocası görülür ve ondan para istenir. Seher Hanım hem kocasını hem de yıllarca emek verip kazandığı birikimini korumayı başarır. Ancak bu planın karı-koca ilişkisini bitiren süreci başlatacağını öngöremez.

---

²⁵⁶ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 139.

²⁵⁷ A.g.e. s: 142- 143.

²⁵⁸ A.g.e. s: 150- 152.

Osman Nuri Bey'in Lütfiye'nin genç kızıyla ilişkisi olduğu ve ona nikah kıyacağı dedikoduları yayılır. Seher Hanım, kızına, erkeklerin ileri yaşlarında cinsel güçlerinde azalma olduğunu ve bunun erkeklere çok acı verdiğini anlatır: "Bu doğa olayını evliliklerinin doğal bir sonucu gibi görmekte gecikmezler. Genç bir kadının, yitirdikleri gücü geri getireceği ümidine kapılırlar." Seher Hanım, söylentiler doğru olmasa bile, bu derece yayıldığı için kadınlık gururunun incindiğini ve kocasını yaşamından çıkardığını söyler. Kızlarının babalarıyla olan ilişkilerine karışmayacağını sözlerine ekler. Ancak kızlarına, kendisine babalarını bağışlaması yönünde istekleri olursa, annelerini de kaybedeceklerini söyler. Seher Hanım'ın bu ciddi ve kararlı tavrı, Hadiye'yi etkiler. Annesine, aile büyüklerinin hem aileye hem topluma karşı sorumlulukları olduğunu, bu nedenle babasını affedemeyeceğini söyler: "Ben de kadını, zevceyim, anneyim. Babamın bu çarpık davranışını hoş görmekle kendim için de böyle hakarete açık kapı bırakmış olurum. Sizin yanınızdayım anne." Seher Hanım, evini ve çiftliğini tek başına yönettiği için kocasının yokluğu bu anlamda onu etkilemez. "Osman Nuri Bey tam bir Rumeli Beyi idi. Bol parası olan, çevresindekileri kullanmayı bilen, keyfine düşkün; avcı olduğu halde kuşlara acıdığından avlanamayan; yetiştirdiği tayı keyfince görebilme uğruna satamayan bir karaktere sahipti."²⁵⁹ Seher Hanım'ın doğa olayı olarak betimlediği andropoz döneminin erkekler üzerindeki etkisini kızına aktarımı dikkat çekicidir. Ayrıca karı-koca ilişkisini baba-evlat ilişkisinden özenle ayırır. Kızlarının babalarına karşı tutumları üzerinde baskı yapmazken, aynı tavrı karı-koca ilişkisi konusunda kızlarından bekler.

Evliliklerinin başından itibaren yaşamları, Selanik'te Seher Hanım'ın ve İstanbul'da Enis Paşa'nın konağında süren yazarın ailesi ilk kez kendi evlerine taşınırlar. Hadiye, Vehbi'nin evin düzenini çok beğendiğini görünce mutlu olur. Ancak bir endişesi olduğunu kocası hemen fark eder. Hadiye o güne dek hiç yemek yapmamıştır ve nasıl yapıldığını bilmez. Vehbi karısını teselli eder: "önemli değil. Eşlerden birinin bilmediğini eğer öbürü biliyorsa mesele yok demektir." Vehbi annesinin, kız-erkek diye ayırmadan bütün çocuklarına, yemek yapma, sökülük onarma ve düğme dikme gibi ev işlerini öğrettiğini söyler. Hadiye hem şaşırır, hem sevinir.

---

²⁵⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 154- 156.

Vehbi'den kendisine öğretmesini ister. Vehbi seve seve öğreteceğini, ama kendisinden mutfak ve diğer ev işlerinin tüm sorumluluğunu almasını beklemediğini söyler. Kardeşi Alaattin'in onlarla birlikte yaşayacağını ve çarşı pazar alışverişinde yardımcı olacağını söyler. Ayrıca bir orta hizmetçisi ile bir aşçı alacağını da ekler.²⁶⁰ Çocukluğu ve gençliğinde mensubu olduğu çevrenin normlarına uygun görgü ve becerilerle donanmış olan Hadiye Hanım, kadınlara özgü olduğu nitelenen yemek yapma işinde deneyimsizdir. Bu durumun yarattığı tedirginliği, kocasının anlayışlı yaklaşımıyla hemen dağılır. Ayrıca Vehbi Beyin evin içindeki tüm sorumluluğu karısının üzerine yüklemekten kaçınması dikkat çekicidir.

İstanbul'da pahalılık artmaktadır. Vehbi babasına mektup yazarak bir miktar para göndermesini rica eder. Hadiye üzülür: "Beni beceriksiz ve tutumsuz bir kimse sanacaklar. Böyle düşünürlerse çok üzülürüm Vehbiciğim." Vehbi, babasının imparatorluğun durumunu bildiğini, bu isteğini yadırgamayacağını söyleyerek Hadiye'yi rahatlatır.²⁶¹ Aile bütçesinin sorumluluğu anne üzerindedir. Yazarın annesi oldukça refah içinde büyüdüğü için bu konuda sorunlar yaşar. Ancak bu durum da karı-koca arasında sorun yaratmaz.

İstanbul'dan taşınmayı planlarlar. Vehbi doğup büyüdüğü yerleri, oraya hiç götüremediği karısına özlemle anlatır. Babası Diyarbakır'da üç köyün sahibidir. Ama çalışanlarına ağa değil baba gibi yaklaşır. Vehbi, oralara gitse Hadiye'nin çok seveceğini ve yerleşmek isteyeceğini düşünür. Vehbi, Enis Paşa'nın yanına geldiğinden beri sadece bir kez baba evine gidebilmiştir. Hadiye, Diyarbakır çıbanı için aşı bulunur bulunmaz oraya gitmek istediğini söyler. Sonuçta Balıkesir'e yerleşmeye karar verirler. Yazara göre "bu konuşmalar Vehbi ile Hadiye'nin sevgilerini güçlendiriyor, pekiştiriyordu."²⁶² Aileyi ilgilendiren önemli konularda birbirlerini incitmeden orta yol bulmaları, ilişkilerinde gerginlik yaşamalarını önler. Bu noktada yazarın tespitinin yerinde olduğu anlaşılır. Hadiye ve Vehbi ayrı kaldıkları tüm zamanlarda mektuplaşırlar. Ülkenin içinde bulunduğu karışık ortamda postaların okunduğu bilindiğinden Vehbi yazdığı mektupları elden gönderir. Hadiye "ne zaman ayrı düşseler

---

²⁶⁰ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 213- 214.

²⁶¹ A.g.e. s: 238.

²⁶² A.g.e. s: 272- 277.

Vehbi'nin mektuplarını hasretle bekler, geldiklerinde dünyalar onun olurdu. Hala ilk mektupları aldığı zamanlardaki heyecanı duyduğuna seviniyordu. Demek ki sevgileri yaşıyordu.”²⁶³ Yazarın anne ve babası aralarındaki sevgiyi her ortamda canlı tutmayı başarmışlardır.

7. ANNE – EVLAT İLİŞKİLERİ

Yazarın annesinin çocuklarıyla ilişkisi, sevgi ve saygı temelli olmasının yanında, annenin otoritesi ve yönlendirmesi de hissedilir. Hadiye Hanım, çocuklarını iyi gözlemler, yetenekleri ve eğilimlerini belirleyip, onları bu alanlardaki gelişimleri konusunda destekler.

Hadiye Hanım çocukları arasında ayırım gözetmeksizin hepsine ilgi ve sevgisini sunar. Cahit iki buçuk yaşına kadar, kendi karyolasında ama annesinin odasında yatar. Sonra dadısının odasına taşınır. Beş ay sonra bir kardeşi olacaktır.²⁶⁴ Nahide Kaya dünyaya gelir. Kaya, Seher Hanım'ın atalarından birinin adıdır: “Kaya Hatun, kendi hakkında soydan soya gelen hayat öykülerine göre harika bir kadındır. Güzel, çok akıllı, becerikli, üstelik çok da cesurdu.” Nahide ise Seher Hanım'ın kız kardeşinin adıdır. Annesi Cahit'e bebeği gösterir, tanıştır. Kundağın yanına bir taş bebek koyar, kardeşinin kendisine hediye getirdiğini söyler. Cahit kardeşine gülümser, oyuncacı alıp odadan çıkar.²⁶⁵ Yeni doğan kardeşin evin büyük çocuğu tarafından sevilmesini ve kabullenilmesini sağlamak için bebeğin yanına bir oyuncak konması, sık rastlanan bir yaklaşımdır.

Yapıt boyunca aktarılanlardan, Hadiye hanımın, içinde buldukları bölgesel ve ekonomik koşulların elverdiği ölçüde, çocuklarının bedensel ve düşünsel gelişimleri için çaba gösterdiği, çocuk gelişimine önem verdiği anlaşılır. Yazarın annesi Cumhuriyet döneminin ideal kadın imajına uygun bir portre çizer. Eğitimli ve çocuklarına düşkün iyi bir annedir. Yazar anılarında, annesiyle paylaştığı anları sevgiyle aktarır. Örneğin annesi piyano çalarken yanında oturup seyretmeyi, annesine

---

²⁶³ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 302- 303.

²⁶⁴ A.g.e. s: 141.

²⁶⁵ A.g.e. s: 147.

sesiyle eşlik etmeyi sever. Hadiye çocuğunun iyi bir kulağı olduğunu fark eder. Kızını iyice gözlemleyip, yeteneklerini, eğilimlerini ortaya çıkarmaya çalışır. Onu doğru yönde yönlendirmek ister. Arkadaşları çocuk eğitimi konusunda kendisi kadar ilgili değildir. Geleneksel yöntemleri benimserler. Beşiktaş'ta "Madam Mektebi" adlı bir ana okulu açılır. Sahibi bir Türk'le evli, Fransız bir hanımdır. İki- altı yaş grubu öğrencilere Fransızca, ilkokula hazırlık ve müzik eğitimi verilir. Vehbi ile konuşur, Cahit'i bu okula vermeye karar verirler. Hadiye, Cahit'in okul giysileri ve ayakkabılarını, eskiden beri müşterisi olduğu, Beyoğlu'ndaki İngiliz mağazası Baker'dan alır.²⁶⁶ Hadiye, Şayan ve Cahit şık ve zarif giysileriyle okula gider. Okulda oyun, resim, el işleri ve müzik etkinlikleri için ayrı salonlar vardır. Ayrıca zeka testinden yüksek puan alan üstün zekalı çocuklar için ayrı bir sınıf vardır. Cahit ilk günden okula uyum sağlar. Eve dönüşlerinde okulda yaşadıklarını heyecanla anne babasına anlatır.²⁶⁷ Yazarın küçük yaşlarından itibaren annesiyle sağlıklı bir iletişim içinde olduğu görülür. Günlük yaşamına ilişkin detayları annesiyle paylaşır.

Yazar ilkokul döneminde okulun kapıcısının tacizine maruz kalır. Cahit yaşadıklarını annesine anlatır. Annesi gerekli girişimlerde bulunup, kapıcının Maarif Müdürlüğü tarafından görevden alınmasını sağlar. Ancak kızını okuldan alıp, evde özel öğretmenlerle eğitimini sürdürmesine karar verir.²⁶⁸ Cahit'in yaşadığı tacizi annesiyle paylaşması, aralarındaki sağlıklı ilişkiye bağlanabilir. Kadınların maruz kaldığı her türlü şiddet henüz çözümlenemeyen en büyük sorunlardan biridir. Toplumun mağdur olan kadınlara, hak edecek bir şey yapmıştır mantığıyla yaklaşması, şiddetin ortaya çıkarılmasının önündeki en büyük engeldir.

Yazarın annesi evlatlarına düşkün, hastalıkları ve sorunlarıyla birebir ilgilenen, bu tutumunu onların yetişkinlik döneminde de sürdüren biridir. Kaya çok şiddetli seyreden tifoya yakalandığında annesi başından bir an bile ayrılmaz. Bu süreç içinde yaşanan bir yılgınlık ve buhran anını yazar tüm canlılığıyla aktarır. Kaya'nın hastalığının ağır bir döneminde, kritik saatlerin birinde, Hadiye odadan çıkar, oğluyla mutfığa gider. Oğlunun eline pirinç havanı ve tokmağı verir. Aydın bu oyunu sevmiştir. Aydın

---

²⁶⁶ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 217- 218.

²⁶⁷ A.g.e. s: 219- 226.

²⁶⁸ A.g.e. s: 308.

tokmağı havana vururken Hadiye “vur oğlum, vur da başımdaki felaket çanlarının seslerini duymayayım” der. O sırada Kaya’nın gözlerini açtığı haberini getiren Şayan’ın sesiyle irkilir ve kızının yanına koşar.²⁶⁹

Yazar, babasının kaymakamlığı döneminde üç buçuk yıl kaldıkları Malatya’nın Hekimhan kasabasında, doğayla ve yöre halkıyla iç içe yaşadığı yıllarda yazarlığının temelini atıldığını söyler. O dönemde tanıdığı kişiler ve gezdiği yöreler, daha sonra yazdığı romanlara ve hikayelere konu olur. Hekimhan’a gittiklerinde yörenin ileri gelenlerinden bir ağanın evine konuk olurlar. İki ailenin çocukları hemen kaynaşırlar. Ailenin büyük oğlu Tefvik topaldır, koltuk değnekleriyle yürür. Arkadaşlarıyla istediği gibi oynayamadığı için kederlidir. Cahit, Tefvik’in durumuna çok üzülür. Ona yürüme ve koşma gerektirmeyen oyunlar da olduğunu, isterse bu oyunları ona öğretebileceğini söyler. Ayrıca koltuk değneksiz yürüme alıştırmalarını da beraberce yapmalarını önerir. Hadiye de Tefvik’ten, topalım diye kendine acımayı bırakıp, okuyup doktor olmasını, kendi durumundaki çocukları tedavi etmesini ister. Tefvik söz verir. Hadiye de ona parmağındaki firuze taşlı elmas yüzüğünü hediye eder. Cahit yıllar sonra bir arkadaşından Tefvik’in hekim olduğunu ve yüzüğü parmağından çıkarmadığını, kendilerini hep andığını öğrenir. Cahit ve Hadiye, Tefvik’in yaşam çizgisini değiştirmiştir.²⁷⁰ Hadiye Hanım, olumlu inisiyatif kullanmış ve Tefvik’in önünde yeni bir yol açmıştır.

Yazar da annesi gibi yaşadığı yöreye kısa sürede uyum sağlama yeteneğine sahiptir. Hekimhan’da da yaşlılarıyla arkadaşlık eder, onların günlük yaşamında yaptığı işleri öğrenir. Cahit’in artık yabancı dil öğrenme, piyano çalma, jimnastik yapma isteklerinin kalmaması, bir Anadolu köylü kızı olmaya başlaması annesini üzer.²⁷¹ Hadiye Hanım, kendi gençlik döneminde edindiği kültürü kızına aktaramamanın huzursuzluğunu yaşar. Ama kızının ortama uyma isteğini engellemez. Hadiye Hanım, kendi düşünceleriyle, kızının istekleri çatıştığında, bu durumun anne-kız ilişkisine zarar vermeyecek biçimde sonuçlanmasını sağlar.

---

²⁶⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 378- 379.

²⁷⁰ A.g.e. s: 383- 384.

²⁷¹ A.g.e. s: 388- 389.

Anadolu kentleri ve kasabalarında kızların evlenme yaşı düşüktür. Cahit on üç yaşına gelmiştir. Annesinin boyundadır. Annesi Cahit'e yabancılardan onu on altı- on yedi yaşında sandığını, şimdiden istemeye gelenlere ne cevap vereceğini düşündüğünü söyler. Cahit ise erkenden evlenmek istemediğini, evdeki yaşamından mutlu olduğunu söyleyerek annesini sevindirir.²⁷² Hadiye Hanım, kızının akranlarının evlilik yolunda adımlar atmasıyla duyduğu rahatsızlığını, kızının düşüncesini öğrendiğinde giderir.

8. BABA – EVLAT İLİŞKİLERİ

Yazarın babası, çağdaşı Anadolu erkekleriyle karşılaştırıldığında Batılı tutumları benimsemiş modern bir babadır. Cumhuriyet döneminde kurgulanan ideal baba figürünü yakındır. Bu dönemde idealleştirilen ideal erkek, eşi ve çocuklarıyla duygusal iletişimi olan, eğitilmiş, sağlıklı bir bireydir.

Yazar babasıyla paylaştıkları özel zamanlarını okura aktarır. Babası Uçuk'u, görev yaptığı sırada Meclis-i Mebusan'a götürmüş, arkadaşlarıyla tanıştırmıştır. Ayrıca o dönemde ulaşımın uzun zaman alması nedeniyle yatılı yapılan ev ziyaretlerinde de birlikte olurlar. Bir bahar günü Vehbi Bey dört yakın arkadaşıyla güzel bir mesire yeri olan Göksu deresine giderken, orayı çok merak eden Cahit'i de yanına alır. Güzel bir öğle yemeği sonrası arkadaşları sandala biner, Vehbi Bey Cahit'i arkadaşlarına uzatırken, sandal kıyıdan ayrılır ve Cahit suya düşer. Dört arkadaş Cahit'in düştüğü tarafa gidince sandalın dengesi bozulur ve ters döner. Suyu düşenlerden biri Cahit'i yakalar, kıyıdaki Vehbi Bey'e uzatır. Babası Cahit'in elbiselerini çıkarır, kurutur ve Cahit'i de iyice kurular. Sonra Cahit'ten bu olayı annesinden gizlemesini ister. Bu olaydan sonra Vehbi Bey çok daha dikkatli davranır.²⁷³ Bu olay uzun yıllar anneden saklanır, yazar ile babası arasında sır olarak kalır. Yazarın babasıyla ilişkisi derin bir sevgi temelinde kurulmuştur. Baba-kız birlikte resim yaparlar. Akşamları babası kızına kitap okur veya masal anlatır. Yazar onbir-oniki yaşlarına geldiğinde Vehbi Bey, kızının büyümekte olduğunu, bir süre sonra ayrı bir yaşamı olacağını ve aralarındaki yakın ilişkiyi sürdüremeyeceğini düşünerek üzülür ve bunu kızıyla paylaşır. Bir gece

²⁷² Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 406.

²⁷³ A.g.e. s: 245- 247.

Cahit'e, onun büyüdüğünün farkında olduğunu, kendi hayatını yaşamaya başladığında onu özleyeceğini söyler. Cahit babasının bu içten ilgisine çok sevinir. Büyüse de babasının yanında onun küçük "Cacası" olarak kalacağını söyler.²⁷⁴

Cahit on yedi yaşına geldiğinde, okula kaydolmakta geç kaldığı için ve sadece kızların okuduğu bir okul olmadığından okuyamaz. Ama bir meslek sahibi olmayı ve kendi hayatını kazanmayı çok ister. Babasından bile para istemeye çekinir. Babası ona aylık bir harçlık verir. Bir gün bozuk parası olmadığı için babasından elişi kağıdı almak için beş kuruş ister, babasının "daha önce senin aylığını vermemiş miydim?" sorusu üzerine çok üzülür. Babasının verdiği parayı almaz. Kızını canı kadar seven babası bile bu soruyu sorarsa, kocası sorduğunda ne hissedeceğini düşünüp kahrolur.²⁷⁵ O dönemde artan evlilik teklifleri yazarı ve annesini bunaltırken, yazar babasından meslek sahibi olabilmesi konusunda desteğini ister. Vehbi Bey, ev içinde otorite figürü değildir, çocuklarının sorunlarını paylaşır, sevgisini cömertçe sunar.

9. AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Özbay, aile ve hane yapılarını konu alan makalesinde, "1968'den önceki dönemde Türkiye'deki aile ve hane yapısının eğilimleri üzerine yapılmış çalışmaların çok sınırlı" olduğunu dile getirir.²⁷⁶ Ataerkil geniş ailelerin sanıldığı kadar yaygın olmadığını, aile yapısının kültürel normlardan çok, geçim stratejileriyle bağlantılı olduğunu savunur. Özellikle geçimleri tarıma dayanan ailelerde, toprağın babanın mülkiyetinde olması, oğullarının da kendi aileleriyle birlikte, baba evinde yaşamasını gerektirir. Cumhuriyet öncesinde İstanbul'da ancak zengin hanelerde geniş aile yapısına rastlanır. Yazarın anne-babası evliliklerinin ilk yıllarını kalabalık konaklarda geçirmişlerdir. Ancak kendi evlerine taşındıktan sonra çekirdek aile yapısına daha yakın bir tablo çizerler. Hane içindeki aileyle kan bağı olmayan birkaç kişi, ev işlerini yürüten yardımcılardır. Yazarın ailesinde otorite merkezi annedir. Aile içindeki toplumsal cinsiyet rolleri geleneksel normlarla örtüşür. Ancak aile yaşamını ilgilendiren kararlarda anne daha

²⁷⁴ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 360- 361.

²⁷⁵ A.g.e. s: 446.

²⁷⁶ Özbay, Ferhunde. "Türkiye'de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın". *75 Yılda Kadımlar ve Erkekler*. (ed.) Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998. s: 156.

baskın konumdadır. Anne-baba ve ebeveyn-evlat ilişkileri sevgi, saygı, hoşgörü ve anlayış üzerine kuruludur. Genel anlamda aile içi ilişkiler demokratiktir.

Yazarın zengin ayrıntılarla bezeli anlatımıyla, yaşanan konutlar, kurulan sofralar adeta resmedilir. Yazar, ailesiyle birlikte geçirdiği saatlerde, doyurucu paylaşımlar yaşadığını aktarır. Cahit, kış geceleri anne babasının sohbetini dinleyerek yanlarında uyumaya bayılır. Hele sabahları onların şiirlerini dinleyerek uyanmak da ayrı bir keyiftir. “Annesiyle babası birbirlerine usulca şiirler okuyor, Cahit bu güzel dakikaların bitmemesi için içinden dua ederek dinliyordu.”²⁷⁷ Yazarın anne babası dönemin entelektüel, kültürlü ve modern aydınları arasındadır. Vehbi Bey, resim yapar, edebiyata tutkundur. Hadiye Hanım da nakış yapar, ud ve piyano çalar, kocası gibi iyi bir okurdur. Çocuklarını da müzik, resim ve edebiyatla yakınlaşmaları konusunda yönlendirirler.

Soğuk kış gecelerinde akşam yemeklerini, evdeki yardımcılarıyla birlikte soba başında, yer sofrasında yerler. Yemekler sini içinde gelir; tabaklar, bardaklar, çatal-kaşık-bıçak herkes için ayrıdır. Şayan sininin ortasına çorba kasesini getirir. Vehbi Bey tereyağı tabağından bir topak alıp çorbanın içine karıştırır, sonra servis yapar. Yemek bitiminde Fatma herkese birer sabunlu, birer de suyla ıslatılmış el bezi getirir. Cahit mangala ikilik cezveyi sürer, anne babasına köpüklü kahveler yapar. Dadısına sofrayı toplamada yardım eder. Yazar, yemek sonrasında gecenin en zevkli dakikalarının başladığını söyler. Annesi minderine yerleşir, sigarasını yakar. Babası siyah ciltli kitabı alır, gözlüğünü takıp okumaya başlar. Cahit ve Kaya çıt çıkarmadan dinlerler.²⁷⁸ Yazarın çok küçük yaşlarından itibaren edebiyata tutkuyla bağlanmasında, evlerindeki zengin kütüphane kadar, anne babasının ev içindeki tutumları ve iyi birer okur olarak model olmaları etkilidir.

Yazarın özyaşam öyküsünde babasıyla yaşadığı birçok anısı vardır. Vehbi Bey, çocuklarına düşkün, onlarla zamanını paylaşmayı seven bir babadır. Örneğin yazar altı-yedi yaşlarındaiken, Kapalıçarşı’da mücevher ticareti yapan eski dostu Dikran Efendi’yi ziyarete giderken, Kapalıçarşı’nın Cahit’in ilgisini çekeceğini düşünerek onu da yanına alır. Cahit ilk kez karşılaştığı Dikran Efendi’yi çok sever. Dikran Efendi

²⁷⁷ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 245.

²⁷⁸ A.g.e. s: 418- 419.

Cahit'in kulaklarında küpe olmadığını görür. Hadiye, kızının canının acımasını istemediği için deldirmemiştir. Ama Dikran Efendi ve Cahit'in heyecanlı istekleri karşısında Vehbi itiraz edemez. Dikran Efendi Cahit'in kulaklarını biraz uyuşturup deler ve ona mavi firuze taşlı altın küpe hediye eder. Cahit çok mutludur, eve döndüğünde herkese sevinçle küpelerini gösterir. Hadiye, kızının mutluluğunu gölgelememek için sitem etmez, çok yakıştığını söyler.²⁷⁹ Çocuklarıyla ilgili konularda yazarın anne ve babasının tutumları genellikle birbirine paraleldir. Ara sıra oluşan küçük farklılıklarda, biri diğerinin kararını onaylayarak, aile içi huzurun sürmesi sağlanır. Anne baba arasındaki düşünce ve yaklaşım farkları, çocukların önünde tartışılmaz, baş başa kaldıklarında konuşarak ortak bir noktada buluşurlar. Çocukların psikolojik gelişimi için anne baba tutumlarının birbirine çelişik olmaması ve varılan kararlarda tutarlılık göstermesi önemlidir.

Vehbi Bey, döneminin baba figürlerinden oldukça farklıdır. Çocuklara doğrudan sevgi gösterilmesinin, sarılıp öpülmesinin alışılmadık tavırlar olduğu dönemlerde, kızlarıyla oyunlar oynar. Üzgün olduğu bir gün Vehbi Bey, Cahit'in "ne olur babacığım, kuduralım babacığım" ricasını geri çevirmez. Çocuklar babalarının çevresinde koşarlar, yakalanırlarsa gıdıklanırlar. Hadiye "paydos çocuklar, babanızı yormayınız" diye seslenir. Ardından Şayan'ı çağırıp çocukları yatırmasını ister.²⁸⁰ Vehbi Bey, çocuklarını kırmaktan çekinen, duygusal ve sevecen bir babadır. Yazarın ailesi anne merkezlidir. Aile içi dengeler anne tarafından gözetilir.

Yazarın anne babası, çocuklarının okul hazırlıklarını birlikte yaparlar. Hadiye okullar açılmadan kızlarına siyah önlükler diker. Vehbi de kızlarını, sahibiyile dost olduğu, Beyazıt Meydanı'ndaki İstanbul'un en ünlü kırtasiye mağazası Afitap'a götürür. Alışveriş yaparlar. Akşam Vehbi kitapların ciltlerini yapar, renkli kağıtlarla kaplar.²⁸¹

Aile içinde kimi zaman gerginlikler de yaşanır. Yazarın onüç yaşlarındaiken yaşanan bir olay, yanlış anlaşılmaların da aile içinde kısa sürede çözümlendiğini gösterir. Vehbi karısına havalar soğumadan derhal Hekimhan'a dönmelerini istediğini

---

²⁷⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 263- 266.

²⁸⁰ A.g.e. s: 300.

²⁸¹ A.g.e. s: 336.

söyler. Doğuma yaklaşık on gün kala bu ani istek Hadiye'yi üzer. Hamilelikte bıraktığı halde bir sigara yakar. Onu gören Cahit annesinden bu ani kararı duyar ve çok üzülür. Çünkü Malatya'da okula gidebilmeyi hayal eder. Üstelik Hekimhan'da ne doktor ne de bir sağlık memuru yoktur. Babası eve gelir gelmez Cahit bu konuyu açar. Babası, siyasetin kendisine uygun olmadığını, o yüzden Ankara'ya gidip, asil vali kadrosu için görüşmek istemediğini, bunun yerine Hekimhan'da kaymakam olarak kalmayı tercih edeceğini söyler. Malatya'ya geldiğinden beri gece eşkıyalıklarıyla mücadele ettiğini ve bu konuda yol aldığını söyler. Ancak bu önlemler bazılarının hoşuna gitmez ve ailesine zarar vermekle tehdit ederler. Bu sorunu tümüyle çözebilmek için ailesinin Hekimhan'a dönmesini ister. Hadiye, Cahit'in babasıyla konuştuklarını duymuştur. Üçü birbirlerine sarılırlar. Aile taşınınca Vehbi de vali konağından ayrılıp devlet hastanesinin lojmanına yerleşir.²⁸² Cahit, annesinin dördüncü bebeğine hamileyken, babasının ani taşınma isteği karşısında şaşırılmış ve üzülmüştür. Babası eve gelir gelmez onunla konuşup, bu talebin haklı gerekçelerini öğrendiğinde, üzüntü yerini dayanışmaya bırakır. Hemen taşınma hazırlıkları yapılır.

Uçuk'un özyaşam öyküsünde ailesiyle ilgili yaşadığı tek olumsuz anı, ilk eşiyle evlendirilmesi konusudur. Yazar, anne babasının zorlamasıyla hiç sevmediği biriyle beş yıl nikahlı kalır. Cahit, annesinin uzak akrabaları olan yaşlı bir çiftin evine her gün gitmesinden tedirgindir. Bir aylık ayrılık sonrası babası eve geldiğinde, annesi babasına kendisiyle konuşması gereken konular olduğunu söyler, bunu duyan Cahit'in sıkıntısı artar, dadısının evine gitmek üzere hızlıca evden ayrılır. Hadiye kocasına, Cahit'i istemeye çok kişinin geldiğini, ikisinin de sıkıldığını, hatta vermezseniz kaçırırız laflarının kulağına kadar geldiğinden yakınır. Hadiye ülkenin içinde bulunduğu koşullarda Cahit'in bir meslek sahibi olmasının mümkün olmadığını düşünür. Evliliği Cahit için iyi bir yol olarak görür. Oysa Cahit, babasına gönderdiği son mektubunda evliliğe hazır olmadığını, asıl isteğinin bir meslek sahibi olmak olduğunu söyler. Daha önce Abdülhak Hamit Bey'e şiir defterini götürdüğünü, büyük şairden olumlu eleştiriler aldığını babasına hatırlatır ve babasına şair olup olamayacağını, bu yolda çalışmasının doğru olup olmadığını sorar. Babası bu mektuba yanıt vermeden Antalya'ya yanlarına

---

²⁸² Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 409- 412.

gelir. Bu konuları kızıyla konuşmayı planlarken, karısının Cahit'i evlendirmekten bahsetmesi Vehbi'yi şaşkırtır. Vehbi karısına bu konuyu Cahit'le konuşup konuşmadığını sorar. Hadiye kocasının ses tonundaki yabancılığı yadırgar. Vehbi öfkelenir. Karısına zorlu bir yolculuk yaptığını, dinlenmek istediğini söyler.²⁸³ Vehbi Bey, o sırada onyedinci yaşlarında olan kızının yaşamıyla ilgili bu önemli konuda, karısının kızıyla hiç konuşmadan karara varmasını çok yadırgar. Konuyu öfkeyle konuşmak istemediği için tartışmayı erteler. Ancak sonrasında karısının kendisini ikna ettiği anlaşılır. Cahit, anne babasına karşı çıkmadığı için, ne olduğunu anlayamadan nikâhlanır. Kendileri gibi Rumeli kökenli olan avukat kocasını hiç sevmez. Uzak akrabaları olan yaşlı çiftin, annesini adeta büyülediğini düşünür.²⁸⁴ Hadiye Hanım, kararının yanlış olduğunu fark ettiğinde çok üzülmüştür, ancak bu ilişkinin beş yıl gibi uzun bir süre devam etmesini engelleyememiştir. Boşanmaya yanaşmayan damadı ikna etmek için yazar bir plan yapar, annesi de planı uygulamada kendisine yardımcı olur.

10. KADINLARA ÖZGÜ RİTÜELLER

Sosyal tarih yazımının gelişmesi ve feminist mücadelenin kazanımları sonucunda, kadınların tarihinin yazılması konusunda çalışmalar başlamıştır. Öncelikle, kadınların geleneksel tarih yazımı içinde özne konumunda bulunmamasının nedenleri araştırılmıştır. Kadınların, yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri evler özel alanlar olarak adlandırılmış ve tarihçilerin odaklandığı, erkeklerin etkinliklerinin gerçekleştiği kamusal alanın dışında kaldığı için göz ardı edilmiştir. Özel alanda gerçekleşen kadınlara özgü etkinlikler ise kuşaktan kuşağa sözlü anlatılarla aktarılmıştır. Kadınlara ilişkin birinci elden tanıklıkları içeren mektup, günlük, özyaşam öyküsü gibi biyografik metinlerin tümü, kadınların tarih yazımı için birincil başvuru kaynaklarıdır. *Bir İmparatorluk Çökerken*, kapsadığı zaman diliminde, tümüyle kadınlara özgü olan ritüelleri, yazarın ince ayrıntılarla zenginleşmiş anlatımıyla okurlara aktarır.

Yazar anlatısına, ondokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinde Selanik'te geçen “gelin görme” geleneğini aktararak başlar. Cahit Uçuk'un annesinin anneannesi Doğan

²⁸³ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 454- 457.

²⁸⁴ A.g.e. s: 462.

Beyi'nin kızı Ratibe Hanım, kırk manda arabasının taşıdığı çeyiziyle Selanik'e gelin gider. Selanik'te o zamanın geleneğine göre, gelin gelinliği içinde, takıları üzerinde, evin salonunda kendisi için özel olarak hazırlanan tahtına oturur, yöre halkı da gelini seyretmeye gelir. Ancak Ratibe Hanım bu konuma razı olmamış, kendisi yerine çeyiz halayığını giydirip, süsleyip tahta oturturken, kendisi arka odalardan birinde çubuklu sigarasını tütürmüştür.²⁸⁵ Ratibe Hanım, kültürlü, görgülü ve cömerttir. 93 harbinde²⁸⁶ yüz elli göçmeni konağında konuk etmiştir. Uçuk otobiyografik anlatısında anne soyundan dört kuşaktan kadınların yaşamlarından kesitler sunar. İçlerinde en eski kuşağa ait olan Ratibe Hanım da, kızı ve torunu gibi toplumsal cinsiyet rollerine ve toplumun beklentilerine karşı çıkabilen ve yaşamını kendi istekleri ve düşünceleri doğrultusunda biçimlendirebilen güçlü bir kadındır.

Annesi olarak yazardan hemen önceki kuşağın üyesi olan ve kitabın tam merkezine konumlanmış olan Hadiye, gençlik dönemini, çocukları olmayan teyze ve eniştesi (amcası) ile birlikte geçirir. Beylerbeyi payeli Enis Paşa Halep'e vali olarak tayin edildiğinde, yeğeni Hadiye'yi de yanlarına alır. Yazarın ifadesiyle "Enis Paşa, gerek üç yüz elli yıllık soyu ile geçmişi bilinen, gerekse devletine sevgisi, hükümdarına bağlılığıyla tanınan kişiliği ile, alnının akıyla o payeyi kazanmıştı."²⁸⁷ Ancak sorunsuz geçen bir yılın ardından Enis Paşa, hakkındaki söylentilerle ilgili görüşmek üzere saraya çağrılır. Münire Hanım gece yarısı "Allah'ımın bin bir ismiyle esma çekeceğiz" diyerek eşini rahatlatmak ister. Bakire olan Hadiye'ye düz beyaz bir elbise giydirilir, başı beyaz bir örtüyle örtülür, büyük kabul salonunun ortasına serilen beyaz bir çarşafın ortasına oturtulur. Eline bin bir taneli bir tespih verilir. Konak halkından kırk kadın, boy abdesti alır, ellerinde bin bir taneli tespihlerle Hadiye'nin çevresine diz çöküp oturur.²⁸⁸ Gece yarısından itibaren tespihler çekilmeye başlanır. Tüm tespihler çekildikten sonra, konağın çatısına küçük taşlar atılmaya başlar. Duaların kabul edildiği müjdesini amcasına götüren Hadiye, teyzesine de yeni gelen haberi iletir. Padişah görevine devam etmesini istemiştir. Hadiye yıllar sonra bu olayı şöyle anlatır: "Hala o

---

²⁸⁵ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 11.

²⁸⁶ 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı, Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiği için kayıtlara 93 Harbi olarak geçer. Savaş Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanır, büyük toprak kaybına neden olur.

²⁸⁷ A.g.e. s: 28.

²⁸⁸ A.g.e. s: 29.

gecenin ihtişamını unutamam. Ben duygularımın sivrilmiş keskin uçlarından bir şeylerin fırlayıp benim varlığımdan fişkırıldığını hissediyordum. Böyle hissedebilmek, harika bir yüceliğe ulaştırıyor insanı. İnanıyorum ki bizim beyinlerimizin iletişimleri tanrıya yükseldi ve oradan amcama haksızlık edenlerin suratlarına şamarlar vuruldu. Ya çatıya vuran taşlar? Onun açıklaması yok, belki bize öyle sesler duyuruldu. Zaten yeryüzünde daha milyonlarca gizlerde kalan sırlar var.” O geceden sonra Enis Paşa, yaklaşık iki yıl Halep Valiliğini sürdürür. İstanbul’a döndüğünde dostlarından, jurnal yapıldığında Padişah’ın ilk hiddetle o mesajı gönderdiğini, ancak birkaç saat sonra “ben Enis Paşa’ya güvenirim” diyerek ikinci mesajı gönderdiğini öğrenir.²⁸⁹ Yazarın teyze ve amcası, yaşamlarını dini kurallara göre düzenleyen, üst sınıf bir Osmanlı aile modelini yansıtır. Münire Hanım zor zamanlarında Allah’a sığınır, dualar eder. Sultan Abdülhamit’in imparatorluğun tüm illerinde görevlendirdiği hafiyelerden birinin asılsız ihbarı Enis Paşa’yı çok üzmüştür. Bu büyük acı üzerine, konakta yaşayan tüm kadınlar bir araya gelir, adeta bütün manevi güçlerini birleştirip, konağın üzerindeki olumsuz etkiyi uzaklaştırırlar.

Hadiye Hanım, Cahit’e hamileliği sırasında Selanik’te annesinin yanında, kocası ise küçük bir kasaba olan Piriştine’de görevdedir. Hamilelik dönemi rutin kontrolleri, Hadiye’nin ablası Ahsen’in çocuklarının doğumunu yapan doktor Çenkof ve ebe Olga tarafından yapılır. Münire Hanım doğum için İstanbul’a çağırır. Ancak yolculuk riskli olacağı için gitmez. Bebeğin doğduğu iklimde bir yıl yaşaması gerektiğini bildiklerinden doğumdan bir yıl sonra İstanbul’a geleceğini bildirir.²⁹⁰ Üst toplumsal sınıfa mensup ailelerde yaygın olan periyodik doktor kontrolü, orta ve alt sınıftan aileler için lüktür. Aynı dönemde Anadolu kadınlarının, evde ebeler yardımıyla doğum yaptığı bilinmektedir. İleriki yıllarda Anadolu’da yaşadıkları sırada, Hadiye Hanım da oğullarının doğumunu evde ebeler yardımıyla yapar.

Hijyen kavramı modernleşme süreciyle kadınların yaşamına girmiştir. Ev içlerini mikropardan arındırma görevi kadınlara yüklenmiştir. Yazarın annesi de titiz bir kadın olarak evde hijyenik ortam yaratmaya çalışır. Özellikle doğum gibi çok özel olaylarda hijyenik önlemler üst düzeydedir. Üçüncü bebeğin doğumu yaklaştığında Hadiye’ye bir

---

²⁸⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 30- 31.

²⁹⁰ A.g.e. s: 129- 130.

oda hazırlanır. Odadaki eşyalar güneşe çıkarılıp havalandırılmış, oda badana yapılmış ve perdeler yıkanmıştır. İyice temizlenen odanın girişine ıslak havlu konur, odaya girenler ona ayaklarını silerler. Cahit, gece yarısı bebek ağlamalarıyla uyanır. Annesinin bulunduğu odaya doğru gider. Kapı aralığından annesini görür. Annesi yer yatağındadır, sol eliyle bebeği göğsüne bastırır, sağ elinde yanmamış bir sigara tutar. Cahit'i görünce içeri çağırır. Cahit gelip annesini öper, kardeşine sevgiyle bakar. Cahit ve Kaya, Aydın bebeği çok severler, hep onunla olmaya çalışırlar. Onu banyo yaparken gördüklerinde “iki kız kardeş önce bebeğin pipisine sonra birbirlerinin gözlerinin içine bakmışlardı.” Anneleri onlar sormadan açıklar: “Erkek çocukların çiş muslukları dışarıda, kızlarınsa kapalı yerdedir.” Bu açıklama ikisine de yeter. Bir daha bu konu açılmaz.²⁹¹ Anadolu'da yaşayan çoğu kadın gibi Hadiye Hanım da bebeğinin doğumunu bir ebe yardımıyla evde yapar. Doğum odasının temizliğine çok önem verilir. Sağlanan hijyenik ortamla, bebek ve annenin enfeksiyon riski azaltılmaya çalışılır.

Uçuk, üçüncü kardeşinin doğumu için evde yapılan hazırlıkları ve kız kardeşiyle doğumu beklerken içinde buldukları ruhsal durumu tüm içtenliğiyle okurlarıyla paylaşır. Hekimhan'a ulaştıktan iki gün sonra bebeğin geleceği anlaşıldığında, evin deneyimli dadısı Şayan, hemen gerekli düzenlemelere girişir. Şayan, Cahit'i uyandırır: “Siz bu gece odamızda yatın. Aydın'la Kaya'yı koynuna al, üşümesinler. Fatma da Nezir Ağalara kadar koşsun, onların ebe hanımı beklediğimizi söylesin. Döndüğünde sizin odanın sobasını yaksın.” Şayan mutfığa koşar, ocağa büyük bir bakraç su koyar. Kaya ablasına sorular sorar. “Annem ölür mü? “Karnını kesecekler mi?” Cahit, Kaya'ya uyursa zamanın daha çabuk geçeceğini söylese de Kaya uyumak istemez. Sorularını sürdürür: “Annemin canı yanar mı?” Cahit yanıtlar: “Hayır, çiçekler açılırken canları yanar mı?” Kaya “Belki yanar ama biz onların dillerini bilmiyoruz ki.” Saatler süren bekleyişin ardından Şayan bir erkek kardeşleri olduğu müjdesini verir. Annelerinin onları görmek istediğini söyler. Koşarak yanına giderler. Annelerini yanı oturur durumda, ağızda bir sigarayla bulurlar. Sigarayı tablaya bırakıp kızlarını

---

²⁹¹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 311- 315.

kucaklar, öper. Annesinin yüzü Cahit'e çok güzel, pırıl pırıl, genç ve ışıklı görünür. Hadiye küçük oğluna Yusuf Yılmaz adını koyar.²⁹²

Kadınlara özgü ritüellerden biri de, bebeğin ilk dişini kutlama amacıyla yapılan diş buğdayıdır. Cahit'in doğumunu izleyen aylarda, Hadiye ve görevi nedeniyle Piriştine'de olan Vehbi, birbirlerine sürekli mektup yazarlar. Artık mektupların konusu Cahit'tir. Hadiye kocasına Cahit'in ilk dişinin çıktığını müjdeler: “Bugün Cahit'in ilk inci dişi çıktı. Annemi diş buğdayı daveti yapmaktan alıkoyamadım. Yine sazlar, sözler, çengiler, kurulan sofralar yine dolup boşalan konuklarla eski günlerde yaşıyormuşuz hislerine kapıldım.”²⁹³ Bebeğin ilk dişi çıktığında buğday kaynatılır, çeşitli yiyecekler hazırlanır ve kadınlar arasında eğlence düzenlenir. Bebeğin dişini gören ilk kişi bebeğe giysiler armağan eder. Bu gelenek bölgesel farklar gösterse de bugün halen sürmektedir.

Dönemin kadınlara özgü ritüellerinden bir başkası da hamam ziyaretleridir. Hadiye Hanım kızlarıyla birlikte teyzesinin konağına gider. Enis Paşa'nın ölümünden sonra konağın gelirleri azalmış, ihtişamlı günler geride kalmıştır. Münire Hanım'ın çiftliğinden veya diğer mülklerinden gelen kira gelirleri de, iç karışıklıklar nedeniyle azalmıştır. Konağa geldiklerinin ertesi günü hamam hazırlanır. Tasarruf tedbiri olarak uzun zamandır kullanılmayan hamam, Hadiye ve çocuklarının şerefine yakılır. Hamam ve soğukluk aynı büyüklüktedir. Soğuklukta ipekli sırmalı örtülerle kaplı şiltelerde dinlenilir, şerbetler, limonatalar içilir. Hamam ve soğukluğun tavanları renk renk camlardan yapılmıştır. Hadiye soğuklukta soyunup peştamalına sarılır, nalınlarını giyer. Cahit'e göre nalın bulamazlar. Hadiye de çıkarır, birlikte ılık taşların üzerinde yalın ayak yürürler. Cahit orada çok mutludur. Bu konaktaki hamamın, Selanik'tekinden daha büyük ve güzel olduğunu düşünür. Annesi ona küçük bir tas verir, istediği kadar su dökebileceğini söyler. Cahit mutluluktan hiç durmadan konuşur, şarkılar söyler. Annesi gözlerine sabun kaçmaması için onu yüzü koyun dizlerine yatırır, yıkar. Ortaya çıkan gül kokusu mutluluğunu arttırır. Annesine “sular akıyor, güller kokuyor. Ne güzel, ne güzel...” der. Annesi de “sen de bu gül bahçesinin bülbülüsün bebeğim” diye karşılık verir. “Cahit annesiyle bu hamam keyfini bütün yaşamı boyunca hep

²⁹² Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 413- 414.

²⁹³ A.g.e. s: 140.

hatırlayacaktı. Her anışında yüreği burkulacaktı çünkü, o yıllardan sonra bir daha böyle muhteşem bir dekor içinde ana kız sefa yapmamıştı. Yapamamışlardı.”²⁹⁴ Hamamlar kadınların yaşamlarında önemli yer tutmuş mekanlardır. Yalı ve konakların kendi özel hamamları olsa da, kasaba ve kentlerde bulunan ve herkese açık olan hamamlar da mevcuttur. Kadınlar hamam buluşmalarını çeşitli yiyecekler eşliğinde sazlı sözlü eğlenceye dönüştürürler. Hamamların kadınlarca yaygın kullanıldığı dönemlere ait bir işlevi de, annelerin gelin adaylarını görüp seçtiği mekanlar olmalarıdır.

Süt annelik, kökeni antik dönemlere dek uzanan bir gelenektir. Aynı zamanda antik dönemlerde kadınların geçim kaynağı olan işlerden biri olma özelliği taşır. Yazarın amcası, aileyle birlikte yaşamak üzere yanlarına taşınır. Alaattin on altı yaşında güçlü bir gençtir. Hadiye’ye “anne” diye hitap eder. Vehbi aradaki yaş farkının fazla olmaması nedeniyle bu durumu yadırgar. Ancak Hadiye mutludur. Bu arada Alaattin’in geçmişiyle ilgili ilginç bir bilgi öğrenir. Alaattin’in doğumu sonrasında, Ermeni çeteler Diyarbakır köylerine zulüm yapmaya başladıklarında, annesinin üzüntüden sütü kesilir. Alaattin’i çölde yaşayan, yeni bebekli tanıdık bir ailenin yanına verirler. Alaattin bu ailenin yanında iki yıl kalır ve dolayısıyla öğrendiği ilk dil Kürtçe olur. Ailesinin yanına geldiğinde hiç Türkçe bilmemektedir.²⁹⁵ Bu olayın yaşandığı ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, iç çatışmalar imparatorluğun tüm kentlerinde yaşamı zorlaştırmıştır. Yazarın anlatısından süt annenin Diyarbakır’a uzak bir bölgede yaşadığı anlaşılır. Bebeğin ailesinden iki yıl gibi uzun süre ayrı kalması dikkat çekicidir.

11. EVDEKİ YARDIMCILAR

Özbay, hane halkına dahil olan, ancak aileyle kan bağı olmayan *ötekileri*, “el kızları” olarak adlandırır. El kızları terimi, evlerde ücretsiz olarak çalıştırılan, genç kızlar ve kız çocuklarını işaret eder. İslam hukukunda köle kullanımına ilişkin yasaklama olmaması nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu’nda köle ticareti yasaldır, dolayısıyla köle kullanımı yaygındır. Yirminci yüzyıl başlarında köle ticaretinin yasaklanması nedeniyle, evlerde köle kullanımı giderek azalmış ve yerini, cariye,

²⁹⁴ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 179- 181.

²⁹⁵ A.g.e. s: 214- 215.

evlatlık, besleme, ahiretlik, odalık gibi adlarla ev hizmetlerinde ücret almadan çalışan kızlara bırakmıştır. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren süregiden iç ve dış savaşlar Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmıştır. Halk yoksunluklar içinde yaşam mücadelesi verirken, yoksulluk nedeniyle aileleri tarafından satılan veya kimsesiz kaldığı için zengin ailelerin yanına sığınan çocuklar bu dönemde yaygındır.²⁹⁶

Uçuk'un otobiyografik metninde, kendisi de dahil olmak üzere ailenin dört kuşaktan kadınlarının tümünün evlerinde yardımcı kadınlar bulunur. Yirminci yüzyılın başlarında, teyzesi ve amcasıyla birlikte Halep'te bulunan Hadiye'ye Halep'in bir köy ağasının kızı olan onbir-oniki yaşlarındaki Şayan, nedime olarak alınmıştır. Hadiye'den beş-altı yaş küçüktür. Törelere göre evin "kızları" "hanımefendilerle" yemek yiyemez. Ancak iştahsız olan Hadiye, odasında Şayan'a kendi kahvaltısını yedirir, kendisi de sigarasını tütürür. Bu küçük sır ikisinin de hoşuna gider. Hadiye, yaz ve kış mevsimi öncesi konağa gelip bütün kadınların elbiselerini diken terziye, Şayan için şık elbiseler diktirir. Şayan konağın ayrıcalıklı kızlarındandır.²⁹⁷ Şayan, Enis Paşa Konağı'nda aklıyla diğer konak çalışanlarının önüne geçmiş, yükselmiştir. Bu durum onun gururlu, hatta bazen azametli olmasına yol açar. Hadiye ile birlikte ev ziyaretlerine götürüldüğünde karşılaştığı, en küçük hatalarında evin hanımı veya baş kalfası tarafından azarlanan, horlanan, aç bırakılan hatta kırbaçlanan, diğer konaklarda çalışanlara acır. Enis Paşa Konağı'nda hiç ceza yoktur. Münire Hanımefendi'nin korkutucu öğütleri ve sert disipliniyle konakta düzen sağlanmaktadır.²⁹⁸

Yazarın anne babası evliliklerinin ilk yıllarını önce Enis Paşa'nın, ardından Seher Hanım'ın konağında geçirmiştir. Vehbi ve Hadiye, büyüklerinden ayrı yaşamaya karar verir ve Beşiktaş'ta bir ev tutarlar. Enis Paşa Konağında temizlik işleriyle ilgilenenler Hadiye'nin yeni evini temizleyip yerleştirmek için yola koyulur. Eve geldiklerinde hepsi evi çok küçük bulup şaşırır. Ahşap ev, Beşiktaş'ta hemen hemen tümü iki katlı yan yana sıralanmış evlerden biridir. Temizlik kafilesinde yer alan "konağın azad edilmiş eski kalfalarından yaşlı Gülfidan kalfa" evi görünce söylenmeye başlar: "Sultanımız Hadiye bu kulübede mi yaşayacak? Ne günlere düştük Allahım. Attan inip

²⁹⁶ Özbay, Ferhunde. "Evlerde *el kızları*: Cariyeler, evlatlıklar, gelinler". Davidoff, Leonore. *Feminist Tarih yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002. s: 13- 44.

²⁹⁷ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 43- 44.

²⁹⁸ A.g.e. s: 215- 216.

eşeklere mi bineceğiz. İnanamıyorum vallahi. Başkası söylese, Beşiktaş'ta çarşı yakınında daracık bir sokakta, sıra evlerin birinde sevgili Hadiye sultanımız, iki kızı ve muhterem zevcileriyle aşçısız, uşaksız yaşayacak deseler, inanmazdım.”²⁹⁹ Hadiye yaşlı kalfayı teselli eder. Evi yerleştirip düzenleyince sıcak bir yuvaya dönüşeceğini söyler.³⁰⁰ Hadiye ev için yerleşim planını önceden tasarlamış ve plana uygun olarak konak ekibine, işleri rütbelere göre paylaştırıp yaptırmıştır. Akşamüzerine kadar ev temizlenip yerleştirilmiştir. Konak çalışanları iki kira arabasıyla konağa döner.³⁰¹ Evin tüm işlerinin Şayan ve Hadiye'nin üzerine kalmasına gönlü razı olmayan Vehbi Bey, hemen bir aşçı ve hizmetçi bulmalarını ister. Yemek pişirme işini, kocası savaşta ölünce, çocuğunu annesine bırakıp çalışmaya başlayan Cevahir üstlenir. Hadiye, mutfakta sıkça zaman geçirerek, çalışırken sürekli konuşan Cevahir'den yemek yapmanın ince detaylarını öğrenmeye çalışır. Kendisi yemek yapma konusunda zorluk çektiği için kızlarına öğretmeye karar verir.³⁰² Hadiye'nin evdeki çalışanlarla ilişkisi, yaygın ast-üst ilişki normlarından uzaktır. Yumuşak otoritesiyle evdeki iş düzeninin devamını sağlarken, çalışanların kişiliklerine zarar verecek davranışlarda bulunmaz. Bu nedenle tüm çalışanlar tarafından, hem saygı duyulan hem de sevilen bir hanımdır.

Beşiktaş'taki evde, evdeki çalışanlar, Vehbi ve Hadiye tarafından “evin kızları” olarak görülür. Evde, Enis Paşa konağında uygulanan katı disiplinden tamamen farklı, hoşgörülü bir ilişkiler ağı kurulmuştur. Ara sıra Şayan, Cevahir ve Mukaddes'le birlikte evde tiyatro oyunu sahneler. Vehbi ve Hadiye bu oyunları çocuklarıyla birlikte keyifle izlerler. Evde huzurlu bir hava hakimdir.³⁰³

Vehbi Bey kaymakam olarak tayin edildiğinde, iki gün süren zorlu bir yolculuktan sonra Hekimhan'a ulaştıklarında evlerini temizlenmiş ve sobalarını yakılmış olarak bulurlar. Karşı komşudan bir sini dolusu yemek gelir. Şayan'ın yol boyunca midesi bulanmış, başı dönmüştür. Cahit yavaşça kulağına fısıldar: “Sen yat ama önce bir tabak çorba iç. Ben çocuklarla meşgul olurum. Fatma da sofrayı

---

²⁹⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 203.

³⁰⁰ A.g.e. s: 204.

³⁰¹ A.g.e. s: 206.

³⁰² A.g.e. s: 215- 217.

³⁰³ A.g.e. s: 268- 269.

kaldırır.”³⁰⁴ Evin emektar çalışanlarından biri olan Şayan, aynı zamanda evin bir üyesi olarak kabul görür. Yukarıda da aktarıldığı gibi, Uçuk, Şayan rahatsızlandığında, onun görevlerini severek üstlenmiştir.

Yazarın ailesi, uzun bir süre yaşamlarını, Anadolu'nun farklı kasaba ve şehirlerinde sürdürdükten sonra, Vehbi Bey'in Alanya kaymakamlığına atanmasıyla, mübadele yoluyla Antalya'ya yerleşen Seher Hanım'la buluşma olanağına kavuşurlar. Alanya'da Şayan'a evlenme teklifleri gelir. Hadiye'nin dört çocuğuna da dadılık etmiş olan Şayan, otuz bir yaşındadır. Onu o güne dek hep kendi ayarında olmayan kişiler istemiştir, hepsini reddetmiştir. Şayan, duygularını şu sözlerle dile getirir: “İyi insanlar içinde sevilerek sayılarak büyüdüm. Bugüne geldim. Bu memlekette bana hizmetçi gözüyle bakıyorlar ve ancak bir hizmetçiyle evlenebilecek erkekler gelip beni istiyorlar. Sittin sene evlenmem.” Şayan böyle konuştuğunda Cahit, ikisinin de evlenemeyip kız kurusu olarak kalacaklarını, ileride küçük bir ev tutup birlikte yaşayacaklarını söyler, hep birlikte gülerler. Seher Hanım, Şayan için uygun gördüğü bir damat adayını önce Hadiye'ye anlatır, fikrini almak ister. Uzaktan akrabaları olan Hasan Bey, Selanik'te evlenmiş ve bir oğlu olmuştur. Mübadele ile Antalya'ya gelir, karısı öldüğünden beri iki yıldır yalnız yaşar. Gençliğinde saray bandosunda flüt çalarken, Antalya'da gümrük muhafaza memurudur. Elli yaşında, ama dinç ve yakışıklıdır. Hadiye aradaki yaş farkının çok olduğunu söylediğine Seher Hanım, “Şayan gibi sağlığı pek yerinde olmayan bir kız için daha genç bir erkek munasip düşmez evladım. Bence biçilmiş kaftan” der ve konuyu Şayan'a açarlar. Hadiye Şayan'a, “senin de gelip kapını çalacağımız bir yuvan, bir evladın olmalı. İstersen bir görüştürelim seni” dediğinde Şayan “yok, yok, küçük hanımcığım. Elim ayağım birbirine dolaşır, maskara olurum. Beğeneceği varsa bile beğenmez adam beni” diye karşılık verir. Oysa Hasan Bey, Şayan'ı parkta görmüş ve beğenmiştir. Hadiye, eğer evlenirse Cahit'in de evlilik fikrine alışacağını söyler. Üstelik kendisi kocasının yanına Alanya'ya döndüğünde, Cahit'i onun yanına bırakacağını söyler. Bir gün sonra Seher Hanım ve Hasan Bey, Halim'in kahvesinde otururken, Şayan, çarşafı ve peçeli olarak kahvenin önünden geçerken, büyükhanımı görünce yere bir şey düşürmüş de arıyormuş gibi yapar, Hasan Bey'i

---

³⁰⁴ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 412- 413.

görür, beğenir. Hemen nikah yapılır, Hasan Bey, Seher Hanım'ın evine içgüveysi olarak gelir.³⁰⁵ Kimi evlerde, ev içindeki yardımcılardan tüm yaşamı, evin hanımlarınca adeta ipotek altındadır. Bazı çalışanların hiç evlendirilmeyip, yaşamının sonuna dek ev sahiplerinin önce çocuklarına, sonra torunlarına dadılık ettikleri görülür. Yazarın ailesi ise çalışanlarını uygun kişilerle evlendirip, kendi yuvalarını kurmalarını teşvik eder. Maddi olarak destek olur. Hatta Şayan örneğinde olduğu gibi ayrı evine yerleşene kadar, kendi evlerinde konuk ederler.

Cahit, Şayan evlenince önce ondan ayrılacağı için üzülür. Ama sonra Hasan Bey'i sever. Dadısının da onlardan kopmayacağını anlayınca rahatlar. Ama Kaya çok üzülür, dadısını elinden aldığı için Hasan Bey'e de kızgındır. İkide bir yeni evlilerin odasına girer veya Aydın'ı gönderir. Amacı Hasan Bey'i rahatsız etmektir.³⁰⁶ Yazar ve kardeşleri, Şayan ile çok sıcak bir bağ kurdukları için evlenmesine alışmakta zorlanırlar. Kaya ve Aydın henüz çocukluk çağında oldukları için damada karşı daha hırçın tavırlar sergilese de, onların bu tavırları, Şayan'a olan derin sevgilerini bilen Hasan Bey tarafından hoş görülür. Yazara göre Hasan Bey, genç ve güzel karısına âşiktir. Şayan da kocasını sever. Yoksa nefret ettiği içkiyi evde içmesi için sofralar kurup, mezeler yapmazdı, diye düşünür.³⁰⁷ Hasan Bey, Uçuk'un ailesi tarafından, evin bir üyesi olarak kabul edilir, sevilir ve saygı görür.

12. MÜBADELE

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde yaşanan, Balkan ve Kurtuluş Savaşları sonrasında, Türkiye ve Yunanistan arasında, karşılıklı olarak varılan anlaşma nedeniyle, yaklaşık iki buçuk milyon kişi, nesillerdir yurt bildikleri topraklarından ayrılarak zorunlu göçe zorlanmıştır. Mübadele olarak adlandırılan bu önemli tarihsel olgu, Uçuk'un anneannesini de etkilemiş ve Selanik'ten göçe zorlamıştır.

Yazar, bizzat tanık olduğu ve büyüklerinden işittiği bu olayın, kendi ailesine yansımalarını, otobiyografisinde okurlarla paylaşır: Rumeli'den Anadolu topraklarına

---

³⁰⁵ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 447- 448.

³⁰⁶ A.g.e. s: 448.

³⁰⁷ A.g.e. s: 458.

göç edenler için mübadele komisyonları kurulmuştur. Ancak hiç toprağı olmayanlar bile sahte tapularla hak talep etmişler, veya çok az malı olanlar yine sahte evraklarla mülkiyetlerini fazla gösterip karşılığını talep etmişlerdir. Mübadele komisyonları bu durumu fark ettiğinde bir kanun çıkarılmış ve tapuların yarısına karşılık ev ve arazi verilmeye başlanmıştır. Seher Hanım gibi sahip olduklarını olduğu gibi beyan edenler, tapularının karşılığının yarısını bile alamamışlardır. Antalyalılar Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir ev hediye etmek isterler. Beğendikleri evlerin sahibi vermeye yanaşmaz. Mübadele komisyonundan bir ev verip, oturduğu evi “hala” olarak çağırdıkları Seher Hanım'dan istemeye karar verirler. Seher Hanım'a teklif ettiklerinde “ona bu evi değil, canımı isteseler veririm” demiş ve hemen evini boşaltmıştır. Mübadele komisyonunun elinde cadde üzerinde bulunan güzel evler olmasına karşın, ya kendi tanıdıklarına ayırdıklarından ya da başka nedenlerden, Seher Hanım'a sokak arasında, verdiği evin değerini karşılamayan bir ev verirler.³⁰⁸ Gerek yazarın aktarımlarından, gerekse diğer yazılı kaynaklardan, mübadillerin çektiği acıların yanında, maddi kayıpların göz ardı edilebilecek boyutta kaldığı anlaşılır. Yeni yurtlarına doğru yola çıkanların tümü yolculuğu tamamlayamamıştır. Ulaşabilenler ise yerli halk tarafından dışlanmış, sancılı bir toplumsallaşma sürecine maruz kalmıştır.

13. KADINLAR VE SAĞLIK

Geleneksel veya alternatif olarak betimlenen tedavi yöntemleri, geçmişten bu yana özellikle kadınlar tarafından uygulanmaktadır. *Bir İmparatorluk Çökerken*, dönemin sağlık koşullarını ve yine döneme göre orta üst sınıf bir aile olan Uçuk'un ailesindeki sağlık sorunlarının nasıl aşıldığını aktarır.

Ailesinin ilk çocuğı olan Uçuk'un dünyaya geliş öyküsünde de geleneksel tedavi yöntemi yer alır. Hadiye ve Vehbi'nin evliliklerinin üçüncü yılı bitmek üzeredir. Annesi Hadiye'ye çocuk konusunu sorar. Hadiye istediğini ama olmadığını söyler. Kocasıyla bu konuyu konuşmaya çekinir. Yanlarında çalışan aşçının asıl mesleğinin ebelik olduğunu, çocuğı olmayan bir çok çifti çocuk sahibi yaptığını öğrenir. Yöntem

---

³⁰⁸ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 445- 446.

kupa çekmeyle aynıdır. Tek fark kupa yerine küp çekilmesidir. Hadiye denemeye razı olur. Kuyruksokumuna küp çekildikten sonra hamile kalır. Aşçı bu yolla tedavi ettiği kadınlardan otuz arşın şalvarlık kumaş istemektedir. Hadiye'den de aynısını ama ipeklisini ister.³⁰⁹ Hadiye bu isteği severek yerine getirir. Hamileliğin, hemen tedavi sonrasında gerçekleşmesi rastlantı olarak da görülebilir. Öte yandan aşçının yönteminin çoğu kişide olumlu sonuç vermesi de dikkate değerdir.

Yazarın aktardığı bir diğer olayda, eve gelen doktorun kullandığı yöntem de, bu günün ölçütleriyle değerlendirildiğinde tıbbi tedaviden uzak görünür. Ancak iyileşmeyi sağlar. Bir sürü felaketin yanında bir de Avrupa'da başlayan İspanyol nezlesi adlı öldürücü bir grip salgını Balıkesir'e ulaşmıştır. Hadiye altı aylık hamiledir. Tüm ev halkı hastalığa yakalanır. En ağır durumda olan Cahit'tir. Hadiye, eve gelen doktorun, Cahit'in ciğerlerindeki kanın hacamat ile alınması gerektiğini söylediğinde dehşet içinde kalır. "Cahit'i zorla yatağın içine oturtular, doktor içinde jiletler olan zımbalı bir aleti sırtına bastırdı. 'Çat' diye bir ses. Yedi sekiz kanlı çizginin üstüne kupa çekiliyor, kanı alıyorlardı." Tedavi işe yarar, Cahit iyileşir. Tüm ev halkı yavaş yavaş düzelir. Hadiye kendisi gibi hamile olan arkadaşının durumunu sorduğunda Şayan, Ulviye Hanım'ın hastalığının ilk haftasında öldüğünü öğrenir ve çok üzülür. Arkadaşını hiçbir zaman aklından çıkaramaz. Bu arada ateşli bir hastalık geçirdiği için bebeğinin zarar görmüş olabileceği kuşkusunu taşır.³¹⁰ Aynı dönemde hamile olan Hadiye ve Ulviye, bebekleri için hazırlıklar yaparken, salgın hastalık Ulviye'nin bebeğiyle birlikte ölmesine neden olur. Üstelik hamile olduğunu öğrendiğinde, bebeğini doğurmak istemeyen Hadiye'yi, bu kararından Ulviye vazgeçirmiştir.

Aile Amasya'da bir akrabanın evinde konuk olduğu sırada, Kaya birdenbire hastalanır, ateşi çok yüksektir. Hadiye Amasya'nın en iyi dahiliye uzmanı hekimi getirtir. Teşhis tifodur. Hadiye çıldıracağını sanır. Bütün aile bir oda içinde yaşarken, ailesinin geri kalanını nasıl koruyacağını düşünür. Aydın, Alaattin'in odasına gönderilir. Cahit, kardeşine yaklaştırılmaz. Tuvalete büyük bir lizol şişesi koyar. Kaya'nın lazımlığını lizolle temizler, süblime ile mikropları arındırır. Hekim her gün kontrole gelir, ancak hastalık ağır seyredir. Hadiye pirinç lapası pişirtir, ılık pirinçleri

³⁰⁹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 120-124.

³¹⁰ A.g.e. s. 308- 309.

tlbent arasına koyar, Kaya'nın karnına koyar. Tuvalet temizliği çok dikkatli yapılır, eller kollar sblimelenir, ardından sabunlanır. Kaya iyileşir. Hekim Hadiye'yi kutlar. Kaya'yı Hadiye'nin kurtardığını, üstelik kilo aldığını ve saçlarının dklmediğini söyler.³¹¹ Becerikli ve aydın bir kadın olan Hadiye, tıpkı annesi gibi kritik sorunların üstesinden gelebilmektedir. Hadiye'nin hem hijyen kuralları hem de geleneksel tedaviyi çok iyi uygulamasında, kuşkusuz annesinden kendisine aktarılan kadınlık bilgisinin katkısı mevcuttur.

Yazarın kendi başından geçen bir sağlık sorununu anneannesi Seher Hanım zer. Cahit aniden ateşlenir. Sırtının sol tarafındaki şiddetli ağrı soluk almasını zorlaştırır. Büyükannesi sırtının ağrılı yerine kupa çeker, tentürdiyot sürer, sıcak havluyla kapatır. İki aspirinle sıcak ıhlamur iirir. İki gün sonra iyileşir.³¹² Kupa ekme yöntemi ve şifalı bitkisel çayların iyileştirici etkisi yaygın kabul görmüş, uzun yıllardır kullanılan alternatif tedavilerdir.

Uçuk'un *Bir İmparatorluk çökerken* adlı otobiyografik anlatısı, kadın merkezli bir metin olması nedeniyle, kadın tarihine katkıda bulunan bir metin olmanın ötesinde esasen bir kadın tarihi anlatısı olarak da nitelendirilebilir. *Bir İmparatorluk çökerken*, yazgılarını belirleme yetisine sahip kadınların yaşımlarını okura açar. Yazar, kamusal alana odaklanan resmi tarihin ihmal ettiği, kadınların aktif özneler konumunda olduğu birçok alanı okura açmıştır. Gündelik yaşımlar, aile yaşımlar, özel alan olarak tanımlanan ev içi yaşımlarını, bu anlatıda ayrıntılarıyla okurlara aktarılır. Uçuk'un otobiyografisi, bir yandan ataerkil sistem içinde kurgulanan kadın ve erkek kimliklerinin toplum yaşımlarındaki yansımalarını, diğer yandan gerçek yaşımlar içinde bu kimlik normlarının gösterdiği değişimi ve geleneksel kalıpları kıran kadın kimliklerinin varlığını ortaya koyar.

---

³¹¹ Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk kerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004. s: 377- 379.

³¹² A.g.e. s: 463.

SONUÇ

Tarih, geçmiş ve bugün arasında diyalog kurarak, yaşamın bütünlüklü olarak kavranmasını ve sürekliliğini sağlar. Geçmişin süreçler içinde değerlendirilmesi ve tarihin bilim dalı olarak meşrulaşması on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmiştir. Sosyal bilimlerin bir dalı olan tarih bilimi, geçmişin belgelerinin tarihçiler tarafından tarafsız olarak araştırılmasını gerektirir; ancak olguların seçimi ve yorumlanması tarihçinin inisiyatifindedir. Bu nedenle tarih yazımının nesnel olamayacağı tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Bir iktidar etkinliği olan tarih yazımının odağı da iktidar etkinlikleridir. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, iktidardan, dolayısıyla tarih yazımından dışlanmışlar, benzer şekilde marjinal sayılan gruplar ve sınıflar da görünmez kılınmıştır. Bilgi, iktidarın ideolojisiyle biçimlenerek sunulur. İktidarı pratikte çözümlenmek ise marjinal grupları özgürleştirir.

Aydınlanma çağının 'bireysel özgürleşme idealleri', kadınların toplum içinde baskı altına alındıklarının farkına varmalarını ve buna karşı koyma mücadelelerini başlatmalarını sağlamıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, kadınları suskunluk ve görünmezlikten kurtarmaya yönelik araştırma ve çalışmalar artmış, bu süreçte kadın tarihi alanındaki akademik çalışmalarda da artış gerçekleşmiştir. Feminist yaklaşım, özel alan ile kamusal alanın birbirinden tümüyle ayrı olmadığını, aralarında karşılıklı etkileşim olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla öznel deneyimler de kamusal etkinlikler kadar dikkate alınmaya değerdir. Ev-iş, özel alan-kamusal alan, akıl-beden gibi kavramsal ikilikler cinsiyetçi toplumsal örgütlenmelere dayanırlar ve kadın-erkek ayrımını yeniden üreterek, ataerkil sistemin devamını sağlarlar. Feminist araştırmacılar tarafından ortaya konan 'toplumsal cinsiyet' kavramı, kadınlar ve erkeklerin toplumsal rollerinin biyolojik temelli olmadığını, toplumsal olarak inşa edildiğini vurgular. Bu kavramın, sosyal bilimlere ilişkin yapılan akademik çalışmalarda, bir analiz kategorisi olarak kullanımını artmaktadır.

Oto/biyografi yazımı da tıpkı tarih yazımı gibi erkeklere odaklanır; bu anlatıda özne, bireysel kimliğini kamusal alanda kurmuş olan erkektir. Bu anlatılar, kamusal alanda başarı teması üzerine inşa edilirler. Feminist araştırmacılar, özerk birey kavramının, toplumsal gerçeklik değil, ideolojik bir kurgu olduğunu öne sürerek

kadınların özne olarak konumlanabilmelerinin yolunu açmışlardır. Yirminci yüzyıl başlarında kadın otobiyografileri de, model olma kaygısıyla, kamusal başarı odaklıdır. Ancak daha sonra kamusal ve özel yaşamların içi içe anlatıldığı özyaşam öykülerine geçilmiştir. Kadın otobiyografilerinde, kadın kimliği topluluk içinde kurulur, düşünceler kadar duygu ve gözlemlere de yer verilir. Türkiye’de özyaşam anlatılarının sayıca istenen düzeyde olmaması ‘mahremiyet’ kavramıyla ilişkilendirilebilir.

Kendilerini sosyal bilimlerin dil ve yöntemleriyle sınırlamayan edebiyatçılar, kadınlık ve erkeklik kimliklerini belirleyen toplumsal normları ve bunların kişiler üzerine etkilerini ortaya çıkaran özgür ve yaratıcı metinleriyle, sosyal bilimcilerin çalışmalarına kaynak olmaktadır. Kadın özyaşam metinleri de resmi tarih yazımının göz ardı ettiği kadın yaşamlarını konu edinmeleri dolayısıyla kadın tarihi yazımında önemli yer tutarlar. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş süreci, çok sayıda tarihsel metne konu olmuştur. Bu önemli süreçte yaşanan savaşlar ve yapılan anlaşmaların toplum yaşamına etkileri resmi belgelerin içeriğinde yer almaz. Kadın yaşamlarına odaklanan *Bir İmparatorluk Çökerken*, bu süreç içinde kadınların ülkenin bağımsızlığı mücadelesine destek olma ve aile yaşamının sürekliliğini sağlama konusundaki etkin konumlarını dile getirir. Bu yapıtında Cahit Uçuk, kendisiyle birlikte ailesinin dört kuşaktan kadınlarının yaşamlarından kesitler sunmaktadır. Yazarın kendisinden önceki üç kuşağa mensup kadınlar (anne, anneanne, büyükanne), kendi dönemlerinde, içinde yaşadıkları kültürün toplumsal cinsiyet normlarına karşı koyan tavırlar sergilemişler, kamusal alandaki ilişkilerinde kendi ilkelerini diretmışlerdir. Yapıt, kamunun beklentileri ve dayatmaları ile kendi istekleri çatıştığında kadınların yaşadıkları iç gerilim ve isyanı da aktarır. Aynı zaman diliminde, ancak farklı kültürler (Selanik, İstanbul) içinde yaşayan aile bireylerinin, ev içi ve kamusal yaşamlarındaki dikkat çekici farklılıklar ortaya konur.

Bir İmparatorluk Çökerken, kadınlar arası ilişkilerde destek ve paylaşım sistemlerine dikkat çeker. Kadınlar arasındaki dostluk ve paylaşım, zor dönemlerin üstesinden gelinmesini sağlar. Yapıt, kadınlar arasındaki yapıcı ve olumlu ilişkilerin yanı sıra kıskançlık gibi kadınları birbirinden uzaklaştıran olumsuz duyguları da aktarır. *Bir İmparatorluk Çökerken*, kadınların resmi anlatılarda yer almayan günlük yaşam pratiklerini okura sunarken, geçmişte kalan, yani döneme özgü kadınlar arası

etkinlikleri de aktaran tarihsel bir metin olma özelliğini taşır. Ayrıca, kadınların nesilden nesile aktardıkları yaşamsal bilgiler, kadın kültürünün ve tarihinin sürekliliğine katkı sağlar. Süt annelik, hamilelik, doğum, ev içi sağaltım yöntemleri ve hamam ziyaretleri gibi kadına özgü ritüellere de anlatıda yer verilmiştir.

Aile yapısı ve aile içi ilişkilere odaklanan aile tarihi çalışmaları oldukça ihmal edilmiş bir tarihsel alandır. Oysa aile, toplumsal cinsiyet sistemlerinde birincil öneme sahip ve toplumsal kurumların oluşumunda başat konumdadır. Cahit Uçuk'un özyaşam öyküsünde yansıtılan, aile içi ilişkiler, anne ve babanın kızlarıyla olan ilişkileri, yaygın normlarla paralellik göstermez. Ev içinde otorite figürü annedir ve bu otorite, korku değil saygı temelinde kurulmuştur. Aile içinde, sevgi, saygı ve hoşgörü esaslı demokratik bir ortam mevcuttur. Anne ve babanın çocuklarıyla sağlıklı bir iletişim içinde olduğu ve çeşitli birlikte zaman geçirme etkinlikleri aktarılır. Geleneksel normların dışına çıkabilmiş olan ailenin, modernleşme sürecine ülkenin genelinden daha önce girdiği söylenebilir. Yazarın anne ve babasının evlilik ilişkisi, Heilbrun'un vurguladığı olumlu evlilik modeline uyar. Birbirlerinin duyarlılıklarına saygılı, aralarındaki iletişimi ve sevgiyi sürdürebilen bu çift, yerleşik geleneklerin dışında bir tutum sergilemektedirler. Ailenin kadınlarının yaşamlarında, ev işlerinde ve çocuk bakımında kendilerine yardımcı olan kadınlar önemli yer tutar. Özbay'ın 'el kızları' olarak adlandırdığı bu kadınlar, uzunca bir süre orta ve üst sınıf ailelerde yaşamlarını sürdürmüştür. Bu toplumsal olgu, bilimsel araştırmalara kıyasla, dönemin edebiyat yapıtlarına daha çok konu edilmiştir. Yazarın anne ve babasının evlerindeki yardımcılarına karşı tutumları, onları 'evin kızları' olarak gördüklerini yansıtır.

Son değerlendirmede, *Bir İmparatorluk Çökerken* bir döneme tanıklık etmesi ve resmi tarihin dışında bırakılanları aktarmasının yanı sıra, ataerkil düzenin normlarından farklı tutumlar geliştirmiş kadınların yaşamlarını dile getiren bir özyaşam öyküsüdür. Bu özellikleri dolayısıyla resmi tarihe alternatif bir anlatı niteliği kazanmakta ve feminist tarih yazımına doğrudan katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. *Kum Saatini İzlerken*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Akın, Sunay. *Kız Kulesi'ndeki Kızılderili*. İstanbul: Çınar Yayınları, 18.basım 2005.
- Aksoy, Nazan. "Kadın Otobiyografileri ve Beden". *Virgül (102)*. İstanbul: Pusula Yayıncılık, 2006.
- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. Cilt: 2. İstanbul: MEB Yayınları, 1987.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *Tarih Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1981.
- Baykan, Ayşegül, Ötüş-Baskett, Belma. (yay.haz.) *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Berktaş, Fatmagül. "Kadın Tarihi: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmişini Geri Almak". *Cogito (29)*. İstanbul: YKY, 2001.
- Berktaş, Fatmagül. *Kadın Olmak Yaşamak Yazmak*. İstanbul: Pencere Yayınları, 3.basım 1998.
- Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Bilginer, Yonca. *Kendiliğın Anlatıları: Çağdaş Amerikan Edebiyatında Otobiyografi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Amerikan Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2009.
- Broughton, Trev Lynn, Anderson, Linda. (ed.) *Women's Lives/ Women's Times*. New York: State Uni. of New York Pr., 1997.
- Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?*. Çev. Misket Gizem Gürtürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 8.basım 2005.
- Carr, Edward Hallett, Fontana, Jose. *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*. Çev. Özer Ozankaya. Ankara: İmge Kitabevi, 1992.
- Connell, Robert William. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Çakır, Serpil, Akgökçe, Necla. (yay.haz.) *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1995.
- Çakır, Serpil. *Cahit Uçuk ile Sözlü Tarih Görüşmesi Kayıtları*. 1996.

- Çakır, Serpil. "Feminism and Feminist History-Writing in Turkey: The Discovery of Ottoman Feminism". *Aspasia*. (1). Oxford: Berghahn Journals, 2007.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Çakır, Serpil. "Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerine Ulaşma Yolları". *Toplumsal Tarih* (99). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2002.
- Çelikel, Pınar (ed.) *Yaşamöyküm Salı Toplantıları 2001- 2002*. İstanbul: YKY, 2004.
- Davidoff, Leonore. *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*. (yay.haz.) Ayşe Durakbaşa. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Demirdöven, İsmail. "Herodotos ve Tarih". *Morköpük* (1). Ankara: Öziki Ofset, 1984.
- Direnç, Dilek. "Bir Yazar Geçmişe Bakarken. Kuşaktan Kuşağa Kadınlar". *Tarih ve Toplum* (207). İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Doğan, Abide. *Cahit Uçuk/ Hayatı-Sanatı-Eserleri*. İstanbul: MEB Yayınları, 1999.
- Donovan, Josephine. *Feminist Teori*. Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan. İstanbul: İletişim Yayınları, 3.basım 2005.
- Duby, Georges, Perrot, Michelle. (yay.haz.) *Kadınların Tarihi*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: T.İş Bankası Kültür Yayınları, cilt 2 2005.
- Durakbaşa, Ayşe. "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu". *Tarih ve Toplum*. (51). İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.
- Gümüşlük Akademisi. *Sözlü Tarih Atölyesi*. 22 Haziran- 28 Temmuz 2007.
- Güngör, Necati. *Son Kadınlar*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2002.
- Hacimirzaoğlu, Ayşe Berktaş (ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Heilbrun, Carolyn. *Kadının Özyaşamını Yazarken*. Çev. Yurdanur Salman, Gülşat Aygen. İstanbul: YKY, 1992.
- Herodotos. *Herodot Tarihi*. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.
- İlyasoğlu, Aynur, Akgökçe, Necla (yay.haz.) *Yerli Bir Feminizme Doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2001.

- Jenkins, Keith. *Tarihi Yeniden Düşünmek*. Çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi, 1997.
- Kafadar, Cemal. *Rüya Mektupları- Asiyeye Hatun*. Oğlak Yayıncılık, 1994.
- Kandiyoti, Deniz. *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. Çev. Aksu Bora. İstanbul: Metis Yayınları, 1997.
- Karaca, Nesrin Tağızade. *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Kongar, Emre. *Tarihimizle Yüzleşmek*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 37.basım 2006.
- Kür, İsmet. *Yarısı Roman*. İstanbul: YKY, 1995.
- Michel, Andree. *Feminizm*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, Tatyana. *Dün, Bugün*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4.basım 2000.
- Özbay, Ferhunde. “Türkiye’de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın”. 75 *Yılda Kadınlar ve Erkekler*. (ed.) Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Özbay, Ferhunde. “Evlerde *el kızları*: Cariyeler, evlatlıklar, gelinler”. Davidoff, Leonore. *Feminist Tarih yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Roberts, Brian. *Biographical Research*. Buckingham: Open UP, 2002.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi, 14.basım 2005.
- Scott, Joan Wallach. *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia UP, 1988.
- Scott, Joan Wallach. *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Çev. Aykut Tunç Kılıç. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007.
- Tanilli, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 2.basım 1984.
- Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi. Cilt 2. İstanbul: YKY, 2001.
- Tekeli, Şirin. *Kadınların Belleği. Uluslararası Kadın Kütüphaneleri Sempozyum Tutanakları*. İstanbul: Metis Yayınları, 1992.
- Thomson, David. *Tarihin Amacı*. Çev. Salih Özbaran. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983.

Thompson, Paul. *Geçmişin Sesi*. Çev.Şehnaz Layıkel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Timur, Taner. *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. İstanbul: Afa, 1991.

Toprak, Zafer. “Halk Fırkası’ndan Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası”. *Tarih ve Toplum*. (51). İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

Tunçay, Mete. *Eleştirel Tarih Yazıları*. Ankara: Liberte Yayınları, 2.basım 2006.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Cilt 8. İstanbul: Dergah Yayınları, 1998.

Uçuk, Cahit. *Bir İmparatorluk Çökerken*. İstanbul: YKY, 13.basım 2004.

Uçuk, Cahit. *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar*. İstanbul: YKY, 2.basım 2003.

Uçuk, Cahit. *Yıllar Sadece Sayı*. İstanbul: YKY, 2003.

Walia, Shelley. *Edward Said ve Tarih Yazımı*. Çev. Gürol Koca. İstanbul: Everest Yayınları, 2004.

Yaraman, Ayşegül. (yay.yön.) *Biyografya* (1). İstanbul : Bağlam Yayınları, 2001.

Yaraman-Başbuğu, Ayşegül. *Elinin Hamuruyla Özgürlük*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992.

Zihnioğlu, Yaprak. *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

<http://www.eğitimevi.com/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=3>

0 02.10.2006

<http://www.zaman.com.tr/?hn=174211&bl=yorumlar&trh=20050518> 01.10.2006.

<http://www.tarihvakfi.org.tr/icerik.asp?IcerikId=69#ust> 01.10.2006

<http://mecmu-a.org.dnstemplate.com.tarih.asp> 07.10.2006.

http://www.enineboyuna.org/ilber_ortayli_15.03.2005_tarih_nedir...htm

01.10.2006.

http://www.tustav.org/SozluTarih/sozlutarih.html#sayfa_basi 01.10.2006.

<http://www.milliyet.com.tr/2006/08/02/kitap/akit.html> 02.08.2006.

http://blogs.warwick.ac.uk/zoebrigley/entry/paul_de_man/ 05.11.2008.

TÜRKİYE'DE YAYINLANMIŞ KADIN OTOBİYOGRAFİLERİ SEÇKİSİ

- Adivar, Halide Edip. *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1963.
- Adivar, Halide Edip. *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1994.
- Zorlutuna, Halide Nusret. *Bir Devrin Romanı*. İstanbul: L&M Yayıncılık, 2004.
- Kür, İsmet. *Yarısı Roman*. İstanbul: YKY, 1995.
- Moran, Tatyana. *Dün, Bugün*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Abadan-Unat, Nermin. *Kum Saatini İzlerken*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Belli, Sevim. *Boşuna mı Çiğnedik*. İstanbul: Belge Yayınları, 1994.
- Sertel, Sabiha. *Roman Gibi*. İstanbul: Belge Yayınları, 1987.
- Kutlu, Ayla. *Zaman da Eskir*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2006.
- Tanır, Macide. *Tiyatronun Cadısı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2001.
- Dörtlemez, Övsev. *Güzel Ülkemin İnsanları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2008.
- Gülizar, Jülide. *Ah Baba Ah!*. Ankara: Sinemis Yayınları, 2005.
- Uzuner, Buket. *Gümüş Yaz*. İstanbul: Everest Yayınları, 2003.
- Saylan, Türkan. *At Kız*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008.
- Afşar, Esin. *Yaşamımdan Esintiler*. İstanbul: T.İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Sertel, Yıldız. *Ardımdaki Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Kosova, Zehra. *Ben İşçiyim*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Sılan, Şen Sahir. *Pişman Değilim*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Ağaçkoparan, Leyla. *Geri Vites Hayatlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Binark, Nermidil Erner. *Sadece Anı Değil*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.
- Pekolcay, Necla. *Geçtim Dünya Üzerinden*. İstanbul: L&M Yayıncılık, 2005.
- Açba, Leyla. *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*. İstanbul: L&M Yayıncılık, 2005.
- Ünüvar, Safiye. *Saray Hatıralarım*. İstanbul: L&M Yayıncılık, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

1965 İzmir doğumluyum. İlköğretim ve lise eğitimimi İzmir’de tamamladım. 1987 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Elektronik Mühendisliği Bölümünden mezun oldum. 1987-2001 yıllarında özel sektörde çalıştım. 2005 güz döneminde Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimime başladım. 2007 Haziran-Temmuz döneminde Gümüşlük Akademisinde gerçekleştirilen “Sözlü Tarih Atölyesi”ne katıldım.

ÖZET

Bu tezin amacı kadın otobiyografilerinin kadın tarihi yazımındaki rolüne dikkat çekerek, Cumhuriyet'in ilk kuşak kadın yazarlarından Cahit Uçuk'un *Bir İmparatorluk Çökerken* adlı otobiyografisini kadın otobiyografilerinin bir örneği olarak okumaktır. Tezde kadın hareketi sayesinde ivme kazanan kadının tarih içinde görünürlüğünü sağlamaya yönelik çalışmalara değinilmiş, bu amaçla otobiyografinin edebiyat ve tarih yazımı içindeki rolü araştırılmıştır.

Bir İmparatorluk Çökerken, farklı kuşaklardan fakat hepsi de yaşamlarını yönlendirme gücüne sahip kadınların aile ilişkilerini, aralarındaki dayanışmayı kadınların gözünden yansıtmaktadır. Cahit Uçuk'un özyaşam öyküsü, kapsadığı yüz yıllık dönemde, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri, kamusal alanla ilişkileri, kadınlar arası ilişkiler gibi resmi tarihte yer almayan, kadınların yaşam pratiklerine özgü aktarımlar ve normların dışında kalan kadın-erkek kimliklerinin varlığına ilişkin gözlemler içermesi nedeniyle resmi tarihin gözardı ettiklerini göstermekte ve feminist tarih yazımına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Cahit Uçuk, *Bir İmparatorluk Çökerken*, kadın tarihi, kadın özyaşam öyküsü, tarih yazımı.

ABSTRACT

The purpose of this study is to draw attention to the role of women's auto/biographies in the writing of women's history and to read Cahit Uçuk's *Bir İmparatorluk Çökerken* as a representative of women's auto/biographies. This thesis refers to the studies that attempt to give women visibility in history and examines the role of auto/biography within literature and historiography.

Bir İmparatorluk Çökerken reflects family relations and support systems of women who belong to different generations and who have the power to direct their own lives. Cahit Uçuk's autobiography covers a whole century and contains observations about women's daily lives focusing on neglected areas such as women's gender roles, their relationship with the public sphere and among themselves, male and female identities that remain outside of the established norms. Cahit Uçuk's autobiographical narrative demonstrates what the official history neglects and thus contributes to feminist historiography.

Key Words: Cahit Uçuk, *Bir İmparatorluk Çökerken*, women's history, women's autobiography, historiography.